

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TEVAZU DÜZEYLERİNİN DENETİM
ODAĞI VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YELİZ SAYGIN

DOKTORA TEZİ

Danışman
PROF. DR. MEHMET ENGİN DENİZ

KONYA-2014

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TEVAZU DÜZEYLERİNİN DENETİM
ODAĞI VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YELİZ SAYGIN

DOKTORA TEZİ

Danışman
PROF. DR. MEHMET ENGİN DENİZ

KONYA-2014

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yeliz SAYGIN
	Numarası	088301053002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Doktora
Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Düzeylerinin Denetim Odağı ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yeliz SAYGIN

(İmza)

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yeliz SAYGIN
	Numarası	088301053002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ
Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Düzeylerinin Denetim Odağı ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Düzeylerinin Denetim Odağı ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma 16/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Prof. Dr.

M. Engin Deniz

Prof. Dr.

Ömer Uca

Doç. Dr.

Sahin Kesici

Doç. Dr.

Erdal Hemerta

Doç. Dr.

Bilent Dilmaç

ÖNSÖZ

Tevazu, dünyada yeni çalışılan, ülkemizde ise neredeyse hiç çalışılmamış bir konu olduğu için çalışmamın çeşitli aşamalarında zorlandım. Bu nedenle, aldığım yardımlar benim için özel bir öneme sahipti. Öncelikle tez danışmanım, değerli hocam, Sayın Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ'e daima gösterdiği anlayış, verdiği destek, uzaklardayken bile bilgi ve deneyimlerini paylaştığı için teşekkür ediyorum.

Tez izleme komitesinde de bulunan ve her yardım talebimi hiç geri çevirmeden cevaplayan, desteğiyle beni motive eden değerli hocam Doç. Dr. Erdal HAMARTA'ya da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans, yüksek lisans ve doktora sürecinde bilgilerine başvurduğum, akademik hayatımda desteği ve emeği olan değerli hocalarım Prof. Dr. Ömer ÜRE, Prof. Dr. Ramazan ARI, Doç. Dr. Şahin KESİCİ'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Ölçeğin Türkçeye adaptasyonu sürecinde görüşlerine başvurduğum, istatistikle ilgili olarak pek çok kez yardım aldığım Yrd. Doç. Dr. Erkan IŞIK ve Yrd. Doç. Dr. Ayşe NEGİŞ IŞIK'a emekleri ve destekleri için teşekkür ederim.

Lisans yıllarımdan beri aynı sıraları paylaştığım ve bu çalışmayı bitirmem de çok büyük katkısı olan kıymetli arkadaşım Uzm. Psikolojik Danışman Seher AKDENİZ'e; her zorlandığım da yardımını benden hiç esirgemeyen dostum Arş. Gör. Halim SARICAOĞLU ve Arş Gör. Dr. Züriye ÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım.

Tüm öğrenim hayatım boyunca fedakârlıkları ile yaşamımı daima kolaylaştıran, varlıklarıyla huzur veren ablam Doç. Dr. Filiz ERBAY ve abim Dt. Hakan SAYGIN'a destekleri ve koşulsuz sevgileri için minnet duygularımı sunuyor ve çok teşekkür ediyorum.

Yeliz SAYGIN

2014-KONYA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yeliz SAYGIN
	Numarası	088301053002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ
Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Düzeylerinin Denetim Odağı ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi	

ÖZET

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin denetim odağı ve beş faktör kişilik özelliklerinin tevazu düzeylerini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığını ve üniversite öğrencilerinin tevazu puanlarının öğrencilerin özlük niteliklerine (cinsiyet, sınıf ve ebeveyn tutumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri özlük nitelikleri (cinsiyet, sınıf ve ebeveyn tutumu), denetim odağı ve beş faktör kişilik özellikleridir. Bağımlı değişken ise üniversite öğrencilerinin tevazu düzeyleridir.

Araştırmanın çalışma evreni Selçuk Üniversitesi ile Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi; Selçuk Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesinin çeşitli bölümlerinde öğrenim görmekte olan 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasından tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırma örneklemi 486'sı kız, 261'i erkek olmak üzere toplam 747 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş aralığı 18-25 ve yaş ortalaması ise 20.31'dir.

Öğrencilerin denetim odağı puanlarını belirlemek için Rotter İç-Dış Kontrol Ölçeği (RİDKOÖ) (Dağ, 1991), tevazu puanlarını belirlemek için araştırmacı tarafından Türkçe uyarlaması yapılmış Tevazu Ölçeği ve beş faktör kişilik özellikleri puanlarının belirlenmesinde Sıfatlara Dayalı kişilik Testi (SDKT) (Bacanlı, İlhan ve Arslan, 2009) kullanılmıştır. Tevazu puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önem kontrolü t testi ile yapılmıştır. Tevazu puan ortalamalarının sınıf ve ebeveyn tutumu değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş, farklılaşma gözlenen durumlarda farklılaşmanın kaynağının belirlenmesi için ileri analiz olarak Tukey testi kullanılmıştır. Tevazu, denetim odağı ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin analizinde Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı Tekniğinden yararlanılmıştır. Denetim odağı ve beş faktör kişilik özelliklerinin tevazuyu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı ise basit regresyon analizi ile hesaplanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

1. Cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin tevazu puanları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmuştur. Kız öğrencilerin tevazu puan ortalamaları erkek öğrencilerin tevazu puan ortalamalarından daha yüksektir.
2. Sınıf değişkeni açısından tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmuştur. Dördüncü sınıf öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları ikinc ve üçüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir.
3. Ebeveynlerinin tutumunu demokratik olarak değerlendiren öğrencilerin tevazu puan ortalamaları ebeveynlerinin tutumunu otoriter, ilgisiz ve koruyucu olarak değerlendirenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.
4. Öğrencilerin tevazu ve denetim odağı puanları arasında anlamlı bir ilişki yokken, denetim odağının tevazu puanlarını açıklamadığı görülmektedir.

5. Öğrencilerin tevazu puanları ile beş faktör kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik/nevrotizm puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken, dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuş ve beş faktör kişilik özelliklerinin tevazuyu anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür.

Bulguların değerlendirilmesinden elde edilen sonuçlara göre yorumlar yapılmış, alanda çalışanlara ve benzer konularda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yeliz SAYGIN
	Numarası	088301053002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ
	Tezin İngilizce Adı	Investigation of Humility of University Students in terms of Locus of Control and Personality Traits

SUMMARY

The purpose of this research is to determine if the university student's locus of control and five factor personality traits scores predict their humility levels and if their humility scores differantiate with respect to their demographics (gender, class and perceived parental attitude). The independent variables of the research were demographics (gender, class and perceived parental attitude), locus of control and five factor personality traits and dependent variable was humility levels of the university students.

The scope of this study was comprised of the undergraduate student from different faculties of Selçuk University and Necmettin Erbakan University. The sample set of the research was composed of students from different faculties (Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education,, Faculty of Theology, Faculty of Engineering and Arcitecture, Faculty of Literature and Science, Faculty of Economics and Administrative Sciences).

Participants of the research were 1st and 4th grades university students from different faculties of Selçuk and Necmettin Erbakan University chosen by random cluster sampling method. Participants were made up of totally 747 students of which 486 were females and 261 males with ages ranging from 18-25, with a mean os 20.31.

In order to determine the locus of control scores of the students, Rotter's Internal-External Control Scale (Dağ, 1991), for personality scores Five Factor Personality Scale (Bacanlı, İlhan and Arslan, 2009), for humility scores Humility Scale, Turkish adaptation made by the researcher. The signification control of differentiation between the mean scores of the humility and gender was made by t test. One way anova was employed in order to determine if humility mean scores differantiate with respect to class and perceived parental attitude variables and Tukey test was used as further analysis to determine the source of differantiation.

Pearson Moments Multiplier Correlation Coefficient was used fort he determination of relationship among locus of control, five factor personality traits and humility. Linear Regression analysis was used in order to determine if locus of control and five factor personality traits significantly predict humility.

Findings of the research are given below;

1. There was significant differantiation between scores with respect to gender variable. Female students' humility mean scores were higher than males srudents.
2. There was significant differantiation between humility scores with respect to class variable. Humility mean scores of 4th grade students were significantly higher than 2nd and 3rd grade students.
3. The humility levels of the students who perceive their parantel attitude as democratic were significantly higher than the students who perceive parents as protective, authoritarian and uncertain.
4. There were no significant positive correlations between humility and locus of control mean scores and it was not seen that locus of control significantly predicts humility.

5. There was a significant negative correlation between the students' humility scores and neuroticism dimension of five factor personality traits, whereas there were significant positive relations between extraversion, openness to experiences, agreeableness and conscientiousness dimensions. According to last finding, five factor personality traits was seen that significantly predicts humility.

Several implications of the aforementioned findings for both research and practice were discussed and recommendations for future research were made.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER	x
TABLOLAR LİSTESİ	xv
KISALTMALAR	xvii

BÖLÜM I

GİRİŞ	1
1.1. Problem Cümlesi	4
1.2. Alt Problemler	4
1.3. Sayıtlı	5
1.4. Sınırlılıklar	5
1.5. Tanımlar	6
1.6. Araştırmanın Önemi	6

BÖLÜM II

KURAMSAL TEMEL	8
2.1. TEVAZU	8
2.1.1. Tevazunun Kavramsallaştırılması	11
2.1.2. Tevazunun Bileşenleri	13
2.1.2.1. Kendini Doğru Olarak Değerlendirme	14
2.1.2.2. Kişisel Hataları ve Sınırlılıkları Kabul Etme Yeteneği	15
2.1.2.3. Açıklık ve Her Şeye Saygı	16
2.1.2.4. Kişinin Dünyadaki Yeri İçinde Yetenek ve Bilgilerini Bir Perspektif İçinde Tutabilme	17

2.1.2.5. Düşük düzeyde kendine odaklanma	18
2.1.3. Tevazu ve Diğer Kavramlar	18
2.1.3.1. Düşük Özgüven	18
2.1.3.2. Narsisizm	18
2.1.3.3. Alçak Gönüllülük	19
2.1.4. Psikoterapide Tevazu	19
2.1.5. Tevazu İle İlgili Yapılan Araştırmalar	20
2.2. KİŞİLİK	26
2.2.1. Kavram Olarak Kişilik ve Kişilik Tanımları	26
2.2.2. Kişiliğin Tabakaları	29
2.2.3. Kişiliğin Başlıca Özellikleri	30
2.2.4. Kişiliğin Gelişimi ve Kişiliği Belirleyen Faktörler	30
2.2.4.1. Kişiliğin Gelişiminde Kalıtsal Faktörler.....	31
2.2.4.2. Kişiliğin Gelişiminde Çevresel Faktörler	33
2.2.4.3. Diğer Faktörler	36
2.3. KİŞİLİK KURAMLARI	37
2.3.1. Psikanaliz ve Kişilik Teorisi.....	37
2.3.1.1. Topografik Model.....	39
2.3.1.2. Yapısal Model.....	40
2.3.1.3. Genetik Yaklaşım	41
2.3.2. Hümanistik ve Fenomenolojik Yaklaşımlar.....	43
2.3.3. Biyolojik Yaklaşım Kuramı ve Kişilik Teorisi	47
2.3.4. Ayırıcı Özellik (Trait) Kuramı ve Kişilik Teorisi	47
2.3.4.1. Gordon Allport'un Ayırıcı Özellik Kuramı.....	48
2.3.4.2. Raymond Cattel'in Ayırıcı Özellik Kuramı	51

2.3.4.3. Eysenck'in Kişilik Kuramı	53
2.3.4.4. Beş Faktör (Büyük Beşli) Kişilik Kuramı	55
2.4. Kişilik ile İlgili Yapılan Araştırmalar	57
2.4. DENETİM ODAĞI.....	63
2.4.1. İçten denetim odağı ve dıştan denetim odağı	64
2.4.2. Julian Rotter'in Sosyal Öğrenme Kuramı	66
2.4.2.1. Davranış Potansiyeli	66
2.4.2.2. Beklenti.....	66
2.4.2.3. Pekiştirme Değeri	67
2.4.2.4. Psikolojik Durum.....	67
2.4.3. Denetim Odağı ile İlgili Yapılan Araştırmalar	68

BÖLÜM III

YÖNTEM	71
3.1. Araştırmanın Modeli	71
3.2. Evren ve Örneklem	71
3.3. Veri Toplama Araçları	74
3.3.1. Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ).....	74
3.3.2. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT).....	75
3.3.3. Tevazu Ölçeği.....	76
3.3.3.1. Ölçeğin Türkçe Formuna İlişkin Geçerlik Çalışmaları	76
3.3.3.2. Ölçeğin Türkçe Formuna İlişkin Güvenirlilik Çalışmaları.....	80
3.3.4. Kişisel Bilgi Formu	81
3.4. Verilerin Toplanması	81
3.5. Verilerin Analizi.....	81

BÖLÜM IV

BULGULAR.....	83
4.1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular	83
4.2. Sınıf Değişkenine İlişkin Bulgular	84
4.3. Algılanan Anne-Baba Tutumu Değişkenine İlişkin Bulgular	85
4.4. Denetim Odağı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Tevazu Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	87
4.5. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Bulguları.....	88
4.6. Denetim Odağının Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Bulguları.....	88

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM.....	89
5.1. Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Tevazu Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	89
5.2. Üniversite Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Tevazu Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	91
5.3. Algılanan Anne Baba Tutumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Puanlarına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	92
5.4. Denetim Odağı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Tevazu Arasındaki İlişkisine Ait Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	94
5.5. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	99
5.6. Denetim Odağının Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	100

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER	103
KAYNAKÇA.....	105
EKLER	123
ÖZGEÇMİŞ	127

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Sayısal Dağılımı.....	72
Tablo 2. Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Yaş Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı.....	72
Tablo 3.Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Sayısal Dağılımı.....	73
Tablo 4. Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Üniversitelere Göre Sayısal Dağılımı	73
Tablo 5. Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Fakültelere Göre Sayısal Dağılımı.....	74
Tablo 6.Kız Ve Erkek Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin T Testi Sonuçları	83
Tablo 7. Sınıf Değişikine Göre Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$ Ve Ss Değerleri	84
Tablo 8. Üniversite Öğrencilerinin Sınıf Değişkenine Göre Tevazu Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	84
Tablo 9.Üniversite Öğrencilerin Sınıf Değişkenine Göre Tevazu Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları.....	85
Tablo 10.Algılanan Anne Baba Tutumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$ Ve Ss Değerleri.....	85
Tablo 11.Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Anne Baba Tutumları Değişkenine Göre Tevazu Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	86
Tablo 12.Üniversite Öğrencilerin Algılanan Anne Baba Tutumlarına Göre Tevazu Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları	86
Tablo 13.Tevazu, Denetim Odağı Ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki	87

Tablo 14. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	88
Tablo 15. Denetim Odağının Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	88

KISALTMALAR

RİDKOÖ	Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği
SDKT	Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi
TÖ	Tevazu Ölçeği

BÖLÜM I

Giriş

Son 20 yıldır psikolojik sağlık ve iyi oluş çalışmalarına artan bir ilgi görülmektedir. Pozitif psikoloji hareketi dikkatini sağlıklı ve dayanıklı kişilerin niteliklerine odaklanmıştır. Erdem olarak kabul edilen değerleri ve insan karakterinin doğasını daha iyi anlama ve diğer kişilik özellikleri ile ilişkilendirme arzusu bu tez için bir motive kaynağı olmuştur.

Tevazu, istenen bir karakter gücü olarak birçok kişi tarafından kabul edilir, ama aynı zamanda genellikle yaranma, alçalma ve uysallık gibi olumsuz algılanan kavramlar ile eşanlamlı olduğu düşünülür. Bu durum tevazuyu ölçmek için zor bir kavram yapmıştır, ancak bir karakter gücü olarak tevazunun önemi anlaşılırsa, o zaman güvenilir, geçerli bir ölçme aracına daha fazla araştırma için duyulan ihtiyaç artacaktır (Elliott, 2010).

Pozitif psikoloji alanında sadece tevazunun kendisi bir karakter gücü olarak çalışmaya değerse de bunun yanında tevazunun sağlıklı kişiler arası ilişkiler ile teorik bağlantısı (Exline ve Geyer, 2004) ve affetmek için bir öncü belirti olması (Sandage, 1997) sağlıklı kişiler arası ilişkileri geliştirmekteki etkisi, önemine büyük bir ivme katmaktadır. Pozitif psikoloji alanındaki pek çok dinamik ve kişiler arası ilişkiler, tevazunun psikolojik sağlık için temel ilkelerden biri olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu dünyaya ilişkin kaçınılmaz darbe ve sarsıntılara rağmen, kendini ve başkalarını af etmek için bir ön koşul olduğu söylenebilir (Elliott, 2010).

Tangney (2002), bir araştırma konusu olarak tevazunun ihmal edilmesinde önde gelen iki faktör öne sürmektedir. Bunların ilki, tevazunun dini değerlerle olan bağlantı noktasıdır. Genel olarak psikoloji, bilimsel çalışma açısından bir değeri olmadığı ya da bu alanın dışında kaldığı korkusuyla dinle yakından bağı bulunan erdemlerle ilgili araştırma yapma ve çalışmada hep kuşku duymuştur. Tevazu çoğu dünya dinleri tarafından kabul edilen bir değer olsa da, bu sadece din alanıyla sınırlı bir erdem değildir. Tevazu tüm insan ilişkileri için önemli bir niteliktir. Tevazu çalışmalarının ihmal edilmesindeki ikinci sebep ise, bu konudaki araştırmaların sağlam yapılandırılmış ölçümlerle desteklenmemiş olmasıdır.

Günümüzde tevazu artık pek çok psikolog tarafından bir erdem olarak kabul edilmektedir (Exline ve Geyer, 2004), ancak tevazunun değerlendirilmesi ve yararları hakkında bir tanım üzerinde mutabık ve gerçek ampirik araştırmalar açısından konu ile ilgili sadece birkaç tane bilimsel veri bulunmaktadır. Tevazu, kişisel ve kişiler arası yaşam sonuçlarının önemli bir bileşeni olarak kabul edilmiştir (Sandage 1997; Sandage ve Wiens, 2001; Emmons, 1999; Worthington, 1998). Sağlık alanında, tevazu eksikliği ve aşırı olarak öz odaklanma, narsistik eğilimlere eşlik ettiğinde koroner kalp hastalığı için bir risk faktörüdür (Scherwitz ve Canick, 1988). Kişilerarası ilişkilerde, tevazu ve empati daha olası affetme ve uzlaşma olabilmesi için çatışmaların çözümünde bir yol sağlamaktadır.

Tangney (2000) tevazuyu aşağıdaki kilit noktaları içerecek şekilde tanımlamaktadır.

- ✓ Kişinin yetenek ve başarılarını doğru olarak değerlendirebilme
- ✓ Kişinin hatalarını, kusurlarını, bilgi eksiklikleri ve sınırlarını kabul edebilme yeteneği
- ✓ Yeni bilgilere, muhalif görüş ve tavsiyelere açık olma
- ✓ Kişinin dünyadaki yeri içinde yetenek ve bilgilerini bir perspektif içinde tutabilme (dünyanın büyük tablosu içinde sadece bir insan olarak kendini görebilme)
- ✓ Daha büyük bir evrenin parçası olarak kendini tanıyorken nispeten kendine düşük odaklanma
- ✓ Her şeyin değerini ve ilaveten insanları nesnelere hayatımıza katmanın pek çok farklı yolu olduğu bir takdir ediş.

Emmons (1999)'a göre, mütevazı olmak kendine dair algının düşük (olumsuz) olması değil, kendine dair doğru bir algılamaya sahip olmaktır. Templeton (1997) tevazunun kibrin karşında olduğunu belirtmiştir ve bu doğru tevazu bireyleri başkalarından öğrenmeye açık hala getirir ve toplumun temel bir yapısıdır. Yani tevazu sahibi bireyler kendilerine ne düşük ne de yüksek seviyede odaklanırlar ancak uygulamada kendilerini unuturlar. Tevazu kendini az düşünme değildir ancak başkalarını ihmal ederek kendine odaklanma hali de değildir. Sonuç olarak tevazu, başkalarının yetenek ve değerlerini kabul etmeye bireyleri daha açık hale getirir.

Muhtemelen tevazu hakkındaki en büyük karışıklık, tevazunun düşük benlik saygısına eşlik ettiğine dair yargıdır. Gerçekten tevazu sahibi bir birey, diğer bireylerin yeteneklerini değersizleştirme ya da katkılarını minimize etme yerine, herkesin güçlü ve zayıf yönleri olduğu gerçeğini kabul eder. Aslında kibir ve düşük benlik saygısı daha çok benzer iken, tevazu ile yüksek benlik saygısı arasında ortak özellikler çok daha fazladır (Ryan, 1983). Tevazu ve yüksek benlik saygısı takdire değer başarıları reddetmez ve benliğe karşı yönetilen eleştiriler için bir korumaya ihtiyaç duymazken, kibir ve düşük benlik saygısı benlik üzerindeki etkileri açısından yaşam olaylarını değerlendirirler. Tevazu başkalarının yeteneklerini, özelliklerini doğru anlamak ve bireyin kendisini ve başkalarını dürüstçe değerlendirebilmesi için kişiyi özgür bırakır (Buri, 1988). Tevazu ile düşük benlik saygısı arasındaki karışıklık tevazunun sınırlı yetenekler veya tekrarlanan başarısızların nedeni olarak görülmesi olabilir (Roberts, 1983). Gerçekte insanların başarıları hakkında mütevazı davranabilmeleri için ilk olarak onların herhangi bir şeyde başarılı ya da uzman olmaları gerekmektedir. Tevazu, bireylere başarılarından ötürü kibir ya da övünme gerekliliği hissetmeden bu başarıların değerini bilmeyi sağlar. Daha öncede tanımlandığı gibi, tevazu sahibi bireyler mutlaka düşük benlik saygısına sahip olan bireyler değildirler ya da kendilerini değersiz bulan bunun aksine doğru öz değerlendirme yapabilen bireylerdir. Aslında, kendini aşağılama eğilimine sahip insanlarda yanlış bir tevazu anlayışı olduğu söylenebilir, dikkat ve övgüyü diğer insanların istedikleri olarak ve onları manipüle etmek için kullanırlar. Tevazu bireyin kendisi hakkında olumsuz düşünmesi anlamına gelmez, kendisi ya da başkaları hakkında sıklıkla düşünmekten ziyade, ihtiyaçlar üzerine düşünmeyi kapsar ki bu ihtiyaçlar da bizim dışımızdaki bireylerin nelere ihtiyaç duyacağı hakkında bizim haberdar olmamızı sağlar (Ryan, 1983). Yani tevazu ne düşük benlik saygısı ile eş değer ne yüksek benlik saygısının zıttıdır. Tevazu sahibi insanlar kendilerini az düşünmekten ziyade kendileri hakkında az düşünürler. Doğru bir öz değerlendirmenin sonucunda tevazu sahibi bireyler bazı alanlarda diğer insanlardan daha başarısız ve bazı alanlarda ise daha üstün olduklarını kabul ederler (Roberts, 1983). Tevazu derin bir öz kabul ifadesidir, çünkü başkalarına kendini kanıtlamak için içsel bir ihtiyaç yoktur. Bu, mütevazı bireylere kendi hata ve eksikliklerinin neler olduğunu ifade edebilmeleri sayesinde onlara öğretilen bir ruha sahip olmayı

sağlar ve sonrasında yeni fikir ve önerilere diğerlerinden daha fazla açık hale gelirler (Tangney, 2002). Tevazu sahibi bireyler hataların insan deneyimlerinin bir parçası olduğunu anlarlar ve bu hataları düzeltmek için ihtiyaç duyduklarında yardım kabul etmeye açıktırlar. Tevazu kavramını bütünüyle anlamak için son açıda evrensel bir bakış açısına sahip olmak gerekir. Bazı düzeylerde, tevazu ile insanoğlunun mutlak eşitliği kabul edilir (Roberst, 1983). Tevazu sahibi bireyler kendileri, başkaları, yaşamları ve yaşam olayları hakkında gerçekçi bir bakış açısına sahiptirler (Vera ve Rodriquez-Lopez, 2004). Bu bakış açısı onlara abartı olmadan yaşamlarını, işlerini, başarı ve başarısızlıklarını objektif olarak görmelerini sağlar. Genişletilmiş bir perspektife sahip olmak, tevazu sahibi insanlarda kendini unutmama ve kendini aşma halini geliştirir (Exline, Campbell, Baumeister, Joiner, ve Krueger, 2004).

Yukarıdaki bilgiler ışığında tevazu, kavramsal anlamı, sınırları, özellikleri, yararları, ilişkili olduğu kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu tez, bir değer ve kişilik özelliği olarak tevazuyu açıklamak ve diğer kişilik özellikleri ile olan ilişkisini ortaya koymak, bunun yanı sıra güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı oluşturarak alanda yapılacak diğer çalışmalara bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.1. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin denetim odağı ve beş faktör kişilik özelliklerinin tevazu düzeylerini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığını ve üniversite öğrencilerinin tevazu puanlarının cinsiyet, sınıf ve algılanan anne-baba tutumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olarak özlük nitelikleri (cinsiyet, sınıf, algılanan anne-baba tutumu), denetim odağı ve beş faktör kişilik özellikleri alınmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise tevazudur.

1.2. Alt Problemler

Probleme dayalı olarak geliştirilen alt problemler şöyledir:

1. Üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre tevazu puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2. Üniversite öğrencilerinin sınıf değişkenine göre tevazu puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin algılanan anne-baba tutumu değişkenine göre tevazu puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin tevazu puanları ile beş faktör kişilik özellikleri alt boyutları puanları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin tevazu puanları ile denetim odağı puanları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin beş faktör kişilik özellikleri tevazu düzeylerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
7. Üniversite öğrencilerinin denetim odağı puanları tevazu düzeylerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

1.3.Sayıtlı

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgi formu, Tevazu Ölçeği, Rotter'ın Denetim Odağı Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT)'ni gerçek durumlarını yansıtacak şekilde içten cevapladıkları kabul edilmiştir.

1.4.Sınırlılıklar

1. Araştırmanın verileri üniversitede öğrenim görmekte olan öğrencilerle sınırlıdır.
2. Araştırmanın verileri "Kişisel Bilgi Formu", Tevazu Ölçeği, Rotter'ın denetim Odağı Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT)'nin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır.
3. Araştırma bulguları Selçuk Üniversitesi'ne bağlı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi ile Necmettin Erbakan Üniversitesine bağlı Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden toplanan verilerle sınırlıdır.

1.5.Tanımlar

Tevazu: Kişinin güçlülüklerini ve sınırlılıklarını doğru olarak değerlendirebilmesidir (Exline ve Geyer (2004).

Denetim Odağı (Locus of Control): Bireyin davranışlarından sonraki pekiştireci kontrol eden gücün kaynaklandığı yer (Rotter, 1966) .

İçten Denetimlilik: Olay ve durumları kendi davranışına ya da göreceli olarak kalıcı özelliklerine bağlı olarak algılayan kişinin sahip olduğu kontrol odağı inancı olarak tanımlanmaktadır (Rotter, 1982).

Dıştan Denetimlilik: Olay ve durumları kendi davranışlarına değil de kendi dışında güçlerin etkisiyle meydana geldiğine inanan kişinin sahip olduğu kontrol odağı inancı olarak tanımlanmaktadır (Rotter, 1982).

Kişilik: Bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçlerdir. Tutarlı davranış kalıbı ile her zaman ve her durum için benzer davranışların gözlenmesi anlaşılırken, kişilik içi süreçlerden maksat ise, nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen ve içimizde gelişen bütün duygusal, bilişsel ve güdüsel süreçleri ifade eder (Burger, 2006).

1.6.Araştırmanın Önemi

Tevazu kavramı olarak oldukça eski yıllardan beri var olan dünyada bu kavramla ilgili bilimsel çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Son 20 yıldaki ampirik çalışmalara göz gezdirildiğinde, bu uzun süredir saygı gösterilen yapının bazı değerlendirilmeleri ile, sadece bir avuç araştırma çalışmalarının sonuç verdiği görülmektedir. Dahası, tevazu aslında her durumda ana araştırma konusuna teğet geçerek ele alınmıştır. Son yıllarda ise tevazunun pozitif psikoloji kitaplarında yer alması ve ölçümü ile ilgili araçların geliştirilmeye başlanmasıyla yıllardır ihmal edilen bu konu canlanmış ve dikkatleri üstüne çekmiştir.

Ülkemizde ise henüz insanın olumlu yanına vurgu yapan bu erdem ile ilgili bir araştırma yapılmamıştır. Öncelikle bu çalışma, tevazu ölçeğinin Türkçe uyarlamasının yapılması açısından önem taşımaktadır. Kavramın ölçümü ile ilgili bir araç sunmanın yanı sıra, tevazunun kavramsallaştırması ve Türkçeye aktarılmasında da katkı sağladığı ifade edilebilir.

Tevazu empati, saygı, eşitlik, başkalarına değer verme ile birlikte tanımlanmıştır. Kişilerarası ilişkilerde tevazu affediciliği ve uzlaşmayı sağlamaya yardımcı olduğu için, çatışmaların çözülmesini kolaylaştırır. Kişinin güçlü yönlerini ve sınırlılıklarını doğru olarak değerlendirebilmesini kapsayan tevazunun doğasında açık ve yenilikçi bir zihin bulunur. Bireyin öznel ve toplumsal yaşamını destekleyen, sağlıklı ve dengeli bir kişisel yapıya katkı sağlayan bu kavramın öncelikle tanımlanması sonra gelişimi ve sınırlarının belirlenmesinde fayda olacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan bu araştırmanın bağımsız değişkenlerinden birisi olan kişilik özellikleri kalıtım ve çevrenin etkileşimi sonucu şekillenmektedir. Yüzyıllardır yapılan kişilik araştırmalarının sonucunda günümüzde beş faktörlü kişilik modeli kişilik araştırmalarının yaygın geçerliliğini veya evrensel dilini temsil etmektedir. Beş faktör kişilik özelliklerinin kuramsal yönü göz önüne alındığında bireylerin tevazu düzeyleri üzerinde önemli etki yaratabilir. Beş faktör kişilik özellikleri ile tevazu arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından da bu araştırma önemli görülmektedir. Ayrıca tevazu ve kişilik özelliklerinin araştırıldığı bu çalışma bu konuda ülkemizde yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de önemlidir. Bu konuda özellikle bundan sonra ülkemizde yapılacak araştırmalara ışık tutacağı da umulmaktadır. Türk üniversite öğrencilerinden elde edilen bulgular uluslararası çalışmalara da katkı sağlayabilir ve kültürler arası çalışmalara zemin hazırlayabilir.

BÖLÜM II

KURAMSAL TEMEL

Bu bölümde tevazu, denetim odağı ve kişilik hakkındaki kuramsal bilgilere ve bu konularda yapılmış ilgili araştırmalara yer verilecektir.

2.1. TEVAZU

Yakın zamana kadar psikologlar tarafından bir erdem olarak ele alınan tevazu; (Exline ve Geyer, 2004) kişisel ve kişilerarası hayatın önemli bir yapı taşı olarak değerlendirilmektedir (Sandage, 1997). Pek çok dinde bencillik ve gurur kötülenirken, tevazu değeri yüceltilen bir kavram olagelmıştır. Tevazu çoğunlukla düşük öz saygı ve değersizlik duygusu ile eş değer olarak kullanılmasına rağmen, gerçek tevazu kişinin özelliklerini doğru olarak değerlendirebilme, sınırlılıklarını kabul etme yeteneği, kendini unutmaya gibi çok yönlü bir yapı, bir zenginliktir (Tangney, 2002). Tangney'le tutarlı olarak Emmons (1999)'da mütevazı olmanın kendini küçük görmek demek olmadığını, tam aksine kendiyile ilgili doğru bir öz değerlendirme yapabilen kişilerin mütevazılığa yakın olduğunu belirtmiştir.

Tevazu ile ilgili bilimsel çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Son 20 yıldaki ampirik çalışmalara göz gezdirildiğinde, bu uzun süredir saygı gösterilen yapının bazı değerlendirilmeleri ile, sadece bir avuç araştırma çalışmalarının sonuç verdiği görülmektedir. Dahası, tevazu aslında her durumda ana araştırma konusuna teğet geçerek ele alınmıştır (Tangney, 2002).

Tevazunun bu kadar uzun süredir ihmal edilmesinin iki sebebi vardır. İlki; tevazu kavramı pek çok insanın zihninde değerler ve inanç (din) sistemi ile bağlantılı olmasıdır. Bir alan olarak uzun yıllar boyunca genel psikoloji, din, erdem, ahlak (ahlaki düşünce biçimleri üzerine Kohlberg'in çalışmaları hariç) gibi değer yüklü konulara uzak kalmıştır. Psikolojiyi gerçek bir bilim olarak kurmayı amaçlayan bilim adamları gerçek ve nesnellik kavramlarını benimsemişlerdir. Aslında bir bütün olarak ahlaki değerlerin psikoloji tarafından ihmal edilmesi çok da dikkate değer bir

şey değildir. Yakın bir zamana kadar bilgelik, şükran ve af bir yüzyıla dayanan psikoloji bilimi literatüründeki “kara delikler”i temsil etmektedir (Tangney, 2002).

Tevazunun ihmal edilmesine katkıda bulunan ikinci faktör de şüphesiz ki bu kavramın iyi yapılandırılmış bir ölçümünün olmamasıdır. Eğer kavram ölçülemez ise, çalışılmaz da yanılıdır. Genel olarak bilim dalları ve psikoloji, ölçmenin nasıl bir avantaja yol açtığına dair ampirik araştırmalardaki çarpıcı açılımı gösteren bol örneklerle desteklenmektedir. Örneğin, yıllarca ilgi görmemesinin ardından, 1990’ların başlarında utangaçlıkla ilgili çalışmalarda neredeyse bir patlama yaşanmıştır. Farklı psikometrik araçların geliştirilmesinden hemen sonra bireysel farklılıklar içinde utangaçlık kavramı ölçümü kolayca uygulanabilmiştir (Tangney, 2002). Utangaçlık gibi tevazu da bir araştırma konusu olarak gelişiminde ilerleme kat etmiş ve günümüzde pozitif psikoloji alanında ele alınan önemli bir kavram haline gelmiştir.

Tevazu ile ilgilenen psikoloji alanındaki bilim adamlarının yüzyüze kaldıkları bir diğer sorun da, yapının çeşitli tanımlamaları üzerinde yoğunlaşılması ve kavramın tanımının net olarak yapılamamış olmasıdır. Tevazu tanımlamalarında genel olarak onu, ne olduğu ile değil de ne olmadığı ile ilgili bilgiler mevcuttur. Diğer kavramlarla ayırımı tam olarak yapılamamıştır.

Tevazu pek çok psikolog tarafından bir erdem olarak kabul edilmektedir (Exline ve Geyer, 2004), ancak tevazunun değerlendirilmesi ve yararları hakkında bir tanım üzerinde mutabık ve gerçek ampirik araştırmalar açısından konu ile ilgili sadece birkaç tane bilimsel veri bulunmaktadır. Tevazu, kişisel ve kişiler arası yaşam sonuçlarının önemli bir bileşeni olarak kabul edilmiştir (Sandage 1997; Sandage ve Wiens, 2001; Emmons, 1999; Worthington, 1998). Sağlık alanında, tevazu eksikliği ve aşırı olarak öz odaklanma, narsistik eğilimlere eşlik ettiğinde koroner kalp hastalığı için bir risk faktörüdür (Scherwitz ve Canick, 1988). Kişilerarası ilişkilerde, tevazu ve empati daha olası affetme ve uzlaşma olabilmesi için çatışmaların çözümünde bir yol sağlamaktadır (Elliott, 2010).

Exline ve Geyer (2004) yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin tevazu algılarını değerlendirmişlerdir. Çalışmaya göre tevazu pozitif bir davranış olarak görülmekte ve alçakgönüllü insanlar alçakgönüllü olmayanlara göre daha sempatik olarak değerlendirilmektedir. Mütevazı insanların kendileriyle ilgili gerçekçi ve

doğru algılamaları olduğundan bahsedilmektedir. (Emmons, 1999; Sandage ve Wiens, 2001). Peterson ve Seligman'a göre (2004) mütevazı insanlar sırf kendilerini daha iyi hissetmek için kendileriyle ilgili bilgileri tahrif etmeye daha az eğimlidirler.

Tevazunun diğer tanımları kişilerarası ilişkilerin niteliğini de içerisine alacak Şekilde yapılmıştır. Sandage (1999) tevazuyu empati, saygı, eşitlik, başkalarına değer verme ile birlikte tanımlamıştır. Kişilerarası ilişkilerde tevazu ve empati affediciliği ve uzlaşıyı sağlamaya yardımcı oldukları için, çatışmaların çözülmesini kolaylaştırır. Tevazunun bir karakter güçlülüğü m yoksa zayıflığın işareti mi olduğu tartışıla gelmiştir Tangney (2000)'e göre genel görüş tevazunun çoğunlukla düşük zgven, kendini değersiz görme ile eşdeğer görülüyor olmasındır. Pek çok yazar da eserlerinde tevazuyu tanımlarken aynı doğrultuda hareket etmişlerdir. (Klein, 1992; Knight ve Nadel, 1986). Oysa pek çok dini ve felsefi gelenek (Chittister, 1991) onun çok önemli bir değer olduğuna işaret etmektedir.

Tevazunun başka bir tanımı alçakgönüllülükle eşdeğer Şekilde yapılmıştır (Statman, 1992). Pozitif psikoloji hareketi, tevazu ve alçak gönüllüğü birbirinden ayırmak yerine ortak bir zemin üzerine odaklanarak iki kavramı aynı yapı olarak değerlendirmiştir. Tevazu ve alçakgönüllülük kavramları kişinin kendiyle ilgili konuşmalarında kendisine daha az odaklanabilme ve kendini olduğundan daha yüksekte görmemeye yönelik başarısı, olarak algılanmıştır (Harvey ve Pauwels, 2004).

Exline ve Geyer (2004) tevazu ve alakgnllğ hem pozitif hem negatif algıları değerlendirerek tanımlamış ve 'tevazu, kişinin gllklerini ve sınırlılıklarını doğru olarak değerlendirebilmesidir demişlerdir.

Templeton (1997)'de benzer Şekilde mütevazı olmanın kendini değersiz görme, yetersiz hissetme demek olmadığını, aksine herkesin kendine özel yeteneklerle yaratıldığını bilmek olduğunu belirtmiştir. Ancak bununla birlikte mütevazı kişi, sadece kendisinin değer, diğerlerinin de aynı Şekilde yetenekli ve değerli olduğunu bilen, kendinin bu sistemin bir parçası olduğunu fark eden, dünyanın herkesin yeteneklerine birden ihtiyaç duyduğunu anlayan kişidir. Tevazunun doğasında açık ve yenilikçi bir zihin bulunur. İnsanlar ya da olayları sadece siyah beyaz olarak görmekten kaçınmayı, diğer insanlardan öğrenmeye açık olmayı bize sağlar. Tevazu

bilge olduğuna ya da diğerlerinden daha iyi olduğuna dair inancın, kibrin tam tersidir (Templeton,1997).

Tevazu hali doğasında bir de kendiyile meşgul olmama ya da kendine odaklanmama ile ilgilidir. Templeton (1997) dünyada birinin yerini tanıma ile el ele giden “unserved/egosuzluk” oluş sürecine işaret eder. Tevazu bilincini edinmiş bir insan artık fenomolojik olarak onun dünyasının merkezindedir. Onunda bir parçası olduğu geniş bir toplum üzerinde odaklanır. Bu perspektiften bakıldığında, kendini aşırı küçümseyen insanlar bazı önemli açılardan tevazudan yoksun olarak görülebilir. Yetenekleri ve başarılarına karşı sürekli itiraz eden insanlarda kendilerine odaklanma vardır. Örneğin, “gerçekten sanatta iyi değilim. Bu tablo geçen gün öylesine resmedildi. Gerçekten ben hiçbir şey yapmadım” diyen bir insan görünüşte tevazu sahibi gibiyse de aslında önemli ölçüde kendine odaklandığını ele verir. Değerlendirme ve düşüncenin odağı olarak kendisi ile ilgi odağı olmayı sürdürür.

Egoantrik düşünce odaklı pek çok insan bu düşüncüyü bırakarak tevazu ile birlikte diğer insanların önemini, değerini, potansiyel ve yeteneklerini tanımaya daha açık hale gelir. “Unserved/egosuz” oluşun önemli bir sonucu diğerlerinin bizi değerlendirme pahasına bizim önemli tüm benliklerimizi geliştirmeye ve savunmaya daha çok ihtiyacımız olduğudur (Halling, Kunz ve Rowe, 1994). Etrafımızdaki güzellikleri görmek için dikkatimizi dışarıya doğru yöneltir ve gözlerimizi açarız. Means, Wilson, Sturm, Biron ve Bach (1990) tevazunun başkalarının değerindeki artış ve kendi değerimizdeki azalış olmadığını ifade eder.

2.1.1.Tevazunun Kavramsallaştırılması

Literatürde tevazu ile genel kavramsallaştırma Tangney (2000) tarafından yapılmıştır. Tangney tevazunun çok boyutlu bir yapı olduğunu belirtmiş tevazunun altı bileşenini şu şekilde açıklamıştır:

1. Kişinin yetenek ve başarılarını doğru olarak değerlendirebilmesi
2. Kişinin dünyadaki yeri içinde yetenek ve bilgilerini bir perspektif içinde tutabilme
3. Kişinin hatalarını, kusurlarını, bilgi eksiklikleri ve sınırlarını kabul edebilme yeteneği.
4. Yeni bilgilere, muhalif görüş ve tavsiyelere açık olma

5. Daha büyük bir evrenin parçası olarak kendini tanıyorken nispeten kendine düşük odaklanma
6. Her şeyin değerini ve ilaveten insanları nesnelere hayatımıza katmanın pek çok farklı yolu olduğu bir takdir ediş.

Robert (2007)'in kavramsallaştırmasında mütevazı kişi bireysel farklılıklara değer verse de kendini diğerlerinde -ne düşük ne yüksek- eşit pozisyonda görür. Bu eşitlik duygusu ve paylaşılan ortak insanlık deneyimi diğer insanlarla otantik bir ilişki kurulmasını sağlar.

Worginton (1993) tevazuyu affediciliğin 3 yapısından birisi olarak değerlendirmiş ve modelinde affedicilik için empati, tevazu ve bağlılığın gerekli olduğunu savunmuştur. Ona göre affetmede kendini karşısındakini kişinin yerine koyabilmek için empati, kendisinde de hatalar bulunabileceğini anlayabilmesi için tevazu gerekmektedir. Worginton'a göre mütevazı kişi kendisiyle ilgili açık ve gerçekçi görüşlere sahiptir ve kendisinin de diğer insanlar gibi yanılabilir olduğunu görebilmektedir.

Rowatt, Ottenbreit, Nesselroade, Cunningham (2002) tevazu ve dindarlığın birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu açıklayarak üç hipotez geliştirmişlerdir. İçsel tevazu hipotezine göre içsel dini yönelimleri güçlü kişiler, mütevazılığa daha yatkındırlar. İkinci hipotez; bir kişinin dini yönelimleri dışsal nedenlere bağlı ise bu kişinin daha az mütevazı olduğu ile ilişkilidir. Üçüncü hipoteze göre daha fazla arayış içerisinde olanlar aynı zamanda daha fazla mütevazı kişilerdir. Yazarlara göre tevazu düşük özsaygı ile ilişkili değildir aksine mütevazı kişiler kendilerini daha gerçekçi şekilde değerlendirebilme özelliğine sahiptir.

Sandage, Worthington, Hight ve Berry (2000) tevazuyu en üst düzeydeki erdem olarak değerlendirmişlerdir. Yazarlar tevazuyu, kendinin ve başkalarına zamana ve değişime tabi olduklarını bilmek olarak tanımlamışlardır. Mütevazı kişiler kendilerinin evrene kıyasla küçük olduklarının farkında olan ve her şeyi olduğu gibi kabul eden kimselerdir. Ağırbaşlı ve geniş fikirlilerdir. Mütevazılık, kişinin kendini reddetmeden, utanç ve değersizlik hissetmeden kendi yetersizliklerini kabul edebilmesidir. Bu görüşe göre tevazu tam bir öz anlayış ve gerçekçi bütüncül bir perspektiften ele alınmıştır.

İş dünyasında tevazunun pek çok kişi tarafından utangaçlık, hırs eksikliği, pasiflik ve güven eksikliği olarak algılandığını fark eden Vera ve Rodriguez-Lopez (2004) tevazunun iş ortamlarında tezahürünün nasıl olduğunu ve firmaların performansını olumlu yönde nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Pozitif psikolojiye ilişkin çalışmaları tevazunun kavramsallaştırılmasıyla ilgili zengin bir içeriğe sahiptir. Aynı zamanda yöneticilerin bireysel ve örgütsel olarak tevazuyu geliştirmeye yardımcı olmaları için öneriler sunmaktadırlar. Onlara göre tevazu kurumsal liderliğin vazgeçilmez bir yönüdür. Yazarlar mütevazı bir lideri tanımlamak için 13 karakteristik belirlemişlerdir. Bu özellikler şunlardır:

- 1.Yeni paradigmalara açıklık
2. Başkalarıyla ilgili bilgi edinmeye isteklilik
- 3.Kendi hatalarına ve sınırlılıklarına ilişkin farkındalık ve onları düzeltmeyeisteklilik
- 4.Pragmatizmde de başarısızlığın kabulü
5. Başkalarının önerilerine açıklık
- 6.Diğerlerini geliştirmeye isteklilik
7. başkalarına hizmet için gerçek bir arzu
- 8.Diğerlerine saygı
9. Çalışanları ve işbirliği yapılan kişileri tanıma ve onurlandırma
- 10.Başarıyı sadeliği ile kabul etme
- 11.Narsizme uzaklık
- 12.Kendini beğenmiş tavırlardan kaçınma
13. Kanaatkârlık

Yazarlar aynı zamanda bir şirketin başarısı için çalışanlarda ve liderlerde belli bir düzey tevazunun gerekli olduğunu, bu düzey aşıldığında ise tevazunun zararlı olabileceğini belirtmişlerdir.

2.1.2.Tevazunun Bileşenleri

Tangney (2000) tevazunun 6 bileşenini ortaya çıkararak kavramın pozitif yönde tanımlanmasına önderlik etmiştir. Bu bileşenler şunlardır:

1. Kişinin yetenek ve başarılarını doğru olarak değerlendirebilmesi
2. Kişinin dünyadaki yeri içinde yetenek ve bilgilerini bir perspektif içinde tutabilme
3. Kişinin hatalarını, kusurlarını, bilgi eksiklikleri ve sınırlarını kabul edebilme yeteneği.
4. Açıklık
5. Düşük düzeyde kendine odaklanma
6. Her şeyin değerini takdir etme

Her bir bileşen aşağıda sırasıyla açıklanacak ve incelenecektir.

2.1.2.1. Kendini Doğru Olarak Değerlendirme

Tangney (2002) tarafından doğru olarak kendini tanımak, kişinin durum ne olursa olsun kendi hakkındaki doğru bilgiye ulaşma çabası olarak kavramsallaştırılmıştır. Kişinin kendini doğru olarak değerlendirmesinden kast edilen şey, bireyin bilgisini savunucu olmayan bir şekilde tartması ve buna istekli olmasıdır. Yani tevazu sahibi bireyler için kendine yönelik tam olarak doğru bir değerlendirme mümkün olmasa da savunmacı olmaması ve kendi özünü objektif olarak değerlendirmeye istekli olması yeterli bir işarettir (Peterson ve Seligman, 2004).

İnsanlar kendilerini olumlu özelliklere olumsuz özelliklerden daha çok sahip oldukları şeklinde değerlendirme eğilimindedirler. Violato ve Lockyer (2006) doktorlar üzerine yaptığı bir çalışmada doktorların kendi performanslarını değerlendirme sonuçlarıyla, 8 meslektaşlarının onları değerlendirdiği sonuçları karşılaştırmışlardır. Sonuçlara göre performans olarak en yüksek dördte bir kısımda kalan hekimler kendilerini arkadaşlarına göre yüzde otuz daha yüksek performansta değerlendirmişler, en düşük dördte bir kısımda kalan hekimler ise arkadaşlarının kendilerine yönelik değerlendirmelerine göre kendilerini yüzde 30 daha düşük performansta değerlendirmişlerdir. Yazarlar çalışmalarını tıbbi profesyonellerin performanslarına yönelik daha fazla doktor geribildirimlerine izin veren yapılara ihtiyaç olduğu görüşüyle sonlandırmışlardır. Kendini doğru olarak tanımayı, hekimlik gibi bizim en bilgili meslekler arasında saydığımız meslekte bile ölçmek zordur.

Özetle kişinin kendi söz konusu olduğunda dış nesnelere farklı olarak kendini olumlu özelliklere sahip bir varlık olarak bilme güdüsü kendini tam olarak doğru tanımasını engellemektedir. Aslında Peterson ve Seligman da tam olarak kendini doğru olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını ancak tevazu sahibi kişinin kendini doğru olarak değerlendirmeye istekli olduğuna vurgu yapmaktadırlar (Peterson ve Seligman, 2004).

Kendini doğru olarak tanımayı bu denli zor kılan nedir? Sedikides ve Strube (1997) göre öz değerlendirme büyük ölçüde kendini yüceltme tarafından yönlendirilir ve öz değerlendirme bireyin hangi ortamlarda gelişeceğini ve durum ne olursa olsun kendini nasıl sunabileceğini bilmesine dayanan kendini tanıma sistemini oluşturabilmek için bilgi toplaması olarak değerlendirilir.

Sedikides ve Strube (1997) doğru öz değerlendirme arayışı içindeki insanların doğruyu bulma olasılığını etkileyen çeşitli değişkenlerden bahsetmişlerdir. Bireyler, değerlendirilen özellik önemli ve değiştirilebilir olduğunda kendine ait bilgilerini doğrulama eğilimindedirler. Özelliğin önemsiz olduğu veya değiştirilemez olduğu durumlarda ise doğru öz değerlendirme arayışı eğilimi azalmaktadır. Değişkenlerin arabulucu faktörü olarak ise tevazu karşımıza çıkar. Tevazu sahibi insan, öz değerlendirme sürecinde değiştirilemez özellikler de bile kendine ait bilgilerini doğrulamayı başarmaya çalışan ve bu yolda savaşan insandır.

2.1.2.2. Kişisel Hataları ve Sınırlılıkları Kabul Etme Yeteneği

Kendini doğru olarak tanıyabilmeyi Tangney'in ikinci bileşeni olan 'kişisel hatalarını ve sınırlılıklarını kabul etmek' izlemektedir ve Tangney (2000) tevazunun en önemli bileşenlerinden birisinin kişinin kendi hatalarını ve sınırlılıklarını kabul etmesi olduğunu bildirmiştir. Neff (2003) de bu konuda çalışma yapan araştırmacılardan bir tanesidir. Fakat Neff, sınırlılıklarını ve hatalarını bilmekten ziyade, onları kabul etmekten bahsederek kavramı daha da derinleştirmiştir. Öz anlayış Kendini kabul etmenin bu formu olarak karşımıza çıkar. Kendini bilmek (self-acknowledgement) ve kabul etmek (acceptance) kavramları birbirinden nasıl farklılaşır? Kendini bilmede kişinin zayıflıklarına ve sınırlılıklarına karşı bilişsel düzeyde bir farkındalığı vardır. Kişi bilişsel olarak zayıflıklarının ve gücünün farkındadır. Kişi bu duruma duygusal bir tepki vermemektedir.

‘Kabul ediş’ te odaklanma sadece bilişsel farkındalık düzeyinde değildir. Kabul ediş düzeyinde, bu sınırlılıkların ve zayıflıkların varlığı uyumsuz ve ortalığı bozan bir süreç olarak değerlendirilmekten çıkar. Aksine kişi bunlara içsel bir huzur ve sukünet ile cevap verir. Bir kişi zayıflıklarını ve sınırlılıklarını bilebilir fakat bundan nefret edebilir. Kabul ediş ise bilişsel ve duygusal razılığı içerir (Bollinger, 2010).

Öz-anlayış kavramı Neff tarafından ‘ bireyin acı ve başarısızlık durumlarında kendini eleştirmeden, kendine özenli ve anlayışlı davranma, yaşadığı olumsuz deneyimleri yaşamının bir parçası olarak görme, olumsuz duygu ve düşüncelerin üstünde fazlaca durmaktansa mantıklı çözüm yolları araması’ olarak tanımlanmıştır (Neff, 2003).

Neff (2003)’ün öz anlayış kavramı, Tangney (2000)’nin kavramını kişinin güçlü ve zayıf yönlerini sadece bilişsel düzeyde tanınması değil, bu yönler duygusal kabul edişi de katacak şekilde genişletmiştir. Kişinin kendi ile barışık olması Tangney’in açıklık ve her şeye saygı bileşenlerini de kritik noktasıdır. Bu bileşenler aşağıda açıklanmıştır.

2.1.2.3. Açıklık ve Her Şeye Saygı

Bir önceki bileşende açıklanan zayıflıklarını ve hatalarını kabul etme yeteneği açıklığın ön koşulu olarak ifade edilmektedir. Açık bireyler, güçlü bir hayal gücü olan, yeni görüşleri kabul etme isteği yüksek, çok yönlü düşünme ve zihinsel merakı olan bireylerdir (Burger, 2006).

Templeton (1997), tevazunun bilgide ilerlemek için kapıları açması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Bilgide ilerlemenin imkânsız olduğu durumlarda tevazu açık fikirlilikle eş görülmektedir. Açıklık, bir insanın tüm bilgilere sahip olamayacağını içerdiği için tevazuyu yansıtır. Açık bir bireyin bilgi ve becerilerinin sınırları vardır ve diğer insanların da bilgi ve becerilere sahip olduğunu kabul eder. Bu nedenle Templeton ve Tangney (2000)’ye göre mütevazı insan aynı zamanda açık insandır. Açıklık yeniliklere karşı eğilimli olmayı, farklı değer ve inancalara toleranslı bakabilmeyi ve yine farklı mizaç ve yaşam stillerine karşı ilgi göstermeyi ifade etmektedir (Burger, 2006).

Rowatt ve diğ. (2002) tevazunun değişime açıklık, esneklik, tavsiye almaya açıklıkla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Vera ve Rodriguez-Lopez (2004)’de açıklığı

kişisel hata ve sınırlılıkları kabul etmenin yanında, başkaları ile görüş alışverişi yapmaya yatkınlık, kendi fikirlerinin eleştirilmesine açıklık ve yardım almaktan çekinmeyen bireyler olarak tanımlanmaktadır. Vera ve Rodriguez-Lopez (2004)'e göre mütevazı kişiler başkalarında saygı duyar onları dinler, onlarla işbirliğine açıktır, fikir alışverişi yapabilir ve diğerlerinden öğrenmeye açıktır.

Baurain (2007)'a göre, diğerlerine saygı onlara sevgiyle davranmak ve onların hem bireysel hem de kültürel özelliklerinin eşsizliğini takdir etmektir. Tevazunun bir bileşeni olarak her şeye karşı saygı gösterme ise insanın evrendeki yerini bilmesi ile ilişkilidir. Bu bakış açısından birey evrende yer alan sayısız varlıklardan sadece bir tanesidir ve bu kadar büyük bir parçanın yalnızca küçük bir birimi olduğunun bilinci ile kendini diğer varlıklardan üstün görme eğiliminden uzak, onların varlığına karşı ise kabullenici ve saygılıdır.

İfade edilen bu saygı anlayışının varoluşçu yaklaşımla paralellik gösterdiği söylenebilir. Varoluşçu yaklaşım insan olmanın getirdiği anlam arayışı üzerine kurulmuştur. İnsan varlığının kendi içinde bir anlamı vardır, varoluştaki kişisel amaç ve değerlerin keşfedilmesine engel oluşturan şeylerin analizi zorunlu olarak anlama çabasını ve öznelliğe saygıyı gerektirir. Bireylerin saygı bağıyla birbirlerine destek oluşlarına; mutluluğu tek tek değil, toplumsal mutlulukta bulabileceklerine değinilmiştir. Bireylere insanlığın otürü duyulan saygı, bireyin sadece kendi varoluşuna değil diğerlerinin varoluşuna da aynı saygıyı göstermesi ile ifade edilir (Frankl, 2013).

2.1.2.4. Kişinin Dünyadaki Yeri İçinde Yetenek ve Bilgilerini Bir Perspektif İçinde Tutabilme

Plante (2011)'ye göre yetenek ve bilgilerini dünya içinde bir perspektif çerçevesinde tutabilen kişiler, kendilerine daha az odaklanırlar ve kendilerini daha doğru değerlendirmeye eğilimlidirler. Tevazu sahibi birey sadece kendisinin değil dünya üzerindeki diğer kişilerin de iyi oluşlarını isteyen kişilerdir. Tamamen kendisine odaklanmadan dış dünyaya da bakabilen kişi kendisinin bu bütünlüğün sadece bir parçası olduğunu fark ederek resmin bütününe görebilir. Eğer birey bu farkındalığa izin verirse kendisini, diğer insanları, evreni bir bütün olarak görebilir dolayısıyla evrendeki yerini tanımlamada bu anlayış bireye rehberlik eder.

2.1.2.5. Düşük düzeyde kendine odaklanma

Tevazunun beşinci bileşeni bireyin kendisine daha geniş bir perspektiften bakabilmesi ve kendisine daha az odaklanmasıdır. Aslında tevazunun dördüncü bileşeni (kişinin dünyadaki yeri içinde yetenek ve bilgilerini bir perspektif içinde tutabilme) ile düşük kendine odaklanma tamamen birlikte değişim göstermektedir. Yani birisi arttıkça diğeri de artar birisi azaldıkça diğeri de azalır (Bollinger, 2010).

2.1.3. Tevazu ve Diğer Kavramlar

2.1.3.1. Düşük Özgüven

Emmons (1998) insanların zihninde tevazu sıklıkla düşük benlik saygısı ile eş değer görülmesine ve insanların tevazuyu kendini değersiz görme, eğilip bükülme, iradesiz ruh, başkalarının isteklerine boyun eğmeye çok istekli olma durumu ile şekillendirmelerine rağmen; gerçekte tevazu bu tablonun antitezidir. Mütevazı olmak kendine dair algının düşük (olumsuz) olması değil, kendine dair doğru bir algılamaya sahip olmaktır. Tevazu kişinin yetenekleri ve başarılarını bir perspektif içinde tutabilme (Richards, 1992) bir anlamda kendini kabul etme, insanların kusurlarını anlayabilme, düşük benlik saygısı ve kibirden arındırılmış bir kavramdır (Clark, 1992).

Tevazu ile belki de en çok karıştırılan kavram düşük özgüvendir. Düşük özgüvenli kişiler yeteneklerini değersizleştirirler ve kendilerini olduklarından daha küçük görürler. Mütevazı kişiler ise hem güçlü yönleri hem de zayıflıkları olduğu gerçeğini kabul eder. Aslında tevazu yüksek özgüvenle, kibirlilik ise düşük özgüvenle ilişkilidir. (Ryan, 1983). Birisinin yeteneklerini ve başkalarının özel yanlarını doğru olarak anlaması, kişinin kendini ve başkalarını dürüstçe değerlendirmesini sağlar (Buri, 1988). Roberts (1983)'e göre tevazu ile düşük özgüvenin karıştırılması, tevazunun sınırlı yeteneklere ve tekrarlayan başarısızlıklara neden olduğunun zannedilmesinden kaynaklanır.

2.1.3.2. Narsisizm

Narsisizm genel olarak bireyin kendi ruhsal ve bedensel benliğine ya da kimliğine aşırı bir bağlılık ve beğeni duyması kendini beğenmesi kendi kendine hayran olması, empati yapamaması anlamına gelmektedir (Seward,2007). Bu

anlamda düşünülürken tevazunun antitezi olduğu direkt akla gelmektedir. Kendinin yüceltilmesi, narsistik ve kendine hizmet eğilimleri kısa ve uzun vadede özellikle kişilerarası ilişkilerde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Asendorpf ve Ostendorf, 1998). Tevazu sahiplerinin genel olarak narsistik özelliklere sahip olmadığı bilirse de, narsizmin yokluğunda tevazunun gelişip gelişmeyeceği net değildir. Narsizm puanı düşük olan kişiler kendileriyle ilgili doğru değerlendirmeler yapabilir veya yapamayabilir (Lopez, 2011).

2.1.3.3. Alçak Gönüllülük

Tevazu ve alçak gönüllülük bazı kaynaklarda birbirinin yerine kullanılsa da Statman (1992) genel olarak birbirleriyle ilişkili fakat farklı kavramlar oldukları düşünülmektedir. Morris ve ark. tevazunun içsel odaklı olduğunu, alçak gönüllüğün ise dışsal odaklı olduğunu belirtmektedir.

Peterson ve Seligman (2004)'e göre alçak gönüllülük sadece nasıl davrandığı ile ilgili değil, aynı zamanda kişinin nasıl giyindiği, sahip olduğu ev yani daha genel olarak 'gözler benim üzerimde olsun ' duygusuna olan uzaklığıdır. Dolayısıyla daha dış odaklıdır. Tevazu ise daha içsel olarak kişinin dünyanın merkezinde olup olmadığı ile ilgili kendi hissidir. Gerçek tevazu olmadan alçak gönüllük ortaya çıkabilir. Fakat alçakgönüllü olmadan mütevazı olunmaz. Peterson ve Seligman göre karakter güçlülüğünden bahsettiğimizde tevazuyu alçakgönüllüğe tercih etmeliyiz.

2.1.4. Psikoterapide Tevazu

Tevazu profesyonel danışma ve psikoterapi alanında özel bir rol oynamaktadır (Jennings, Sovereign, Bottorff, Mussell ve Vye, 2005; Means ve diğ., 1990; Zausner, 2003). Sadece kişiler arası ilişkileri geliştirme ve af duygusu teşvik etmede bir danışma müdahalesi olarak istihdam edilmez aynı zamanda terapist ve danışmanların etik eğitimlerinin de bir parçası olmalıdır (Jennings ve diğ., 2005). Özellikle bireylerin sınırlarını kabul etme ve empatik bir anlayış için çok önemlidir. Sağlıksız bir profesyonel kibir geliştirenlerin aksine öğrenme ve büyüme eğilimindeki profesyonel yardım sağlayıcılar için bu özellik bir gerekliliktir. Kendi ego ve özelliklerini frenlemek için tevazu profesyonellere de ayrıca yardımcı olacaktır (Zausner, 2003). Danışmanlar terapötik içgörülerini paylaştığı ya da danışma

müdahalelerini kullandığı zaman, eğer bunu tevazu ile yaparlarsa bu yaklaşım danışanların sunulan yardımı kabul ya da reddetmelerinde onların seçimlerindeki rolü anlamak açısından yardımcı olacaktır.

Tevazuunun genel tanımına bakıldığında mütevazı kişinin kendisiyle ilgili farkındalığı yüksek, gerçekçi öz-değerlendirmeye sahip, öz anlayış sahibi ve açık fikirli olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu kişiler yardıma ve öneriye açık, yeni bilgilere istekli, işbirlikçi, sıcak ve empatik olarak değerlendirilmektedirler. Bütün bunları düşündüğümüzde terapistlerin mütevazı olması gerekip gerekmediği sorusu aklımıza gelebilir. Corey (2005) etkili danışmanların kişilik özelliklerini incelemiş ve mütevazılığın en üst sıralarda olduğunu fark etmiştir. Terapide gerekli sayılan farkındalık, açıklık, sıcaklık ve empatinin tevazunun da içeriğinde olması, terapide tevazunun gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Yine Jennings, Sovereign, Bottorff, Mussell, ve Vye (2005) arkadaşları tarafından uzman terapistler olarak değerlendirilen 10 terapist üzerinde etik değerleri araştırmışlardır. Bu uzman terapistlerle yapılan görüşmeler analiz edilmiş, uzmanlığı tanımlayan 9 etik değer belirlenmiştir. Bu 9 değerden bir tanesi bireyin kişisel ve profesyonel sınırlılıklarının farkında olması olarak tanımlanan 'tevazu' olmuştur. Ayrıca bulunan diğer değerlerden bazıları da tevazu ile ilgili kavramlardır. Örneğin öğrenmeye açıklık, danışanları dinlemeye isteklilik gibi.

Tevazunun affediciliği ve kişilerarası ilişkileri geliştirdiği için bir terapötik müdahale olmasının yanında terapist ve danışmanların etik eğitiminin bir parçası olması gerektiği bildirilmektedir. (Jennings ve diğ., 2005).Tevazunun kişinin sınırlılıklarını kabulü ile ilgili vurgusu çok önemlidir. Bu yeterlilik sağlıklı bir profesyonel kibir geliştirmenin aksine, öğrenme ve büyüme odaklı profesyonelleri geliştirebilir.

2.1.5. Tevazu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Kişilik ve yaratıcılık üzerine yapılan çalışmaların ana amacı yaratıcı insanların özelliklerinin ne olduğunu belirlemektir ve mevcut pek çok araştırmada yaratıcı bireylerin uyumluluk düzeylerinin düşük olduğu ileri sürülmektedir. Silvia, Kaufman, Reiter-Palmon ve Wigert (2011) bu durumu açıklamayı amaçladıkları çalışmalarında yaratıcı başarı ve yaratıcı faaliyetlerle ilgili yaptıkları ölçümlerin

HEXACO' da belirtilen kişilik özellikleri ile ilişki olup olmadığını test etmişlerdir. Araştırmada kişilik özellikleri özellikle dürüstlük-tevazu ve uyumluluğun ayırt edici birer özellik olarak ele alındığı genişletilmiş bir yapı olarak önerilmiştir. 17-66 yaş aralığında 1304 yetişkinin katılımı ile gerçekleştirilen çalışmada katılımcıların %76'sını kadınlar, %34'ünü ise erkekler oluşturmaktadır. HEXACO kişilik özellikleri (dürüstlük-tevazu, duygusallık, dışadönüklük, uyumluluk, vicdanlı olma, deneyime açıklık) yaratıcılığı yordayan gizli değişkenler olarak tanımlanmış ve yapısal eşitlik modeli verilere uygulanmıştır. Model yaratıcılıktaki varyansın %35.3'ünü açıklamaktadır. Özellikle dürüstlük-tevazu ve uyumluluk ile ilgili elde edilen bulgulara bakıldığında ise: uyumluluğun yaratıcılık üzerine neredeyse hiç etkisi olmadığı görülürken, dürüstlük-tevazu boyutunun yaratıcılık ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Geçmişteki mevcut araştırmalarla tutarlı olarak bu çalışmada da bireylerin tevazu puanları düştükçe yaratıcılık puanlarının arttığı görülmektedir.

Büyük beşlideki benzer kişilik özelliklerinin ötesinde dürüstlük-tevazu kişiliğın farklı altıncı boyutu olarak kabul edilmiş ve iş performansı ile eşsiz bir ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Johnson, Rowatt ve Petrini (2011) çalışmalarında dürüstlük-tevazu yeteneğinin zorlu müşterilere çözüm bulmakla görevli çalışanlar arasındaki iş performansını değerlendiren amirlerin değerlendirme süreçlerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışanlar 240 maddelik uluslar arası kişilik madde havuzunu (İPİP) doldurmuşlardır. Bu madde havuzu dürüstlük-tevazu, dışadönüklük, duygusallık, uyumluluk, vicdan ve deneyime açıklık boyutlarından oluşmaktadır. Çalışma grubunu yaş ortalaması 37.56 olan, 66'sı erkek, 202'si kadın toplam 269 çalışan oluşturmaktadır. Çalışanların iş yerlerindeki konumları doğrudan destek uzmanı şeklinde tanımlanmıştır ve tıbbi bakıma ihtiyaç duyan müşterilere düzenli destekli yaşam desteği sağlamaktadırlar. Amirleri çalışanlarının performanslarını 35 iş becerisi üzerinden puanlamışlardır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre dürüstlük-tevazu alt boyutu amirlerin genel iş performansı puanları ile pozitif yönde bir korelasyon göstermiş ve diğer beş faktörün ötesinde iş performansını yordayan ana etmen olduğu görülmüştür. Dürüstlük-tevazu bakım rolündeki iş performansını yordayan önemli bir kişilik özelliği olarak görünmektedir.

Sheppard ve Boon (2012) araştırmalarında bireylerin romantik kinciliğin faydalarını ve bedellerini değerlendirmeleri ile kişilik özelliklerinin ilişkili olup olmadığını incelemişlerdir. Araştırmacılar amaçlarını ayrıca bireylerin romantik partnerleri ile ilgili karar vermelerini etkileyen değişkenlerle ilgili anlayışlarını genişletmek olduğunu ifade etmişlerdir. Yaş aralığı 17 ve 52 arasında değişen 70 kadın 60 erkek toplam 130 psikoloji ğrencisi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Katılımcılara HEXACO kişilik envanteri, intikam leği ve romantik ilişkilerde intikam hakkındaki inançları değerlendirme anketi uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre dürüstlük-tevazu kişilik alt boyutu ile romantik kıskançlığın faydalı sonuçlar getireceğine dair inanç puanları arasında negatif yönde bir ilişki, tam aksi olarak romantik kıskançlığın arzu edilmeyen bir durum ve bedel deteceğine dair inanç puanları arasında ise pozitif yönde bir korelasyon elde edilmiştir.

Aghababaei (2012) alışmasında HEXACO ve büyük beşli modelinin kişilik boyutları ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma grubunu tahran niversitesinde öğrenimine devam eden 128 kız, 62 erkek toplam 190 ğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun yaş aralığı 18 ve 39 arası, yaş ortalaması ise 20.92'dir. Katılımcılara uluslara arası kişilik madde havuzu (büyük beşli), HEXACO kişilik envanteri uygulanmış ve dindarlık düzeylerini belirlemek içinde "dine ilgi dzeniz nedir?" sorusu yöneltilerek 0 (hiç ilgili değilim), 9 (oldukça ilgiliyim) aralığında cevap vermeleri istenmiştir. Regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre büyük beşli dini ilgiledeki varyansın %4'n açıklarken, HEXACO ise dini ilgideki varyansın %16'sını açıklamaktadır. HEXACO alt boyutlarından dürüstlük-tevazu uyumluluk boyutu ardından dindarlık ile en güçlü ilişkiye sahipken, büyük beşli alt boyutlarından ise uyumluluk ve vicdanlı olma yüksek dindarlık ile ilişkili bulunmuştur.

Zetler ve Hilbig (2010) alışmalarında dürüstlük-tevazu ve örgüt politikası algısının zarar verici çalışma davranışındaki yordayıcılıklarını araştırmışlardır. Farklı kurumlarda çalışan 250 kişiye mail yolu ile ulaşılmış 157 geri dönüt elde etmişlerdir. 6 aydan daha fazla aynı işyerinde çalışmayanlar, haftada 15 saatten az çalışanlar ve ölçekleri eksik dolduranlar elenerek sonuçta 148 veri elde etmişlerdir. Haftada ortalama 39 saat çalışan bireylerden oluşan çalışma grubunun %48'i kadın, %52'si

erkek, yaş ortalamaları 30 ve çalışma yıl ortalamaları ise 10'dur. Katılımcılara mail yoluyla HEXACO, örgüt politika algısı ölçeği ve işyerinde olağandışılık ölçeği gönderilmiştir. Araştırmada zarar verici çalışma davranışları, işyerinde alkol kullanma, iş arkadaşlarına kabaca davranma, agresif davranışlar sergileme, örgüt sırlarını ifşa etme vb. şeklinde tanımlanmaktadır. Yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizine göre HEXACO'nun beş alt boyutu kontrol altında tutulduğunda ikinci aşamada denkleme sokulan dürüstlük-tevazu ve örgüt politika algısı zarar verici çalışma davranışının anlamlı yordayıcıları olarak bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen anahtar sonuç ise; örgüt politika algısı güçlü iken tevazu düzeyi düşük bireyler bundan ve durumsal koşullardan etkilenmekte ve sonuç olarak daha fazla zarara verici çalışma davranışı sergilemektedirler tam aksi bir bulgu olarak ise tevazu düzeyi yüksek bireyler örgüt politika algısından etkilenmemekte ve daha az zarar verici çalışma davranışı sergilemektedirler. Bu bulgular, yüksek tevazunun saldırgan olmayan tutumlar, adil davranış ve yüksek uyuma eşlik ettiğinin bir kanıtı olarak sunulmuştur.

De Vries, De Vries ve Born (2011) çalışmalarında kişilik özelliklerinden özdisiplin ve dürüstlük-tevazu alt boyutlarını iki akademik alanın yordayıcıları olarak ele almışlardır. Bu iki akademik alanı ise yıl sonu not ortalaması ve zarar verici akademik davranışlar (kopya çekme, madde bağımlılığı, intihal vb.) olarak belirlemişlerdir. Araştırma kapsamında 800 üniversite öğrencisine mail yolu ile HEXACO ve zarar verici akademik davranışlar ölçeği gönderilmiş uygulamanın ardından dört ay sonra ise üniversitenin resmi ofisinden öğrencilerin yıl sonu not ortalamaları alınmıştır. Gönüllülük esasına dayanarak sürdürülen çalışmada 800 öğrenciden 226 geri dönüt elde edilmiştir. Çalışma grubunun %78.3'ünü kızlar oluştururken yaş ortalamaları ise 20.5 olarak hesaplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, kızların öz disiplin ve dürüstlük-tevazu puanları ile yıl sonu not ortalamaları erkeklere oranla daha yüksek iken; zarar verici akademik davranışları ise erkeklere oranla daha düşük bulunmuştur. Ayrıca öz disiplin ve dürüstlük-tevazu alt boyutunun yıl sonu not ortalaması ile pozitif bir ilişki gösterirken; zarar verici akademik davranışlar ile de negatif bir ilişki gösterdiği sonucu elde edilmiştir.

Ogunfowora ve Bourdage (2014) çalışmalarında dürüstlük-tevazunun lider olma ile doğrudan, ahlaki yozlaşma aracılığı ile dolaylı bir ilişki olup olmadığını

incelemişlerdir. Yaş ortalaması 20.55, %51.1'i kızlardan oluşan toplam 237 yetişkin çalışma grubunu oluşturmuştur. Elde edilen bulgulara göre dürüstlük-tevazu ve lider olma ile doğrudan bir ilişki yokken, dürüstlük-tevazu ve ahlaki yozlaşma arasında negatif yönde güçlü bir ilişki bulunmuş ve ahlaki yozlaşma aracılığı ile dürüstlük-tevazunun lider olma ile dolaylı bir ilişkisi olduğu ifade edilmiştir.

Holden, Zeigler-Hill, Pham ve Shackelford (2014) bireylerin romantik ilişkilerini koruma ve sürdürmede kullandıkları bireysel stratejiler ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma grubunu en az altı aydır devam eden romantik ilişkisi olan 179 yetişkin oluşturmaktadır. Katılımcıların 99'u kadın ve 80'i erkek, yaş ortalamaları ise 32.77'dir. Araştırma kapsamında HEXACO ve partner koruma envanteri veri toplama araçları olarak uygulanmıştır. Çalışmada dürüstlük-tevazu kişilik özelliği odak noktası olmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre dürüstlük-tevazu ve partneri elde tutmak için kullanılan tüm stratejiler (doğrudan koruma, kıskandırma, onaylama, manipülasyon vb.) arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Genel olarak araştırmadan elde edilen sonuçlar ise şöyle özetlenmiştir: dürüstlük-tevazu düzeyleri yüksek bireyler ilişkiyi sürdürme ve partnerlerini elinde tutmak için çeşitli manipülasyonlara ve stratejilere oldukça az başvururken aynı zamanda partnerlerine karşı oldukça adil ve açık davranmakta ayrıca oldukça zor yalan söylemektedirler.

Exline ve Geyer (2004) insanların tevazu algısını ve tüm tipteki insanlar için değerli bir özellik olup olmadığını incelemeye çalışmışlardır. Araştırmacılar ayrıca, dindarlık, narsisizm, belik saygısı gibi bireysel farklılıklar ile tevazu algısı arasında bir ilişki olup olamayacağını incelemişlerdir. Özel bir orta doğu üniversitesinin psikolojiye giriş öğrencilerinden oluşan çalışma grubunda 61 erkek, 66 kadın toplam 127 öğrenci yer almıştır. Yaş grubu ortalaması ise 18.9 olduğu çalışma grubunun %77'sini Kafkaslar, %19'unu Asyalılar ve %6'sını Afrikalı-Amerikalılar oluşturmaktadır. (katılımcılar için uygun olduğu durumlarda birden çok seçenek seçilmesine izin verilmiştir). Araştırmacılar dinin olası etkileri ile ilgilendikleri için dini inançların dağılımı şöyle ifade edilmiştir: %30 protestan, %29 katolik, %5 yahudi, %2 hindu, %2 budist, %2 taoist, %2 islam ve %20 ateist/agnostik veya hiçbir din. Bu çalışma esnasında geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ulaşılamaması sebebiyle tevazu hakkında aşağıda belirtilen açık uçlu sorulara ek olarak likert tipi

bir derecelendirmede kullanılmıştır. Katılımcılardan 5 negatif 5 pozitif kelimenin yer aldığı on bir noktalı bir ölçümle tevazuyu ilişkilendirmeleri istenmiştir. “daha az mütevazı olsaydınız bunun ne ölçüde iyi olacağını düşünüyorsunuz?” ve “daha çok mütevazı olsaydınız bunun ne ölçüde iyi olacağını düşünüyorsunuz?” soruları katılımcılara yöneltilmiş ve açık uçlu sorular formu ile tevazunun tanımı cevaplanmıştır. Kodlama kategorileri iki araştırmacının yanıtları kodlaması ile bir araştırmacı tarafından üretilmiştir. İki kodlama arasındaki uyum kappas makul düzeyde bulunmuştur (.89’den 1’e). Katılımcılardan ayrıca mütevazı hissettikleri geçmiş bir yaşantılarını anımsamaları ve bu durumda hangi duyguları yaşadıklarını cevaplamaları istenmiştir. Bu yanıtlar önceki soruda olduğu gibi kodlanmış ve kappas değeri .89 ile .92 arasında değişim göstermiştir ve son açık uçlu soruda katılımcılara “ lütfen oldukça mütevazı görünen biri için bir örnek düşünün” şeklinde sorulmuştur. Katılımcılardan daha sonra bu kişiyi kısaca tarif etmeleri istenmiş, yanıtlar aynı prosedür ile kodlanmış ve kappas değeri .85 ile .1 arasında değişiklik göstermiştir. Daha sonra araştırmacılar “mütevazı bir kişi olması muhtemeldir...” cümlesini tamamlamak için kullanılacak 35 sıfat çifti oluşturmuşlardır. Araştırmacılar bazı türdeki insanlar için tevazu sahibi olmanın daha avantajlı olup olmadığıyla da ilgilendikleri için, farklı sosyal rollere sahip katılımcılara da bir liste vermişler ve tevazunun katılımcıların özel rolleri içinde bir güç mü yoksa bir zayıflık olarak mı görülebileceği sorusunu sormuşlardır. Son ölçümler de ise katılımcılara benlik saygısı, dindarlık, narsisizm ve sosyal istenirlik ölçekleri uygulanmıştır.

Sonuçlar katılımcıların tevazu algılarının olumlu olduğunu göstermiştir. Daha çok mütevazı olmanın iyi olduğunu düşünenlerin ortalaması 6.1 iken tersi düşünceye sahip olanlar ise 2.3 ortalama göstermişlerdir. Bu sonuçlar üniversite öğrencilerinin tevazuyu düşük benlik saygısı, utangaçlık ve aşağılanma ile eş anlamlı görmediklerini göstermektedir. Açık uçlu tanımlamalarda katılımcıların %44’ü alçakgönüllük ya da mütevazı davranışları tevazuyu tanımlamada referans almış, diğer katılımcıların %17’si cömertlik, %19’u da kibir eksikliği olarak değerlendirmiştir. Tevazuyu tanımlarken olumsuz sıfatlar kullananlardan ise %10’u aşağılama ya da utanç, %5’i ise itaatkar ya da pasif tutum olarak değerlendirmiştir. Kendilerini mütevazı hissettikleri gerçek bir yaşam olayını tanımladıklarında bu durumu olumlu etkileriyle anımsayanlar (m=6.6, SD=3.0) ve olumsuz etkileriyle

hatırlayanlar ise (M=2.6, SD=2.8). Sadece %24'ü kendini düşürücü bir deneyim hatırlarken %61 gibi bir çoğunluk başarı içeren deneyimlerini aktarmıştır. Mütevazı bir bireyin ismi sorulduğunda sıklıkla %41 eşlerini, %22 yakınlarını, %13 popüler dini figürleri, %10 ünlü kişileri, %3 kişisel dini liderlerinin isimlerini seçmişler, bu kişilerin kendi açıklamalarında, bu figürleri seçmelerinin nedenleri %56 başkalarına bakım gibi olumlu tutumlar, %55 palavradan uzak olma, %47 başarılı olma, %21 bencil olmayan tutumlar etkili olmuştur. Katılımcılardan çeşitli sosyal rollerde tevazunun bir güç ya da zayıflık olup olmadığına karar vermeleri istendiği zaman çoğunlukla bir güç olarak ifade edilmiştir. Genel olarak, tevazu erdemin ya da olumlu sosyal ilişkilerin vurgulandığı sosyal rollerde yüksek oranda tercih edilmiştir. Bazı bireysel farklılıklar tevazu algısı üzerinde etkili iken bazıları ise etkisizdir. Örneğin cinsiyetin tevazu algısı üzerine bir etkisi yokken, yüksek dindar özellikleri gösteren bireyler tevazuyu daha olumlu algılama eğilimindedirler. Tevazu uyum ve güvenin bir parçasıdır inancı ile narsisizm arasında negatif bir korelasyon elde edilmiştir. Benlik saygısı ve tevazu algısı arasında tutarlı bir ölçüm sonucu elde edilmemiştir Exline ve Geyer (2004).

2.2. KİŞİLİK

2.2.1. Kavram Olarak Kişilik ve Kişilik Tanımları

Bir yüzyılı aşkın zamandır psikologlar zaman içinde kararlı görünen bireyler arasındaki gözlenebilen farklılıkları sistematik olarak anlama ve tanımlama çabası içindeler. Bu bireysel farklılıklar arasında, kişilik ve zeka geniş oranda ilgi çeken kavramlardır (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Kişilik teriminin yabancı dillerdeki ortak kökeni “persona” sözcüğüne dayanmaktadır. Persona sözcüğünün asıl anlamı, Latin dilinde, tiyatro oyuncularının kullandığı maskedir. Tarihe baktığımız zaman Çiçero'nun (M.Ö.60) persona sözcüğünün dört ayrı biçimde ele aldığını görürüz (Yanbastı, 1990):

1. Kişinin belirli bir biçimde görülmesi, ancak öyle olmaması.
2. Kişinin yaşamında oynadığı rol.
3. Kişinin yaşamında oynadığı rol için gerekli tüm özellikler.
4. Görünüş ve asalet.

Geçmişten bu yana insan kişiliğini ve kişilik özelliklerini anlamaya yönelik belli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan en eskisi Sümerlere ait olan Gılgamış destanındaki cesaretli, kibirli ve asi yürekli tanımlamalardır (Thomas ve Segal, 2006). Hipokrat vücut sıvılarının renklerine göre mizaç yapılarını dört gruba ayırmış ve yaklaşım 5. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar genel kabul görmüştür. Vücut sıvılarından safranın kararması ile melankolik kişilerde kaygı ve depresyona eğilim, safranın sararması ile kolerik mizaçlıların iritabl ve aktif kişiler olması ilişkilendirilmiştir. Aşırı balgamlı (flegmatik) mizaca sahip olanların ağırkanlı, duygusuz ve soğukkanlı oldukları, iyimser (sanguine) kişilerde ise mizacın başlıca vücut sıvısı olarak kanla temsil edildiği ve bu kişilerin iyimser oldukları tanımlamıştır (Former, McGuffin ve Williams, 2002).

Sosyal yaşamın bir parçası olarak yüzyıllar boyunca ilgi görmesine karşın kişilik kavramının bilimsel gelişimi, 1930'lu yıllarda kişilik psikolojisinin diğer sosyal bilim alanlarından ayrı bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır (Yelboğa, 2006). Kişiliğe ilişkin birçok şey söylenmekteyse de tanımı konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Kişiliğin, kişinin “sahip olduğu” bir şey olduğunu söyleyenleri bir takım insanların kişiliklerini, “arkadaş canlısı”, “hoş”, “güçlü” ya da “saldırgan” gibi kelimelerle betimlemeye çalışırlar. O halde anlatılmak istenen, kişiliğin, bireyin diğer kişilerin yanında gösterdiği davranış özellikleri olduğudur (Morgan, 2009).

Bu tanım bilimsel tanıma çok yakındır. Psikologlara göre kişilik, bireyin özel (characteristic) ve ayırıcı (distinctive) davranışlarını içermektedir. Özeldir çünkü bireyin sıklıkla yaptığı ya da en tipik davranışlarını temsil eder. Ayırt edicidir çünkü bu davranışlar kişiyi başkalarından ayırır. Bir toplumdaki insanların hemen hemen aynı olan birçok yanları vardır: toplumumuzda, okul çağına gelmiş çocukların okula gitmesi ya da günde üç öğün yemek yenmesi gibi. Kişiliğin incelenmesinde bireyin başkalarından hangi noktalarda ayrıldığı önem kazanmaktadır (Morgan, 2009).

Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Bireyin kendini diğer bireylerden ayırt edici (distinctive) terimi, o bireyi başkalarından farklı kılan özelliklerdir. Tutarlılık (consistentency) kavramı ile zaman boyutu içinde o kişinin benzer durumlarda davranışlarının pek değişmediğini anlarız. Yapılaşmış (structured) kavramıyla

kişiliğin çok sayıda birimlerden oluşan bir sistem olduğunu, sistemi her birimin birbiriyle bağlantılı olarak bir örüntü geliştirdiğini anlarız. Kişilik tanımında kullandığımız diğer bir özellik de ilişki kuruş biçimidir. Birey iç ve dış çevresiyle sürekli ilişki halindedir. Başka bir deyişle birey kendi işçindeki duygu ve düşünceleri olduğu kadar, kendi dışında yer alan insan, olay ve nesnelere de algılar. Bireyin kişiliği iç ve dış çevre ile kurduğu ilişkinin biçimini belirler (Cüceloğlu, 2002).

Kişilik, psikolojide kapsamı en geniş kavramlardan biridir. Bir insana ait ve onu tanımlayan her özellik, o insanı tanımada ve anlamada bize kaynaklık eder. Bu anlamda kişilik; bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir terimdir (Burger, 2006).

Kişiliğin niteliği hakkında ortak bir kavram yoktur. Çünkü bu terim günlük dilde çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu konuda zihni karıştıran bir önemli etken de kişilik sözcüğünün, teriminin çoğu kez, karakter, huy, mizaç gibi terimlerle eş anlamlı olarak ele alınması, anlaşılmasıdır (Yanbastı, 1990).

Huy (temperament), karakter (character) ve kişilik (personality) birbirinden farklı kavramlardır. Huy; kalıtımla geçen ve yaşam boyunca çok az oranda değişen yapısal özelliklerdir. Karakter ise; çevrenin ve yetiştirilmenin etkisi altında gelişmiş, öğrenilmiş tutumlardır, dolayısıyla zamanla değiştirilebilecek özellikleri içerir. Kişilik ise; genetik olarak gelen huyla, sonradan elde edilmiş karakterin birleşiminden oluşur (Akiskal ve diğ., 1983).

Cattell (1965) kişiliği çok basit olarak belirli bir durumda nasıl davranacağımızı yordamamıza izin veren yapı olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımda kişilik; bireye özgü duygu, düşünce ve davranışların örgütlenip bütünleşmesi biçiminde de ifade edilebilir (Bozkurt, 1991).

Kişilik, farklı durumlarda oldukça kestirilebilir tepkileri veren içsel bir yapıdır. Aynı zamanda kişilik, hem oluşum hem de içerik öğelerini bir arada taşıyan, aynı şekilde hem değişime hem de kararlılığa olanak tanıyan karmaşık ve dinamik bir yapıdır (Onur, 1995). İnsanda evrimsel gelişme ile ilgili olan olgunlaşma ve öğrenme ile ilgili olan bireyleşme-toplumsallaşma süreçleri birbirini etkileyerek kişilik gelişir (Öztürk, 1997). Bireyin kişiliği biyolojik ve psikolojik faktörlerin etkisiyle oluşur ve bireyin kendine özgü diğerlerinden farklı yanlarını belirler (Gürün, 1991).

Yukarıda özetlenmeye çalışılan tanımlarda da belirtildiği gibi kişiliğin ortak ve genel bir tanımına varılmamıştır. Bundan çıkan sonuç da kişilik tanımlarının ilgili kuramla yakından bağlantılı olduğu ve kuram içinde ve doğrultusunda yapılan ampirik gözlemlerle ilişkili olduğudur. Kısaca kişilik üretildiği kurama bağlı değerler ve tanımlamaları kapsamaktadır (Yanbastı, 1990).

2.2.2. Kişiliğin Tabakaları

Kişilik bütün bedensel özelliklerin, içgüdülerin, dürtülerin, eğilimlerin, kazanılmış deneyimlerin bütünüdür ve on tabakadan oluşan bir yapı olarak değerlendirilir. Kişiliğin tabakaları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Köknel, 1982):

1. En alt tabakada, kişiliğin bedensel nitelikleri bulunur.
2. İkinci tabakada, bedensel yapıya biçim ve renk veren iç salgı bezlerinin işlevi bulunur.
3. Üçüncü tabakada zeka yer alır.
4. Dördüncü tabakada içgüdü ve dürtülerden oluşan güdüler yer alır.
5. Beşinci tabakada, güdülerden kaynaklanan duygulanım ve coşku alanı vardır. Bu tabakanın kişiye özgü özelliklerine huy (mizaç) denir.
6. Altıncı tabakada kişiliğin belifi bulunur.
7. Yedinci tabakada kişiliğin dışarıya yansıyan, başkaları tarafından algılanan, değerlendirilen duyguları, düşünceleri, tutumları, davranışları, hareketleri, eylemleri yer alır. Yani bu tabaka, kişilik yapısının nesnel, gözlenebilen, ölçülebilen yanıdır.
8. Sekizinci tabakada, kişiliğin dışarıya yansıyan özelliklerinin toplum değerleri, kuralları ve ahlak açısından değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan karakter yer alır. Bu tabaka, kişiliğin benimsediği değer yargılarının başkaları tarafından değerlendirilmesi sonucu oluşur.
9. Dokuzuncu tabaka, kişinin kendini olduğu ya da olmak istediği biçimde kabullenmesi ya da kabul ettirmesi, kişiliğin gerçekliğini kanıtlaması, kendini varlaması için başvurduğu yöntemleri yollar, bu amaç uğruna harcadığı çaba ve ortaya çıkardığı ürünlerden meydana gelir.
10. Onuncu tabakada kişi, kişiliğini oluşturan öteki tabakaların bilincinde olarak akıp giden zaman içinde evrendeki yerini ve değerini saptar.

2.2.3. Kişiliğin Başlıca Özellikleri

Kişilik aşağıda belirtilen özellikleri içermektedir (Eren, 2010):

1. Kişilik doğuştan var olan ve sonradan edinilen eğilimlerin bütününden meydana gelmiştir.
2. Kişilik kazanılan bu eğilimlerin düzenlenmesidir. Böylece eğilimlerin oluşturduğu bir yapıdan söz edilir.
3. Her insanın kişisel özelliğini diğerlerinden ayıran bir takım farklılıklar mevcuttur.
4. Kişilik bireylerin eğilimlerini çevreye uydurur. Yani aynı birey farklı çevresel koşullar altında farklı tutum ve davranışların ortaya çıkmasına neden olan bir sosyal uyum kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.
5. Her kişiliğin doğuştan kazanılmış bir tek karakteri vardır ve karakter kişiliğin vazgeçilmez unsurudur.

Bu özellikleriyle kişilik, bireyin kendisini tanıyarak çevresine uymasını belirleyen psikofizik bileşenlerin dinamik olarak düzenlenmesi sistemi ya da toplumsal yaşam sürecinde edinilen alışkanlık ve davranışlar yapısıdır (Eren, 2010).

2.2.4. Kişiliğin Gelişimi ve Kişiliği Belirleyen Faktörler

Kişilik teorisyenleri sadece bireylerin var olan andaki durumlarını anlamaya çalışmazlar. Onlar ayrıca bireylerin kişilik gelişimlerinin nelerden etkilendiğini ve nasıl şekillendiğini anlamak için de çaba sarf ederler. Kişilik gelişimi ile ilgili araştırmaların tamamı göreceli olarak iki temel sorgulama üzerinedir. Çoğu bireyler için gelişim deneyimleme ile karakterize edilmektedir. Örneğin bireylerin aynı evrelerde farklı aşamalar geliştirdiği varsayılabilir ya da çoğu kişi için motivasyon ve duygusal deneyimlerin sıklıkla farklı yaşlarda farklı düzeylerde yaşandığı söylenebilir. İkinci sorgulama ise bireysel farklılıklara eşlik eden gelişimsel faktörleri anlamaya çalışmak üzerinedir. Hangi faktörler bireylerin farklı kişilik stilleri gelişmelerine neden olmaktadır? (Cervone ve Pervin, 2008).

Bireysel farklılıklar üzerine yapılan araştırmalarda, klasik bir sınıflama, olası nedenleri kalıtım ve çevre olarak ikiye ayırır. Bir taraftan biyolojik mirasla geçen

özelliklerimiz varken diğer taraftan kişiliğimiz aile ve toplum içindeki deneyimlerimizin bir yansımasıdır (Cervone ve Pervin, 2008).

Bu ikilinin tarihsel gelişiminde farklı bir bakış açısıyla psikolojik araştırmalar hem genetik hem de çevrenin etkisinin kişilik üzerindeki belirleyiciliğini birlikte inceleyip aydınlatmaya çalışmaktadır. 20. yy.'ın ortasında araştırmalar genetik faktörlerin etkisi üzerinde fazlaca durmayıp ağırlıklı olarak çevresel etmenlerin davranış üzerindeki etkisini araştırmaya odaklanmıştır. 1970'li yılların başlarında ise araştırmacılar, ikiz bireylerin kişiliklerinin benzerlikleri üzerinde sistematik çalışmalara başlamışlardır. Ancak geçtiğim 30 senede, üçüncü bir trend oluşmuş ve araştırmacılar genetik ve çevresel faktörler arasındaki ilişkiyi tanımlamaya başlamış ve iki faktörün birbirinden ayıramayacağını, dinamik bir etkileşimin varlığını vurgulamışlardır. Çevre deneyimleri genetik mekanizmayı aktive eder böylece belirli türdeki bir deneyim organizmanın biyolojisini değiştirebilir. Sonrasında pek çok psikolog ve biyoloji uzmanı genetik ve çevresel faktörlerin güçsel bir rekabet içinde olmadığını ancak kişiliğin gelişiminde etkileşimsel bir katkıya sahip olduğu görüşünü benimsemiştir (Cervone ve Pervin, 2008). Aşağıda kişilik gelişimi etkileyen iki temel unsur çevre ve kalıtım açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.4.1. Kişiliğin Gelişiminde Kalıtsal Faktörler

Araştırmacılar genetiğin kişilik üzerindeki etkisini saptayabilmek için aynı gen oranlarını paylaşan ve aynı ya da farklı evlerde büyüyen aile üyelerinin kişilik özelliklerini araştırmışlardır. Örneğin, sosyallik gibi bir kişilik özelliği kalıtsalsa, o zaman sosyallik seviyesi özdeş, tek yumurta ikizlerinde birbirine çift yumurta ikizleri ya da diğer kardeşlerinkinden daha yakın olmalıdır (Tek yumurta ikizlerinin genlerinin eşdeğerlik oranı yüzde 100'dür. Diğer kardeşlerde ise bu oran ortalama yüzde 50'dir). Kalıtsallık üzerinde yapılan çalışmalar hemen hemen tüm kişilik özelliklerinin genetik faktörlerden etkilendiğini göstermektedir (Bouchard, 2004). İster dışa dönüklük ve nevroz gibi belirli özellikler, ister kontrollü olmak ve sosyallik gibi belirli özellikler inceleniyor olsun, bulgular pek çok farklı ölçüm tekniğinde farklı çıkmıştır (Gerrig ve Zimbardo, 2012).

Genetik faktörler güçlü bir şekilde bireysel farklılıklara ve kişiliğe etki ederler. Bilimsel gelişmeler, özellikle kişilik psikolojisi hakkında, genel durum ve etkisi

belirli etmenleri net olarak tanımlamada olanak sağlamıştır. Bunu başarmanın bir yolu da biyolojik temelleri olduğu düşünülen kişiliğin spesifik niteliklerini tanımlamaktır. Erken çocukluktan beri kanıtları olan ve biyolojik temelleri olduğu düşünülen duygusal ve davranışsal eğilimler genellikle mizaç olarak adlandırılmaktadır (Strelau, 1998). Örneğin bir mizaç özelliği olarak korkular ve yeni durumlara karşı verilen çekingen tepkiler incelendiğinde elde edilen bulgular; bireylerin limbik sistem ve frontal korteks içinde beyin sistemleri fonksiyonlarının farklı olduğunu göstermekte ve bu biyolojik farklılıklar bireylerin çekingen tavırlar ya da korkuları ile ilgili olarak farklı psikolojik farklılıklar yaşamalarına neden olmaktadır. Genetik faktörlerin beyin gelişimine eşlik etmesi nedeniyle, bu tür analizler genler, biyolojik alt yapı ve davranışlar arasındaki ilişkiyi anlamamıza olanak sağlamaktadır (Schmidt ve Fox, 2002).

Bu alandaki diğer bir ilerleme moleküler genetik alanındaki sonuçlar ile kişilik psikolojisi alanındaki çalışmaların bütünleşmesidir. Araştırmalar sadece organizmanın genetik malzemesinin genel grubu ya da bir genomun etkisini açıklamak yerine insanların davranışını etkileyen sinir sistemi unsurlarının geliştirilmesine katılan genomun spesifik öğelerini tanımlamak için çalışmışlardır (Plomin ve Caspi, 1998). Araştırmaların odak noktası, nöronlar arasındaki iletişimin beyindeki hangi kimyasal aracılığıyla sağlandığını belirlemek için genler ve nörotransmitter sistem arasındaki bağlantının araştırılmasıdır. Nörotransmitterlerin işleyişi insanların çevresel ortamdaki uyarıcılara verdikleri reaksiyonları ve ruh hallerini belirleyen beyin fonksiyonlarını etkilemektedir. Genomlardaki farklılıklar bu biyokimyasal farklılıklara bağlanarak, araştırmacılar genetik mekanizmaların tam olarak nasıl kişiliğin spesifik yönlerini etkilediğini belirtebilirler (Cervin ve Pervone, 2008).

Psikolojik özelliklerin evrimsel temellerini çalışan evrimci psikologlar tarafında da kişilik genetik temeller ile açıklanmaktadır. Evrimci psikologlar bireylerin evrimsel geçmişine dayanan psikolojik eğilimlere sahip olduklarını önermektedirler. İnsanlar belirli davranış türlerini yapmaya yatkındırlar çünkü bu davranışlar insanın hayatta kalma ve evrimi boyunca üreme başarılarına katkıda bulunmuşlardır. Genetik etkilerin evrimsel analizi yukarıda belirtilen analizlerden temel olarak farklıdır. Bir evrimsel analizde araştırmacılar bireysel farklılıkların

genetik temelleri ile ilgilenmezler. Bunun yerine onlar tüm insanlarda evrensel olarak bulunan ortak psikolojik özelliklerin genetik temellerini araştırırlar. Pek çok genimiz paylaşılmaktadır. Hatta ırksal farklılıklar denilen cilt rengi gibi sadece yüzeysel özellikler dâhil, insan beyninin temel yapısı evrenseldir (Cavalli-Sforza ve Cavalli-Sforza, 1995). Evrimci psikologlar tüm psikolojik mekanizmalarımızın kalıtsal bir miras olduğunu savunurlar ve bu mekanizmalar sayesinde insanoğlu evrimi boyunca çevreye karşı tepkide bulunabilme eğilimde başarılı olmuştur. Karşı cinsten bireyleri kendimize çektiğimiz, çocuk baktığımız, sosyal grubumuzun üyelerine karşı alturistik bir tutumla davrandığımız ya da olaylara ve nesnelere karşı duygusal tepki verdiğimiz zaman bu tür tepkiler devreye girebilir. Pek çok araştırmada farklı kültürlerde aynı şekilde deneyimlendiği ifade edilir ve evrimci psikologlar bu duyguların insanların evrimsel mirasının bir parçası olduğunu savunur (Cervine ve Perviz, 2008).

2.2.4.2. Kişiliğin Gelişiminde Çevresel Faktörler

Biyoloji odaklı pek çok psikolog, kişilik gelişiminde çevrenin kritik bir rol oynadığı görüşündedir. Eğer bireyler diğer bireylerle birlikte toplum içinde yetişmemişlerse, çevresel etkilerin anlamını terimsel olarak bile anlayamazlar. Kendilik kavramımız, yaşamdaki amaçlarımız ve değerler bizim sosyal dünyadaki gelişimimiz için rehber olmaktadır. Bazı çevresel faktörler bireysel farklılıklara ve bireysel eşsizliğe katkıda bulunurken bazı çevresel faktörler ise bir bireyin diğer bir bireye benzemesini sağlamaktadır. Kültür, sosyal sınıf, aile ve akran başlıklarını içeren çevresel faktörlerin kişilik gelişimindeki etkisi kanıtlanmıştır (Cervine ve Perviz, 2008). Aşağıda bu başlıklar detaylı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Kültür: Kişiliğin çevresel faktörleri arasında belirli bir kültüre üye olmanın sonucundaki bireysel deneyimler önem arz etmektedir. Her kültür kendine has geleneklere, onaylanmış ve öğrenilmiş davranış desenlerine, ritüellere ve inançlara sahiptir. Uzun süreli dini ve felsefi inançları yansıtan bu kültürel uygulamalar, bireylere kendi doğaları, bireyin toplumdaki rolü ve değerleri ve hayatta en önemli olan prensipler hakkındaki önemli sorular için cevap sağlamaktadır. Sonuç olarak kişilik özellikleri kültürün üyeleri tarafından paylaşılabilir. İlginç bir şekilde bireyler bu davranışları almakta serbest olmaları sebebiyle sıklıkla paylaşılan kültürel

özelliklere karşı bilinçsizdirler. Örneğin eğer Kuzey Amerika ya da Batı Avrupa'da yaşıyorsanız, yaşam amaçlarınız ve kendilik kavramınız içinde yaşadığınız kültür tarafından paylaşılyordur ve bireysel haklar bu kültürlerde önemli bir değerdir dolayısıyla ekonomik ve sosyal durumu iyileştirmek için ekonomik pazarda bireylerin birbirleri ile rekabet içinde olmaları çok da takdir görmeyebilir. Dünyanın bu bölgelerinde herkes bu kültürel özellikleri deneyimlediği için, bunların evrensel olduğunu varsayabiliriz. Ama dünyanın diğer bölgelerindeki insanların farklı kültürel özellikler gösterdiklerine dair pek çok kanıt vardır. Asya kültürlerinde kişisel kazanç ya da bireysellikten ziyade bireylerin kendi toplumlarına katılımları daha büyük bir önem arz etmektedir (Nisbett, Peng, Choi ve Norenzayan, 2001). Aslında hatta batı dünyasında bile, bireyin toplumdaki yeri hakkındaki kültürel inançlar bir tarihsel periyottan diğerine değişmiştir. Bireylerin yaşamdaki konumlarını iyileştirmek için ekonomik pazarda birbirlerine karşı rekabet içinde olmaları çağdaş Batı toplumlarının bir özelliğidir, ancak orta çağda bu durum aynı toplumlarda belirgin değildi (Heilbroner, 1986).

Kültürün kişilik üzerinde hafif ancak yaygın bir etkisi olabilir. İçinde yaşadığımız kültür bizim ihtiyaçlarımızı, onlardan elde ettiğimiz doyumunu, farklı duygusal deneyimlerimizi, nasıl hissettiğimizi, kendimiz ve diğer bireylerle olan ilişkilerimizi, üzüntü ve mutluluk hakkında ne düşündüğümüzü, ölüm ve yaşamla nasıl baş ettiğimizi, hastalık ve sağlıkla ilgili görüşlerimiz tanımlar (Cervine ve Perviz, 2008).

Sosyal sınıf: Bir kültürün üyesi olma sonucunda belirli davranış kalıpları geliştirilmesine rağmen, belirli bir sosyal sınıf bünyesindeki kültür farklı davranış kalıpları gelişmesine yol açabilir. Bir bireyin kişiliği pek çok açıdan ait olduğu grubun göstergeleri ile açıklanabilir. Alt sınıf, üst sınıf, çalışma ya da profesyonel sınıf gibi bir bireyin üyesi sosyal grup, özellikle önemlidir. Sosyal sınıf faktörleri bireysel statünün, performansın, görev sınırlılıklarının ve ayrıcalıkların tanımlanmasında yardımcı bir faktördür. Sosyal sınıf bireylerin kendilerini nasıl gördükleri, diğer sosyal sınıf üyeleri tarafından nasıl algılandıkları ve buna ek olarak kazandıkları parayı nasıl harcadıklarını etkilemektedir. Araştırmalar sosyo ekonomik statünün bireylerin duygusal ve zihinsel gelişmelerine etki ettiğini göstermektedir (Bradley ve Corwyn, 2002). Kültürel faktörler gibi sosyal sınıf faktörleri de

insanların kapasitesine, eğilimlerine ve olayları tanımlama ve tepki verme şekillerine etki etmektedir.

Aile: Aynı kültür ve sosyal sınıf üyeliği gibi çevresel faktörlerin kişiliğin benzer yönlerini tanımlamasının ötesinde, çevresel faktör olarak tek bir kültür ya da sınıf üyesi olarak yaşama da kişilik fonksiyonları üzerinde kayda değer çeşitliliğe neden olmaktadır. En önemli çevresel faktörlerden biri de ailedir (Park, 2004). Aileler sıcak ve sevgi dolu, düşmanca ve ihmal edici, aşırı koruyucu ve sahiplenici ya da çocuklarının bağımsız ve özgür olabilmeleri için ihtiyaçlarına karşı duyarlı olabilirler. Bahsi geçen tüm aile davranış modelleri çocukların kişilik gelişimleri üzerinde etkilidir. Aileler çocuklarının davranışlarına üç açıdan etki etmektedirler (Cervine ve Perviz, 2008):

1. Kendi davranışları vasıtasıyla aileler çocuklarında belirli davranışları ortaya çıkarırlar
2. Kimlik gelişimi için bir rol model olmaları
3. Davranışları için ödüllendirmeyi seçmeleri

Aile, özel davranımların kazanılmasında rolü olan övgü ve cezaların kaynaklandığı ve kullanıldığı başlıca ortamdır. Ayrıca ilk çocukluk yıllarında gözlemleyerek öğrenme eğitimi için gerekli olan model ya da örnekleri sağlar. Çocuklar, hem genel bir takım tutumları hem de özel bazı davranımları, anne babayı örnek alarak öğrenirler. Erkek çocuğu babasını gözlemleyerek uygun rol modellerini kazanırken, kız çocukları da annelerini gözlemleyerek uygun rol modellerine ilişkin davranışlarını edinir. Aile içindeki bir takım ilişkilerin çeşidi, seviyesi, yönü ve derecesi de farklı ölçülerde olmak üzere kişilik oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Morgan, 2009).

Aile yaşantısının bir bireyin diğer bir bireye benzer niteliklere sahip olmasında etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak birde, kadın ve erkek aile üyeleri arasındaki farklılıklar düşünüldüğünde, bu yaşantı aile içinde farklılıkları da yaratmaktadır. Tarihsel süreçte pek çok toplumda, erkek çocuğa sahip olmak bir fırsat ve ayrıcalık olarak algılanmıştır. Bu farklılık ailelerin kız ve erkek çocuklarına davranışlarını ayrı ayrı olarak şekillendirmiş ve kız ve erkek çocuklar kesinlikle bir diğerine benzememiştir. Ailelerin çocuklarına karşı sergiledikleri farklı davranış kalıpları onların cinsiyet gelişimini de etkilemiştir. Cinsiyetle ilgili bu farklılığa ilaveten aile

içinde doğum sırası da aile üyelerinin kişiliğini şekillendiren diğer bir unsurdur. Aileler bazen ilk doğan çocuklarına sonra doğan kardeşlerine kıyasla başarı yönelimli ve çalışkan olmaları için hafif baskı uygularlar (Cervine ve Perviz, 2008).

Akran: Aile yaşamı dışındaki çevresel faktörlerin kişilik gelişimindeki önemi nedir? Çocuklar arkadaş grupları üyelikleri ile bazı özellikleri deneyimlerler. Aslında bazı psikologlar, kişilik gelişiminde akran etkisinin aile etkisinden daha önemli olduğunu düşünmektedir (Harris, 1995). Aynı aile içinde yetişen çocuklar neden birbirlerinden farklıdır sorusu beklide çocukların ev dışında farklı deneyimleri olmaları ve bu deneyimlerinde onları aile içinde birbirine benzer kılmaması ile açıklanabilir. Akran grupları yeni davranış kurallarının kabul edilmesinde bireysel sosyalleşme sağlamaktadır. Bu deneyimler kalıcı bir şekilde kişiliği etkileyebilirler. Örneğin, bir çok tartışma ve çatışma içeren düşük nitelikli arkadaşlık ilişkilerine sahip çocuklar düşmanca ve uyumsuz davranış stilleri geliştirmeye eğilimlidirler (Berndt, 2002).

2.2.4.3. Diğer Faktörler

Kitle iletişim araçları, kişiliğin şekillenmesinde belirgin bir yere sahiptir. Radyo, televizyon, video, kitap, gazete ve dergi gibi çok sayıda kişiye, bazı mesajların ulaştırılması esasına dayanan kitle iletişim araçları, günümüzde kişilerin yaygın olarak yararlandıkları birer eğitim, kültür ve eğlence vasıtasıdır. Bireyin gelişmekte olduğu yaş dönemlerinde, çevresinde bulunan yetişkinler grubu da kişiliğin oluşmasında önemli bir rehber rolü oynamaktadır. Kişiler bazı ideallerini ve eğilimlerini, gelecekle ilgili tasarımlarını ve planlarını veya diğer davranış şekillerini belirleme sırasında, yakın çevresinde bulunan bazı yetişkinleri örnek alabilirler ayrıca akran gruplarının yanı sıra kardeşler arası ilişkiler, okul hayatında öğretmenlerle olan ilişkiler de kişilik gelişimi üzerinde etkili olabilmektedir (Morgan, 2009). Tüm bu etmenlere ek olarak yetişkin yaşamdaki alınan eğitim, evlilik, iş hayatı, yaşanan kayıplar, travmalar gibi değişkenlerin de kişilik gelişimine etki ettiği düşünülmektedir (Larsen ve Buss, 2008).

2.3. KİŞİLİK KURAMLARI

2.3.1. Psikanaliz ve Kişilik Teorisi

Sigmund Freud, 19. yüz yılda çalışmaları psikiyatriyi de kapsayacak şekilde nöroloji alanında uzmanlaşmıştır. Çalışmalarına histeri üzerine başlamış ve buradan yola çıkarak psikanaliz teorisi ve metotlarını oluşturmuştur (Breuer ve Freud, 1955). Psikanaliz, çok erken deneyimlerle şekillenen, her şeyi biraz kapsayan ve çok güçlü zorlanmaların karşılıklı etkileşimleri ile kişiliği açıklamaktadır. Psikanaliz şüphesiz ki davranış altında yatan nedenleri açıklamada oldukça başarılıdır ve psikanaliz sayesinde kişiliğe dair yapılan açıklamalar çok farklı özgün bir boyuta taşınmıştır (Cook, 1993). Diğer tüm kişilik teorisyenlerinin aksine Freud ne laboratuvar deneylerinin peşinde koşmuş ne de standart psikolojik testleri kullanmış ve geliştirmiştir. Freud teorisinde tamamiyle klinik alan çalışmalarına odaklanmış, serbest çağrışım tekniği aracılığıyla analizler yapmıştır. Freud kişilik hakkında geçerli sonuçlar elde etmek için, bireylerin zihinlerine dair yeterli detaylar sağlamanın sadece bu yöntemle toplanan kanıtlar aracılığıyla ulaşılabileceğine inanmıştır. Freud ve diğerleri onun metotları içinde bireysel hastalar hakkında inanılmaz zengin bilgiler elde etmiş, hatta muhtemelen psikolojide hiçbir çalışma psikanalitik vaka çalışmalarının birey hakkında sağladığı bilgi kadar sonuç vermemiştir (Cervone ve Pervin, 2008). Freud insan doğası için, irrasyonel, bilinçdışı ve içgüdüsel güçlerin hâkim olduğu etkili bir portre çizer. Freud'a göre, insan organizması içsel ve dışsal karmaşık durumların var olduğu, saldırganlık ve cinsellikte aşırılıkların gösterildiği bencil bir varlıktır ve hatta bu durum masumiyet dönemi varsayılan çocukluk da bile böyledir (Cook, 1993). Freud kişilik yapılarının analizinde insan zihnini anlamak için kavramsal bir model elde etmeyi amaçlamıştır. O, "zihnin temel yapıları nelerdir ve bu yapılar neler yaparlar?" sorusunu sormuştur. Bu sorulara verdiği oldukça özgün cevaplar ise karmaşıktır (Cervone ve Pervin, 2008). Freud için kişilik üç temel bileşende tanımlanabilecek bir yapıdır. Birinci olarak kişiliğin biyolojik yönü düşünülebilir, ikinci olarak psikolojik yönü, üçüncü olarak ise toplumun yansıtıklarının kişiliğe katkısı. Bunlar ne kişiliğin fiziksel yönüne ait parçalardır ne de bireyde herhangi özel ya da fiziksel bir yerleri vardır.

Aksine, onların zihin süreçleri ya da sistemleridir. İşleri ise zihinsel yaşamı organize etmek ve dinamik bir şekilde birbirleriyle etkileşimde olmaktır (Allen, 2000).

Allen (2000) psikanalizin temel ilkelerini aşağıda belirtilen şekilde özetlemiştir:

- Freud insanın eros ve thanotos isimli iki içgüdünün kontrolü altında olduğunu ifade eder. İd kişiliğin ilk özel yapısını oluşturur, haz ilkesine göre hareket eder ve ilk özel süreçtir. Ego gerçeklik ilkesi ile id'i kontrol altında tutar ve ikinci süreçtir. Ego kendisini savunma mekanizmaları ile savunur. Süperego içeyansıtmaların bir ürünüdür ve ahlaki prensipler doğrultusunda hareket eder.
- Oral evre, oral alan uyarıcılarından alınan hazzı içerir. Bu evrede yaşanan fiksasyon (mature) olgunlaşmamış kişilik tipine neden olabilir. Anal evre boyunca, haz dışkı giderilmesi ile elde edilir. Tuvalet eğitimi anal dönem fiksasyonuna yol açabilir ve sonucunda birey dışkısını tutan, aşırı detaycı, anal atıcı bir kişilik geliştirebilir.
- Fallik evre boyunca erkek çocuklar annelerine karşı cinsel bir çekim hissederler ve bu durumu babalarının fark etmesinden korkarlar. Bu korku kendisini katastrasyon korkusu ile gösterir. Erkekler oedipal komplekslerini kendilerini babaları ile özdeşleştirerek çözerler; eğer bu kompleks başarılı bir şekilde çözümlenirse süperego gelişimlerine katkı sağlar, kompleks başarılı bir şekilde çözümlenemez ise savunma mekanizmalarının aşırı kullanımı, yetişkin yaşamda kadınsallaşma ya da gelişigüzel cinsel ilişkilere yol açabilir.
- Kız çocukları ise babaya karşı cinsel bir çekim hissederler ancak kızlarda penis yokluğu nedeni ile katastrasyon korkusu yaşanmaz ve bu elektra kompleksinin çözümünü daha zor bir hale getirir. Sonuç olarak, kızlar düşük ego yapılarına sahip olabilirler ve süperego gelişimleri erkeklerle ilgilidir.
- Latent evre genital bölgeye odaklanma içermese de, bilinç altında bu alanla ilgili güdülerin iyiye yönlendirilmesi sürecine (yani yüceltmeye) yol açar. Genital evre altüstistik ve kendini diğerlerinden daha az merkeze almadan oluşan kateksileri (enerji yüklenimi) içerir.

Freud'un kişilik gelişimi ile ilgili oluşturduğu teorisinin temellerini oluşturan Topografik, Yapısal ve Genetik model aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.

2.3.1.1. Topografik Model

Topografik kuram, Freud'un ilk geliştirdiği kişilik kuramıdır. Bu kuramda çeşitli türden psikolojik düzensizlikler; bastırılmış, ketlenmiş bilinç dışı süreçlerden kaynaklandığı görüşü temel alınmıştır. Topografik kuramın temel öğeleri şunlardır (Topses ve Bulut Serin, 2012):

Bilinç (conscious): dış dünyadan ya da bedeninin içinden gelen algıları fark eden zihinsel olayları veya süreçleri içerir. Bilincin içeriği çevreye davranışlarla ve konuşmalarla aktarılır. Bilinç gerçeklerle uyumu önde tutar ve bilince mantıksal düşünce egemendir. Bilinçlilikte, duygu, düşünce ve anılardaki neden-sonuç, zaman, yer bağlantıları gerçeğe uygun olarak kurulur ve gerçekleştirilen eylem bu kurguya paraleldir. Gerçeği değerlendirme yetisi ile dış gerçekte olanla zihinde olan birbirinden ayırt edilir (Altıntaş ve Gültekin, 2003).

Bilinçöncesi (preconscious): Bilinçöncesi, o an farkında olunmayan ancak kendiliğinden ya da yeterli bir çaba ile bilince gelmesi mümkün olan yaşantıların ve bilgilerin bulunduğu katmandır (Freud, 1963; Akt. Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2012). Hatırlayabildiğimiz her türlü anı ya da bilgi bilinçöncesinde yer alır. Freud'a göre bilinçöncesi, bilinçdışı ve bilinç arasında köprü vazifesi görür. Bilinç düzeyine ancak teröpatik bir takım tekniklerle çıkarılabilen bilinçdışı materyal önce bilinçöncesine getirilir ve oradan da bilince çıkarılır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2012).

Bilinçdışı (unconscious): Bilince ulaşamayan ya da ulaşılması engellenen, ketlenen, yüzleşmekten kaçınılan, sansürlenene, bloke edilen, baskı altına alınmış istek, duygu, çatışma ve iç tepisel isteklerin alanıdır. Kişini bastırđığı, gerçeklik bilincine ulaşmak istemediği, ulaştığında onda kaygı duygusu uyandırma olasılığında olan duygusal birikimlerin kaynağıdır. Bu alan, gerçeklik ilkesiyle var olan bilinçten sürekli uzaklaştığında, kişilik bölünmesi, dolayısıyla patoloji türleri ortaya çıkabilir. Bilinçle bilinçdışı süreçler arasındaki iletişimsizlik, kopukluk; kişilik parçalanmasının, düzensizliklerinin, dolayısıyla da psikolojik sağlığın yitirilmesinin nedenlerinsen sayılır (Topses ve Bulut Serin, 2012).

2.3.1.2. Yapısal Model

Freud'a göre insan kişiliğinin üç temel birimi bulunmaktadır: İd, ego, süperego. İd, kişiliğimizin en kaba, en ilkel, kalımsal dürtü ve arzularını içerir. Bu ilkel kalımsal dürtülerden ikisi cinsellik ve saldırganlık, diğerlerinden daha baskındır. İd, davranışlarımızın altında yatan psikolojik enerjinin kaynağıdır. Zevk ilkesine göre işler ve hiç geciktirilmeden (şu anda) bütün isteklerinin yerine getirilmesini bekler. Rüyalar, Freud'a göre, id'in emrinde onun isteklerini doyurma aracı olarak kullanılır. İd'in isteklerinin doyurulmasına Freud birincil süreçler adını verir. Birincil süreçler baskın olduğu zaman davranışı, bireyin düşünme ve akıl yürütme yönü değil, İd'in istekleri ve eğilimleri biçimlendirir. (Cüceloğlu, 2002).

Ego, gerçeklik ilkesi doğrultusunda hareket eder. Gerilimi azaltacak olan nesnenin dış dünyada karşılığının bulunup bulunmadığının karşılığını belirleyene dek gerilimin boşaltılmasını geciktirir. Bu esas olarak kişiliğin gerçekleştirilmesidir; hangi eylemlerin uygun olduğuna ve hangi id itkilerinin nasıl doyurulacağına karar verir. Ego idin talepleri, dünya gerçekliği ve süperegonun talepleri arasında aracılık eder (Atkinson, Atkinson, Simith, Bem ve Nolen-Hoeksena, 1996).

Süperego, toplumda öğrenilen ahlaki tutumların da dâhil olduğu bireyin değerlerini içerir. Süperegonun aşağı yukarı genel vicdan kavramına karşılık geldiği söylenebilir. Çocuk, ebeveynlerinin ve diğer yetişkinlerin sosyal açıdan hoş karşılanmayan eylemlere karşı getirdikleri yasakları kendi değerleri olarak kabul etmeye başladığı zaman süperego da gelişmeye başlar. Süperego yapılması ve yapılmaması gerekenlerin iç sesidir. Süperego aynı zamanda bireyin olmak için çabaladığı insan örneğini, yani ideal egoyu da içerir. Bu yüzden süperego genellikle id ile karşı karşıya gelir. İd canının istediğini yapmak ister, ancak süperego doğru olanı yapmakta ısrar eder (Gerrig ve Zimbardo, 2012).

Fred'un kişilik sistemlerinin karşılaştırmaları Allen (2000)

	İd	Ego	Süperego
Doğası	Biyolojik yönünü temsil eder	Psikolojik yönünü temsil eder	Toplumsal yönünü temsil eder
Katkıları	İçgüdüler	Benlik	Bilinç
Zaman yönelimleri			
Seviye	Bilinçaltı	Bilinç/bilinçaltı	Bilinç/bilinçaltı
Prencip	Haz	Gerçeklik	Ahlak
Amaç-purpose	Haz arama	Gerçekliğe uyum sağlama, doğru ve yanlış bilme	Doğru ve yanlış temsil etme
Amaç-aim	Anlık haz	Güvenlik ve uzlaşma	Mükemmellik
Süreç	İrrasyonel	Rasyonel	Mantığa aykırı
Gerçeklik	Subjektif	Objektif	Subjektif

2.3.1.3. Genetik Yaklaşım

Freud'un psikolojiye yaptığı en tartışmalı katkılardan biri de kişilik gelişimi kuramıdır. Freud, yetişkin kişiliklerimizin yaşamımızın ilk beş ya da altı yılındaki deneyimlerimizle oluştuğunu savunur. Yetişkinler bazen çocuklukta olduklarından daha farklı kişiler haline gelmiş görünseler de Freud'a göre yetişkin kişiliğin temelleri çocukluk yıllarımızda oluşur. Freud her birimizin çocukluğumuzda bir takım gelişim dönemlerinden geçtiğini ifade eder. Her dönemin ana belirleyici özelliği, cinsel yönden birincil derecede duyarlı bölgedir ve her evrenin yetişkin kişiliğine bir etkisi olduğu için bu dönemlere psikoseksüel gelişim dönemleri adı verilir (Burger, 2006). Psikoseksüel gelişim dönemleri ve özellikleri aşağıda açıklanmıştır.

1. Oral Dönem (0-18 ay): Annesinin memesini emerek besin ve haz alma gereksinimleri karşılanmaktadır. Bu aşamada bebeğin temel besinleri alması

gerekmektedir, aksi takdirde daha sonra açgözlülük ve paylaşmama duygularının gelişiminin temelleri atılabilir. Oral saplantılar, bebeklikte oral hazdan mahrum bırakılmanın sonucudur. Daha sonra kişilik sorunları, başkalarına güvenmemek, başkalarının sevgisini reddetmek ve kişisel ilişkilerden korkmak veya bu tür yakın ilişkileri kuramamak gibi kişilik sorunları ile karşılaşılabilir (Corey, 2005).

2. Anal Dönem (18 ay – 3 yaş): haz kaynağı anal bölgedir. Bu çocuğun tuvaletini denetleme becerisi kazanması nedeniyle, belirli bir özerklik duygusu geliştirmeye başlar. Ego gücünün kazanılmasının başlangıcı yine bu dönemde filizlenir. Bu döneme özgü takılmalar, cimrilik, cömertlik ya da dağınıklık, düzenlilik gibi kişilik özelliklerine yol açabilir (Topses ve Bulut Serin, 2012).

3. Fallik Dönem (3-6 yaş): Libido enerjisi genital bölgede yerleşir. Karakteristik savunma mekanizmaları, bastırma, yer değiştirme ve duygu dönüşümüdür. Bu dönemi yansıtan toplumsal tutumlar ve karakter özellikler şunlardır: içtepisellik, saflık, istikrarsızlık, uykuculuk, yüzeysellik, çıkarıcılık, güven aşırılığı, kibirlilik (Altıntaş ve Gültekin, 2003).

Fallik evrede 4-5 yaşlarında uyarılma ve heyecanın kaynağı genital bölgedir. Cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıklar psikolojik farklılıklara yol açar. Bu evrede erkek çocuklar erekte olmaya başlarlar ve bu yeni uyarılma hali genital bölgeye olan ilgilerini artırırken bir yandan da kız çocuklarının penisi olmadığını farkına varırlar. Bu farkındalık erkek çocuklarda penisini kaybedeceğine dair katastrasyon korkusunun oluşmasına yol açar. Annesine yönelik hisetiği cinsel heyecanın babası tarafından fark edildiğinde sonucunun penisi kaybetme ile sonuçlanacağına dair bir korku geliştirir ve bu korku oedipus kompleksine yol açar. Bu dönemde her erkek çocuğu rüyasında babasını öldürür ve annesi ile evlenir (Cervone ve Pervin, 2008). Erkekler oedipal komplekslerini kendilerini babaları ile özdeşleştirerek çözerler; eğer bu kompleks başarılı bir şekilde çözümlenirse süperego gelişimlerine katkı sağlar, kompleks başarılı bir şekilde çözümlenemez ise savunma mekanizmalarının aşırı kullanımı, yetişkin yaşamda kadınsallaşma ya da gelişigüzel cinsel ilişkilere yol açabilir. Kız çocukları ise babaya karşı cinsel bir çekim hissederler ancak kızlarda penis yokluğu nedeni ile katastrasyon korkusu yaşanmaz ve bu elektra kompleksinin çözümünü daha zor bir hale getirir. (Allen, 2010). Freud'a göre kız çocukları bu dönemde kendilerinin penisi olmadığını fark ederler ve

bunun sorumlusu olarak ana sevgi kaynağı olan annelerini suçlarlar. Penis kıskançlığı denen bu durum oluştuğunda kız çocukları artık ana sevgi kaynağı olarak babalarını tercih ederler ve bu tercihle kaybettiklerini düşündükleri organlarını babalarından bir çocuk sahibi olarak geri elde edebileceklerine inanırlar. Elektra kompleksi denilen bu çatışmanın çözümünde kız çocukları da erkek çocuklar gibi kendilerini anneleri ile özdeşleştirerek çatışmalarını çözmüş olurlar (Cervone ve Pervin, 2008).

4. Latent (gizil) Dönem (6-12 yaş): Cinsel içgüdülerin verdiği acıları izleyen yıllardan sonra bu dönem oldukça sakin geçen bir dönemdir. Cinsel ilgi, okula, oyun arkadaşlarına, spora ve bir dizi yeni faaliyetlere duyulan ilgiyle yer değiştirmiştir. Bu dönem çocuğun dışa açıldığı ve diğerleriyle ilişkiler kurduğu bir sosyalleşme dönemidir (Corey, 2005).

5. Genital Dönem (12-18 yaş): ergenlik döneminin hormonal değişimler ve kimlik edinme çabalarıyla yoğunluk kazandığı bir dönemdir. Ergen üreme işlevini yapabilme yeterliğindedir artık. Değişen ve başkalaşan bedenine uyum sağlamaya çalışırken, kimlik edinebilme yönünde çabalara girişmekte, var olana yetenek ve becerilerini ortaya çıkarmaya çabalamaktadır (Topses ve Bulut Serin, 2012).

2.3.2. Hümanistik ve Fenomenolojik Yaklaşımlar

Bizler psikanaliz ve özellik teorileri arasında temel bir çelişki olmadığını görmek zorundayız. Pratikte, kişiliğe psikanalitik bakışın kabul edilebilir bilimsel desteği hayal kırıklığı şeklinde görünmesine rağmen, ilke olarak, özellik teorileri bile psikanalitik teori tarafından açıklanan tutarlı kaynakların birleştirilmesi ile zenginleştirilmiş olabilir. Özellik teorinin varsayımlarıyla ilgili daha radikal bir meydan okuma, kişiliğe hümanistik ve fenomenolojik yaklaşımlar tarafından ortaya atılmıştır. Hümanistik ve fenomenolojik kişilik yaklaşımlarında çeşitlilikler vardır ancak tüm yaklaşımlar bireyin öznel yaşantısının önemi ve eşsizliğine vurgu yaparlar ve gerçeklik ve kişiliğin benliğin aktif deneyimleri olarak şekillendiğini ifade ederler. Hümanistik ve fenomenolojik yaklaşımlar, özellik yaklaşımlarının vaka bazında kişiliğin bireysel farklılıklarını araştıran çalışmalarına direk olarak karşı çıkarlar. Uç noktada, psikologlar tarafından doğrulanan bireysel farklılıklar ve özellik yaklaşımları arasında, sınıflandırılmış herhangi bir diyalog için çok az temel vardır

çünkü onların varsayımları birbirleri ile çok fazla çelişki gösterirler (Matthews, Deary ve Whiteman, 2009).

Psikanaliz gibi, fenomenolojik ve hümanistik kişilik kuramlarının ana temaları da bir dizi büyük fikirlere dayanmaktadır. Büyük ölçüde, id ve ego gibi kişilik sistemlerinin sabit yapısal farklılıklarını ve enerji metaforlarını reddeder. Onlar bir de psikanaliz ve pek çok özellik teorisinden farklı olarak benlik bilincini içeren öznel yaşantılara vurgu yaparlar. Benlik aktif bir şekilde kişinin zihinsel yaşamını inşa eden bir ajan olarak önemlidir: öz olarak nesne ve öz olarak yapan arasındaki ayrım bazen çizilir (Smith, 1950). Özellik kuramcıları için benliği araştırmayı amaçlayan nitel verilerin kullanıldığı fenomenolojik araştırmalar daha ilgi çekicidir. Bazı teorisyenler, bireyin öz bilinçlilik durumunu araştırmak için sistematik araçlar geliştirmiştir. Rogers, bireyin öz ilgisine göre kendini tanımlayıcı ifade yığınlarını içeren kartlarla, hızlı sıralama tekniğini kullanmıştır. Bu teknik, benliğin çeşitli yönlerine göre sıralanabilir olmasıyla geleneksel kişilik derecelendirmesinin ötesine geçer (Matthews, Deary ve Whiteman, 2009). Rogers ayrıca benlik durumu analizi için derecelendirme ölçekleri kullanır buna ek olarak sözlü ifade edilen niteliksel yorumları da benliğin incelenmesinde kullanır. Hızlı sıralama metodolojisi boylamsal kişilik çalışmalarını (Block ve Block, 2006) ve kişiliğin değerlendirilmesinde klinik çalışmaları (Westen ve Shedler, 2007) içeren çeşitli araştırma alanlarında kullanılmaya devam etmektedir.

Rogers'ın kişilik kuramının ana kavramı benliktir. Benlik "ben"i tanımlayan bütün algı, fikir ve değerlerden ibarettir ve "ben kimim" ya da "ne yapabilirim" in farkında olmayı kapsar. Bu algılanan benlik de kişinin hem dünyayı hem de kendi davranışlarını algılayışını etkiler. Benlik kavramının gerçekliği yansıtması gerekmez; bir kişi son derece başarılı ve saygın olabilir, ancak kendisini başarısız biri olarak görebilir. Rogers'a göre kişilik, kendi benlik kavramıyla ilişkili her deneyimi değerlendirir. İnsanlar kendi benlik imgeleriyle tutarlı davranmak isterler; tutarlı olmayan deneyimler ve duygular tehdit edicidir ve bunların bilince ulaşması reddedilebilir (Atkinson ve diğ., 1996).

Fenomenolojik alanın önde gelen temsilcilerinden biri de George Kelly'dir. Kelly kişisel yapılar adlı teorisini oluşturmuş ve bu teoride bireyin kendi deneyimlerini yine kendisinin sahip olduğu eşsiz yapısal boyutlarla açıkladığı

görüşünü temel almıştır (Feixas ve diğ., 2008). Kişisel Yapılar teorisi, bireylerin hayatlarının anlamlarını yorumladıkları ve yeniden yapılandıkları farklı yollara odaklanır. George Kelly, bilişsel süreçlere kişinin işlevinde merkezi bir rol veren ilk kişilik psikologlarından biridir. Hümanist psikologlar, kişilerin kendileri ve kişilik değerleri hakkında neler istedikleriyle ilgilenirlerken, Kelly'nin kişisel yapı kuramı kişinin fenomolojisine daha bilişsel bir yaklaşım sağlar. Yine de Kelly, bilişsel bir kuramcı olarak anılmayı istememiştir. Kelly'e göre hedef kişilerin kendilerini ve sosyal dünyalarını yorumlamak ya da yapılandırmak için kullandıkları boyutları keşfetmek gerekir. Bu boyutlar kişinin kendi kişisel yorumudur ve Kelly'nin temel inceleme birimlerini oluştururlar (Kelly, 1963). Kelly'nin kişisel yapılar teorisinin temel görüşleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Kelly, 1963) :

- Teorinin temel varsayımı, bir kişinin bilgi işleme biçimi, olayları bekleyiş şekline göre psikolojik olarak yönlendirilir. Süreçlerle Kelly, deneyimlerimizi, düşüncelerimizi, duygularımızı ve davranışlarımızı kastetmektedir. Bütün bunlar sadece gerçeklik tarafından değil, dünyayı, diğer insanları, kendimizi anlama çabalarımız tarafından belirlenir.
- Bir kişi zihinde benzerlerini yapılandırmak suretiyle olaylarla ilgili beklenti geliştirir. Beklentilerimizi geçmiş deneyimlerimizi kullanarak geliştiririz. Biz esasında tutucu yaratıklarız; olayların/deneyimlerin daha önce oldukları gibi olmalarını bekleriz. Deneyimlerimizde kalıplar, tutarlılıklar ararız.
- Yapılarımız dünya hakkında, onu yaşadığımız şekliyle sahip olduğumuz bakış açısını temsil ederler. Diğer yandan yapılarımız dünyayı deneyimlerimiz devam ettikçe nasıl yorumlayacağımızı belirtirler. Yapı sistemimiz bizim tarihimiz ve algılamaya yatkınlığımızdır.
- Kişilerin olayları zihinlerinde yapılandırma biçimleri birbirinden farklıdır. Herkes farklı deneyimlere sahip olduğu için herkesin gerçeklik yapısı farklıdır
- Her kişi, olayları bekleyiş şekline uygun olarak zihindeki yapılar arasındaki sıralama ilişkisini kapsayan bir yapılandırma sistemi geliştirir, bazı yapılar başka yapıların altındadırlar.
- Birçok yapının ismi vardır ya da kolaylıkla isimlendirilebilirler (iyi-kötü). Ancak bunların isimlere ihtiyaçları yoktur, isimsiz de olabilirler.

Yapılarımızın çoğu sözel-olmayan türdendir. Burada Kelly neredeyse bilinçli ve bilinçaltı bellek ayrımı yapmaktadır: isimleri olan yapılar daha kolay düşünülür ve bunlar hakkında daha kolay konuşulur. Bununla birlikte ismi olmayan bir yapı hala oradadır ve hayatımız üzerindeki büyük etkisini sürdürmeye devam eder.

- Kelly ayrıca çevresel yapılarla çekirdek yapılar arasında ayrım yapmaktadır. Çevresel yapılar dünya, diğerleri ve hatta bireyin kendisiyle ilgili yapılardır. Diğer yandan çekirdek yapılar, sizin için en önemli olan, bir ölçüde sizin kim olduğunuzu tanımlayan yapılardır. Kendinizi tanımladığınızı düşündüğünüz 10 ya da 20 sıfatı yazarsanız bunlar çekirdek yapıları temsil edebilirler.
- Bir kişi ki değerli bir yapıdan birini seçerken sistemini genişletme ve tanımlama olasılığının en yüksek olduğunu düşündüğü alternatifi seçer. Gerçekliği bize en çok yardımcı olacağını düşündüğümüz şekilde yorumlamayı seçeriz.
- Kişinin yapılandırma sistemi, olayların benzerlerinin birbiri ardına yapılandırdıkça çeşitlilik gösterir. Bir kişinin uyguladığı yapılandırma deneyimi bir başka insaninkine ne kadar benziyorsa, bu kişinin psikolojik süreçleri de o kişininkilere o kadar benziyordur: eğer yapılandırma sistemimiz, gerçekliği algılayışımız benzerse, deneyimlerimiz, davranışlarımız ve duygularımız da benzer olacaktır.

Hümanistik yönelimli fenomenolojik teorilerle ilgili en büyük tema, bazen kendini gerçekleştirme olarak da adlandırılan kişisel gelişim ve potansiyelini doğru olarak kullanma ifadesidir. Bu fikrin bilinen en iyi ifadesi Maslow'un görüşüyle kendini gerçekleştirmedir. Kendini gerçekleştirme, fiziksel güvenliği sağlama gibi daha ilkel motivasyonlar sağlandığında bireyde kendini gösteren temel bir motivasyondur. Kendini gerçekleştirme fenomenolojik alanın en belirgin göstergesidir; kendini gerçekleştirmiş bireyler bütünlük duygusunu sağlayan, farkındalığı yüksek ve farkındalığı eyleme dökabilen bireylerken, kendini gerçekleştirmemiş bireyler ise kendilerini kişiliğinde boşluklar oluşmuş ve yaşam deneyimleriyle bağlantısı kopmuş olarak hissedebilirler (Matthews, Deary ve Whiteman, 2009). Maslow ço az sayıda insanın, potansiyellerini tam olarak

geliştirebildikleri bir konum olan, kendini gerçekleştirme noktasına ulaştığını söyler (Burger, 2006).

2.3.3. Biyolojik Yaklaşım Kuramı ve Kişilik Teorisi

Biyolojik yaklaşım bütün sinir sistemlerinin aynı olmadığını önerir. İnsanların nörolojik sistemlerinin yapı ve fonksiyonlarında bireysel farklılıklar vardır ve bu farklılıklar kişilik özelliklerinin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin davranışların herhangi bir grubu birlikte farklılaşabilir (faktör analizi, ortaya çıkan özellikler olarak tanımlanan) ve bunun nedeni beyin yapılarından etkilenmeleridir. Biyolojik teoriyi sosyal teorilere nazaran test etmek daha kolaydır. Modern psikofizyolojik tekniklerle Pozitron Emisyon Tomografisi (PET) taraması ve Manyetik Rezonans Görüntülemesi (MRI) gibi, kişisel farklılıkların nörolojik sistemin yapısı ve fonksiyonlarının farklılaşmasından mı yoksa yıllar önceki sosyal etkileşimden mi kaynaklandığını kontrol etmek daha kolaydır. Biyolojik teori, çocukların doğuştan eşit olmadığını, genetik faktörler ve biyolojik mekanizmalar davranışı belirler. Değişebilecek belirli tipteki davranışlara uygun çevresel etmenlerdense, biyolojik yapılar kişiliği oluşturur (Cooper, 2002).

Eysenck de Cattell gibi psikolojinin amacının davranışı yordamak olduğunu ve kişiliğin incelenmesinde faktör analizinden yararlanılması gerektiğini belirtmiştir. Eysenck'in kişilik kuramı güçlü psikometrik ve biyolojik temellere dayanır. Biyolojik temeller ortaya konmadıkça faktör analizi tekniği ile elde edilen kişilik bileşenlerinin kısır ve anlamsız kalacağını belirtmiştir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2008).

2.3.4. Ayırıcı Özellik (Trait) Kuramı ve Kişilik Teorisi

Ayırıcı özellik, bir bireyin belli bir kişilik özelliğini ne ölçüde sergilediğine bağlı olarak kişiyi sınıflandıran bir kişilik boyutudur. Ayırıcı özellik yaklaşımı çok sayıda insanı tanımlamak ya da davranışlarını kestirmek için, ayırıcı özellikleri belirler. Yaklaşımın ilk kuramcılarında biri olan Gordon Allport kişiliği tanımlamaya yönelik olarak İngiliz dilinde 4000'den fazla sıfat olduğunu söyler. Bu nedenle kişilik psikologları öncelikle bütün bu kişilik özelliklerini kullanışlı bir yapı halinde bir araya getirmeye çalışmıştır. Ayırıcı özellikleri belirlemek ve tanımlamak

için yapılan ilk çalışma, tipoloji sistemleri geliştirmek olmuştur. Burada amaç kaç tip insan olduğunu keşfetmek ve her bir kişinin tipinibelirlemektir. Eski yunanlılar insanları dörde ayırmıştır: sanguinik (mutlu), melankolik (mutsuz), kolerik (sinirli) ve flegmatik (soğukkanlı). Dış görünüşe göre yapılan ayırma göre de endomorfik (piknik), mezomorfik (atletik) ve ektomorfik (zayıf) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu üç tipin hem dış görünüşlerinin hem de kişiliklerinin birbirinden farklı olduğu öne sürülmekteydi. Kesin bir tip yaklaşımı doğrulanamayan varsayımlardan oluşur. Bu nedenle tip yaklaşımı artık yerini ayırıcı özellik yaklaşımına bırakmıştır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2008).

Ayırıcı özellik yaklaşımları herhangi bir kişiyi ele alıp bir süreklilik içinde bir noktaya yerleştirebileceğimizi söyler. Hepimiz az ya da çok saldırgan, az ya da çok cana yakındır. Eğer çok sayıda kişiyi değerlendirip ortaya çıkan sonuçları bu süreklilik içinde uygun noktalara yerleştirirsek, sonuçların normal dağılımlarını görebiliriz. Ayırıcı özellik yaklaşımı, iki önemli varsayım üzerinde durur. Birincisi, bu yaklaşımın psikologları, kişilik özelliklerinin zaman içinde değişmez olduğunu kabul eder. İkinci varsayım ise, kişilik özelliklerinin durumlara göre kararlılık gösterdiğidir. Örneğin, saldırgan insanlar, futbol oynarken de aile içi tartışmalarda da normalden fazla düzeyde saldırganlık göstermelidir (Burger, 2006).

2.3.4.1. Gordon Allport'un Ayırıcı Özellik Kuramı

Gordon Allport'un kişilik psikolojisi alanının oluşumundaki katkısı çok büyük önem taşımaktadır. Allport, Harvard Üniversitesi'nde kişilik üzerine ilk dersi vermiştir. Gordon Allport, yirminci yüzyılın ilk üçte ikilik kısmın Amerikan psikologlarına en çok etkisi olan Amerikan kişilik psikolojisinin babasıdır (Winter, 1997).

Allport'un hayatının Allport'un psikolojik teorilerine nasıl bir etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmasında Winter (1997) özellikle Allport'un Harvard'dayken yazdığı ilk yayınlarına ve son kitaplarından biri olan "Letters from Jenny"(1965)'ye odaklanmıştır. Buna göre kişilik terimleri açısından bu iki belge yüceltilmiş güdülerin güç, prestij ve etki açısından önemi, yüceltilmiş bu güdüler sürdürülebilmek ve onları güdünün yüceltilmemiş şekillerinden ayırt etmenin bir yolu olarak tecridin kullanımını ve kişisel mutsuzluğu üretken bir yaratıcılığa dönüştürmenin bir yolu

olarak din ve felsefenin önemi olmak üzere üç unsuru ortaya koymuştur. Allport, kendi oluşturduğu olgunluk ve normallik üzerinden dönüşümcü mekanizmalar ve motivasyonel gerekliliklerin altını çizen bir olgunluk kuramını oluşturmuştur (Winter, 1997).

Allport'un kişilik kuramını incelemeden önce Allport'un kişilik kavramını nasıl açıkladığına bakmak gerekir. Allport, kişilik sözcüğünün kökenini incelemiş ve literatürdeki farklı kişilik tanımlarını derlemiştir. 1937 yılında yayınladığı "Kişilik: Psikolojik Bir Yorum" adlı kitabında 49 farklı kişilik tanımına yer vermiştir. Kendisi de bir kişilik tanımı önermiştir. "Allport, kişiliği; 'bireyin kendine özgü düşünce ve davranışını belirleyen psikozifiksel sistemlerin dinamik örgütlenmesi' olarak tanımlamıştır" (Allport, 1937 akt: Baymur,1985).

İnanç ve Yerlikaya (2008), kişilik kuramlarını psikodinamik kuramlar, davranışçı ve bilişsel kuramlar, araştırma odaklı kuramlar ve insancıl/varoluşçu kuramlar olmak üzere dört başlık altında ele almışlardır. Ayırıcı kişilik özellikleri kuramı, araştırma odaklı kuramlar içerisinde yer almaktadır. Araştırma odaklı kuramlar klinik gözlem yerine deneyi esas alan kuramlardır. Klinik gözlem metodu insan kişiliği hakkında önemli anlayışları üretmesine rağmen bazı zayıflıkları da içerisinde barındırmaktadır. Bu tip gözlemler sübjektif ve kontrol edilemez bir niteliğe sahiptir. Örneğin eğer bir hasta desteklenen belli bir teorinin yönünde davranırsa, bu, terapist tarafından etki şekillerinin hemen göze çarpmamasına (güç algılanmasına) bağlıdır. Terapist herhangi bir anlaşmazlığı, yanlış yorumlamaktan ziyade hastanın direnmesine atfettiği için, terapistin bulguları teorinin lehine olabilir. O yüzden araştırmaya laboratuvarında deneyler yürüterek daha objektif kanıtlar sağlamak daha objektif olacağına benzemektedir. Fakat bu yaklaşım bazı dezavantajları da içermektedir (Ewen, 2003).

Araştırma odaklı ayırıcı özellikler kuramları kişiliğe ilişkin yüzeysel bir yaklaşımdan hareket eder. Kişiliğin bilinçli ve somut yönlerine odaklanır. Bilinçdışı ve davranışa ilişkin soyut açıklamaları göz ardı eder. Allport, ayırıcı özellik kuramını Freud'un bilinçdışı süreçler üzerindeki aşırı vurgusuna bir tepki olarak oluşturmuştur. Allport'un esas amacı temel kişilik özelliklerini saptayıp insanların belirli kişilik özelliklerine ne derece sahip olduğunu ortaya koymaktır. Allport, bireyin kişiliğinin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak

bireyin kişiliğini oluşturan özelliklerin kendine özgü, benzersiz bileşimini belirlemenin mümkün olduğunu öne sürmüştür (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2008).

“Allport, ‘Eğer sen biri hakkında bir şey öğrenmek istersen’, ‘Neden ilkin ona sormuyorsun?’ demiştir”. Sonuçta, eğer bir kadın eğlendirmeyi seviyorsa, bu onun gerçek ve tek amacıdır; bunun arkasında akranları arasında üstünlük kurmaya çalışmak gibi soyut ya da gizli bir takım amaçlar aramaya gerek yoktur. Bilinç ve insan davranışının somut yönleri üzerine olan bu vurgu, Allport’u kişilik teorisinin bütününde en eşsiz ve en tartışılabilir sonuçlarına ulaştırır (Ewen, 2003).

Allport’a göre kişilik, gelişmekte olan dinamik bir sistemdir. Ona göre kişilik kuramının, çözümlenmesini insanın güdülenmesinin doğasına dayandırması gerekir. Bu noktada Allport, iyi bir güdülenme kuramının güdülerin güncelliğinin kabul edilmesinin gerekliliği, güdülerin çeşitlilik gösterdiğinin kabul edilmesinin gerekliliği, bilişsel süreçlerin dinamik gücünün kabul edilmesinin gerekliliği olmak üzere dört temel koşulu taşıması gerektiğini öne sürmüştür (Gürel, 2011).

Allport’a göre kişiliği oluşturan en önemli temel birim kişisel yatkinlikler (personal dispositions)dır. Allport, “kişisel yatkinlikler” kavramıyla kişiyi bireysel özellikleri açısından tanımlamaya izin veren kişiye özgü özellikleri kastetmiştir. Allport, hiçbir zaman iki insanın birbirlerinin kopyası olamayacağını vurgular. İnsan davranışları kendine özgü bir nitelik taşır ve bu kendine özgülüğü yani iki insanın nasıl birbirinden farklı davranışlar sergilediğini açıklamak için Allport, “ayırıcı özellikler” kavramını ortaya koymuştur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2008).

Allport, ayırıcı özellikleri iki gruba ayırmıştır. Buna göre belli bir kültürün üyesi olan her insanda bulunan ayırıcı özellikler, ortak ayırıcı özelliklerdir. Diğer ise bireye özgü özellikler olan bireysel ayırıcı özelliklerdir. Allport insanların genellikle 5-10 arası kişisel eğilime sahip olduklarını belirtmiş ve kişisel eğilimleri üç başlık altında sınıflandırmıştır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2008).

1. Kardinal eğilimler: Kişinin yaşamının her alanında kendini gösteren başat özelliklerdir. Bunların izine kişinin tüm davranışlarında rastlanabilir.
2. Merkezi eğilimler: Daha az ısrarcı olan ancak oldukça genellenmiş özelliklerdir. Saldırganlık ve duygusallık gibi davranışsal temalardır.
3. İkincil eğilimler: Daha az belirgin olan, daha az genellenmiş, daha az tutarlı ve dolayısıyla kişiliğin tanımıyla daha az ilgili olan özelliklerdir.

Örneğin yemek yemek ve giyim tarzı, özel tutumlar ve kişinin durumlara bağlı olarak sergilediği davranışlar bu gruba girmektedir.

2.3.4.2. Raymond Cattel'in Ayırıcı Özellik Kuramı

Pek çok farklı psikoloğun kişiliği dev üçlü ya da büyük beşli taksonomileri açısından psikometrik olarak ele almalarına rağmen, kişiliği ele almada farklı sistem ve işlemlerde mevcuttur. Bu sistemlerden biri de faktör analizi ve kişilik konusunda önde gelen isimlerden biri olan Raymond Cattel tarafından oluşturulmuştur. Cattell'a göre, kişiliğin üç ya da beş değil on altı ana faktörü vardır. Bu kişilik özelliklerinin evrenselliği temellerini geniş deneysel çalışmalara ve bireylerin tanımlamak için kelimelerin geniş bir kombinasyonu altında yatan faktörlerin sonucu veri azaltmaya dayanmaktadır. Bu yaklaşım, İngiliz dilinin kapsamlı ve sistematik bir analizine dayanır ve var olan kelimeler ile bireylerin kişiliğinin her yönünün tanımlanabileceğini ileri sürer. 4500 sözcük ile başlatılan çalışmada Cattel önce 180, ardından 42 ve 46 arasında son olarak ise 16 temel kişilik özelliği elde etmiştir. Bu özellikler aşağıda sunulmuştur (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Cattell'in 16 Kişilik Faktörü

1	Faktör A	Sıcaklık (içine kapanık - sıcak)
2	Faktör B	Mantıklı düşünme (somut – soyut)
3	Faktör C	Duygusal kararlılık (tepkisel – duygusal kararlılık)
4	Faktör E	Baskınlık (itaatkar – dominant)
5	Faktör F	Canlılık (ağır başlı – canlı)
6	Faktör G	Kurallarda sorumluluk (çıkarıcı – kural – sorumluluk)
7	Faktör H	Sosyal cesaret (utangaç – sosyal girişken)
8	Faktör I	Hassaslık (faydacı – duyarlı)
9	Faktör L	İhtiyatlılık (güvenmek – şüphencilik)
10	Faktör M	Dalgınlık (gerçekçilik – hayalperest)
11	Faktör N	İçtenlik (açık sözlü – gizlilik)
12	Faktör O	Endişe (kendine güven – kaygı/endişe)
13	Faktör Q1	Değişikliklere açıklık (geleneksellik – değişikliklere açıklık)
14	Faktör Q2	Kendine yetme (grup yönlendirmesi – kendine güven)
15	Faktör Q3	Mükemmeliyetçilik (hastalıklara dayanmak – mükemmellik)
16	Faktör Q4	Gerginlik (rahatlık – gerginlik)
-

Cattell'e göre kişilik, bir kişinin belirli bir durumda nasıl davranacağını yordamamıza yarayan araçtır. Davranışı yordamak için ise Cattell'i kullandığı genel formül: $D = f(U, K)$ dır. Yani Cattell bu formülle kişinin belirli bir davranışının (D), o andaki uyarıcı durum (U) ve kişilik yapısının (K) bir fonksiyonu (f) olduğunu ifaden eder. Diğer kuramcılarının aksine Cattell, çalışmalarına var olan ezberlenmiş bilgilerle başlamamış, öznel klinik gözlemler ya da içgörüselle öngörülerini çalışmalarına temel olarak almamıştır. Deneye inanan bir bilim adamı olarak Cattell öncelikle veri toplamaya, ardından bu verileri filtreleyip çeşitli istatistiksel teknikler aracılığıyla gerçek sonuçlar ortaya çıkana kadar inceleme yapmak gerektiğine inanıyordu (Allen, 2000).

Cattell'in temel amacı faktör analizi tekniğini kullanarak kişiliğin temel özelliklerini belirlemektir. Faktör analizi metodu kullanarak binlerce kişi ile yaptığı uygulamalar sonucunda, çok sayıda kişilik özellikleri arasında ayırıcı özellik olarak önem taşıyan iki kavramsal yapı elde etti. Bunlar yüzeysel ayırıcı özellikler ve kaynak ayırıcı özellikler olarak tanımlanabilir. Yüzeysel ve kaynak kişilik özellikleri analizlerde farklı seviyelerde açıklanırlar. Bu konuda Cattell kişilik özellikleri arasında hiyerarşik bir yapılanma olduğu görüşüne inanıyordu. Yüzeysel kişilik özellikler kelimenin tam anlamıyla yüzeysel olarak davranış eğilimlerini temsil etmektedir. Bu özellikler yüzeydedirler ve gözlemlenebilirler. Cattell elbette davranışı sadece yüzeysel görünümü ile tanımlamak istememiştir. Gözlenebilen davranış eğilimleri altında yatan psikolojik yapıları tanımlamak da Cattell için önemlidir. Bu açıdan Cattell, yüzeysel ayırıcı özellikler altında yatan onları belirleyen daha temel, kişiliğin daha derinin de yer alan ve kişiliğin temel yapısını oluşturan bloklar olarak kaynak özellikleri tanımlamıştır (Cervone ve Pervin, 2008). Cattell gerçekleştirdiği yoğun faktör analizi çalışmaları neticesinde kişiliğin yapısını oluşturan 16 kaynak ayırıcı özellik olduğunu, davranışın yordanmasında önemli role sahip olanın kaynak özellikler olduğunu iki ya da daha fazla kaynak özelliğin etkileşimi neticesinde ortaya çıkan yüzeysel özelliklerin ise bu anlamda önemli olmadıklarını belirtmiştir (Hall, Lindzey ve Campbell, 1997).

2.3.4.3. Eysenck'in Kişilik Kuramı

Kişiliği hiyerarşik açıdan açıklayan Eysenck'in teorisinin temeli kişiliği oluşturan faktörlerin sıralanması ve belirli bir hiyerarşi oluşmasına dayanır. Eysenck kişiliği dört düzeyde ele almaktadır (Zel, 2001):

Birinci düzey; kişiliğin en alt düzeyidir. Bu düzey çok özel tepkiler içerir. Belirli uyarıcılara biyolojik olarak belirli tepkilerin gösterilmesi, kalıtsal özelliklere göre bireyin belirli özellikler taşıması bu düzey ile ilgilidir.

İkinci düzey; bireyin bulunduğu ortamlardan elde ettiği, alışkanlıklara dayalı özellikleri ile ilgilidir. Bazı bilgi ve deneyimleri elde eden bireyin benzer durumlar karşısında benzer davranışları göstermesidir.

Üçüncü düzey; bu düzey eğilimler düzeyidir. Bireyin birçok alışılmış davranış arasından belirli eğilimleri kazanması aşamasıdır. Eğilimler düzeyinde kişiliğin süreklilik, değişmezlik, bireysel dengesizlik, doğruluk, değişkenlik ve heyecanlılık özellikleri ortaya çıkar.

Dördüncü düzey; bu düzey tip aşamasıdır. Bu aşamada belirgin tipler ortaya çıkar. Eysenck'in yaklaşımına göre tipin ortaya çıkmasında her bir aşamanın etkisi vardır.

Eysenck'in kişilik teorisindeki en büyük gelişme, çok eski ve klasik (psikanalitik yaklaşım da dâhil) yaklaşımlara ilişkin tam anlamıyla deneysel, sistematik ve niteliksel araştırma metodolojisinin bir sonucudur. Çalışmalarına teorik okumalar ve sistematik klinik gözlemlerle başlayan Eysenck, veri azaltma istatistiksel tekniğini sağlam bir şekilde kullanarak kesinlikle en uzun süreli bilimsel çalışma ve ilk kişilik teorilerinden biri olan kuramını elde etmiştir (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Büyük üçlünün çerçevesi Eysenck'in kişilik ve bireysel farklılıklar üzerinde çığır açan ve uzun süren deneysel çalışmalarından elde edilmiştir (Eysenck, 1977). Bu kişilik teorisine göre, kişiliğin üç büyük boyutu ya da bireylerin farklı olduğu üç temel yön nörotizm, psikotizm ve dışadönüklük olarak tanımlanmaktadır (Eysenck ve Wilson, 1991).

Eysenck'e göre kişilikte biyolojik ve kalıtsal bireysel farklılıklar vardır özellikle de bireylerin uyarılabilirlik düzeylerinde. Nörotizm, psikotizm ve

dışadönüklüğün farklı seviyeleri, direk olarak genetik faktörlerin sonucudur ve bireyler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar olarak açıklanır. Sonuçta, mizacın biyolojik temelleri bizim bireyselliğimizin gözlenebilen ve gözlenemeyen yönlerinde kişilik özelliklerinin uzun süreli etkileri ile açıklanabilir (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Eysenck dışadönüklüğün, artan retiküler aktive edici sistemdeki fizyolojik farklılıkların psikolojik bir sonucu olduğunu iddia eder. Bu sistem tarafından uyarılan beyin korteksi, motivasyon ve duyguların seviyesini belirler ve engellemeler ya da uyarılmalara bağlı olarak bu tutarlı yapının uyarılabilirliği bireylerin dışadönük ya da içedönük olmalarını belirlemektedir. İçedönüklerin, karşıtı ve tam tersi olan dışadönüklere göre beyin kabuğu uyarılma düzeyleri daha yüksektir. Bu sebeple dışsal uyarıların eşit şartlarda olduğu durumlarda bile içedönükler dışadönüklere kıyasla daha çok uyarılma yaşayacaklardır. Sonuç olarak dışsal uyarılara adapte olabilmek için içedönükler daha çok zamana ihtiyaç duymakta ve daha fazla efor harcamaktadırlar ayrıca sessiz ortamlardan fayda sağlayabilmektedirler. Bunun aksine dışadönükler ise, beyin uyarılma düzeyleri daha düşük olduğu için bu farkı telafi etmek adına zengin uyarıcılara ve dikkat dağıtıcı çevrelere ihtiyaç duymaktadırlar. Sonuç olarak, içedönük ve dışadönüklerin uyarılma ve engellenme düzeylerindeki farklılıklar onların uyarıcı yoğunluğunu arama ya da bundan kaçma düzeylerini belirlemektedir (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Dışadönüklük temel olarak sosyallik, girişkenlik, cana yakınlık, konuşkanlık, uyumluluk, canlılık, liderlik ve aktiflik gibi özelliklerle karakterizedir. Tipik bir dışadönük kendi başına olmaktansa diğer insanlarla birlikte olmaktan hoşlanır, çok sayıda arkadaşına sahiptir ve heyecan verici aktivitelere eğilimlidir. İyimserlik, şakacılık, değişkenlik dışadönüklüğün diğer belirgin özellikleridir. İçedönükler ise dışadönüklük özelliklerinin tersine sahiptir. Tipik bir içe dönük; sessiz, içe kapanık, çok fazla sayıda arkadaşına sahip olmayan ve yakın arkadaşları dışında diğer insanlarla birlikte olmaktansa tek başına olmayı tercih eden bir bireydir. Temkinlilik, çekingenlik içedönüklüğün diğer belirgin özellikleridir (Eysenck, 1977).

Nörotizmdeki bireysel farklılıklar ise derin alanda (amigdala, hipokampus, septum, beyin sinir demeti ve hipotalamustan oluşmuş) yatan beyin aktiviteleri açısından ve uyarılma olarak algılanan genel aktivasyon yani retiküler bilgi ile

açıklanabilir. Uyarılma seviyesi duygusallığa eşlik eder ve nörotik bireylerin beyinlerindeki uyarılma aktiviteleri yoğun duyu durumlarına dönüşebilir. Sonuçta nörotizm, duygusal tepki verme ve uyarılabilirlik arasındaki ilişki açısından açıklanabilmektedir. Nörotik bireyler beynin duygusal düzenlemeleri yaptığı alan (hyperarousable visceralasytem) tarafından karakterize edilirler, onlar tutarlı bireylere kıyasla duygusal reaksiyon üretmeye daha hassastırlar. Nörotizmin biyolojik temellerinin doğruluğunun kanıtı dışadönüklükte olduğu gibi Eysenck tarafından net olarak ispat edilememiştir (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Nevrotik bireyler, duygusal davranma eğilimi gösterirler. Bazen nevroitiklik boyutu yüksek olan insanları kararsız ya da çok duygusal olarak adlandırırız. Çoğu zaman küçük engellemeler ve sorunlar karşısında bile güçlü duygusal tepkiler verirler ve normale dönmeleri uzun zaman alır. Çoğumuzdan daha kolay heyecanlanır, öfkelenir ve depresyona girerler (Burger, 2006). Sıklıkla baş ağrısı ya da sırt ağrısı gibi fiziksel belirtilerden şikâyetçi olurlar ve kaygı endişe gibi genellikle belirsiz psikolojik sorunlar yaşarlar (Eysenck, 1977).

Psikotik bireyler benmerkezci, dürtüsel ve diğerlerine karşı isyankâr bir yapıdadırlar. Bencilik, saldırganlık, anlayışsızlık, başkalarının haklarına ve iyiliğine duyarsızlık belirgin özellikleridir (Eysenck, 1977). Chamorro-Premuzic (2008)'a göre psikotizm, bireyin uyumluluğunu, sinirliliğinin ve diğer insanlar hakkında ne hissettiğinin seviyesini tanımlar. Yüksek psikotizm, duygusal olarak acımasızlığı, risk almayı, tahrik edici ve bireysel heyecan aramayı tanımlar. Bu insanlar sosyopatiktir. Yani sosyal normlara çok az saygılıdırlar ve diğer insanlarla psikolojik olarak ilişki kurmazlar.

2.3.4.4. Beş Faktör (Büyük Beşli) Kişilik Kuramı

Cattell'in 16 kişilik faktörü gibi büyük beşli kişilik çerçevesi de temelini sözcüklere ait varsayımlardan alır ki bu varsayımda davranışın ana boyutu bir bireyi tanımlamak için dilde var olan kelimelerden gelir. Yaklaşık 70 yıl önce, Allport ve Odbert İngiliz dilinde bir bireyi tanımlayıcı 18.000 kelimedenden bahsetmişlerdir. Bu kelime grupları iyi bilinmeyen ya da çok anlamlı kelimelerin değerlendirilerek elimine edilmesiyle önce 8.000'e ardından da 4.500 kelimeye düşürülmüştür. Açıklandığı gibi, sözcüklere ait hipotez bu sözcüklerin insanın temel kişilik boyutunu

belirlemek adına bir taksonomi kurmak için kapsamlı bir referans, çerçeve sağlama fikrini ifade eder. Sofistike ve kompleks veri azaltma tekniği ile birleştirilen bu metod, kişilik özelliklerinin psikometrisi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

Norman 1967’de; Cattell’in “kişilik küresini” kişiliği tanıtan 1431 terimlik bir liste türeterek güncellemiştir. Çeşitlerine göre ayırmış ve 75 küme oluşturmuştur. Norman’ın kümelerindeki 75 özellik bireysel değerlendirmede temel olarak alındığında 5 faktör ortaya çıkmaktadır (Cooper, 2002). 5’li faktör modelinin en büyük destekçisi Costa ve McCrae’dir. Büyük beşli Cattell’in 16 faktör kişilik modelinin istatistiksel analizlerinin yeniden yapılmasıyla Costa ve McCrae tarafından oluşturulan bir modeldir (Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005).

McCrae ve Costa öncelikle dışadönüklük ve nevrozizm boyutlarına odaklanmış ancak kısa bir süre sonra deneyime açıklık adını verdikleri yeni bir boyut keşfetmişlerdir. 1985 yılına kadar üç faktörlü modeli savunan McCrae ve Costa 1983-1985 yılları arasında gerçekleştirdikleri çalışmalar sonucunda kişiliğin beş temel boyutu olduğunu keşfetmişlerdir. Farklı araştırmacılar farklı isimler kullanmış olsa da bu beş boyut için en sık kullanılan kavramlar Nevrotizm, Dışadönüklük, Deneyime açıklık, Uyumluluk ve Sorumluluktur (Burger, 2006).

1. Nevrotizm Boyutu: Nevrotizm boyutundan yüksek puan alan bireyler kaygılı, güvensiz, kendine acıyan duygusal kimselerdir ve stresle ilişkili duygusal rahatsızlıklara daha yatkındırlar. Bu kişiler nevrozizm boyutundan düşük puan alan bireyle kıyasla günlük olaylar karşısında daha sık stres yaşarlar. Bu boyutta düşük puan alan bireyler ise aşırı uyumsuz ve duygusal tepkilere yatkın olmayan, sakin, rahat ve iyi uyum göstermiş kimselerdir (McCrae ve Costa, 2003).

2. Dışadönüklük Boyutu: Bu boyut sosyal davranışlara eğilim, kendine güven, kararlılık, girişkenlik, olumlu duyguları deneyimleme ve yüksek aktiviteye işaret eder (Busato, Prins, Elshout ve Hamaker, 2000). Bu boyuttan yüksek puan alan bireyler eğlenceyi seven, konuşkan, şakacı, sevecen ve sosyal kişilerdir. Bu boyutun diğer ucunda ise içedönüklük yer alır. İçedönükler, dışadönüklerin sergiledikleri özelliklere sahip olmasalar da bu onların sosyal ve enerjisi olmayan kimseler olduğu anlamına gelmez. İçedönükler daha çok çekingen, mesafeli, ketum, sessiz, edilgen ve yalnızlığı seven kimselerdir (McCrae ve Costa, 2003).

3. Deneyime Açıklık Boyutu: Entelektüel aktivite ve deneyimleri içeren bu boyutta birey yeni düşünce duygulara açık olma eğilimindedir (Busato, Prins, Elshout ve Hamaker, 2000). En genel anlamıyla deneyime açık olma entelektüel merak, estetik hassasiyet, güçlü imajinasyon, davranışta esneklik e alışılmamış tutumlara eşlik eder. Deneyime açıklık boyutundan yüksek puan alan insanlar, hayalci, yaratıcı ve kendi düşünce ve görüşlerinde alışlagelmemiş fikirlere sahip olmaya eğilimli insanlardır. Yazarlar ve sanatçılar bu boyuttan yüksek puan alan örneklemin en tipik örnekleridirler (McCrae ve Costa, 2003).

4. Uyumluluk Boyutu: Bu boyut insanları uysallık ve acımasızlık sürekliliği üzerinde bir noktaya yerleştirmektedir. Uyumluluk boyutunda yüksek puan alan bireyler arkadaş canlısı, düşünceli, kibar, güvenilir ve cömerttirler. Samimi davranmaya diğerlerine karşı fiziksel ve duygusal destek vermeye eğilimlidirler (Busato, Prins, Elshout ve Hamaker, 2000). Bu boyutun diğer ucunda ise şüpheli, eleştirici, çabuk kızan, cimri ve düşmanca insanlar yer alır (McCrae ve Costa, 1997).

5. Sorumluluk Boyutu: Bu boyut bireylerin ne kadar düzenli, kontrollü, disiplinli, organize ve başarı yönelimli olduğu ile ilişkilidir. Bu boyuttan yüksek alan bireyler çalışkan, dakik, iyi organize olmuş, hırslı ve azimli insanlardır. Düşük puan alan bireyler ise dikkatsiz, dağınık, amaçsız, ihmalkâr ve işten kaçan kimselerdir (McCrae ve Costa, 2003).

2.4. Kişilik ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Alan yazın incelendiğinde tevazu ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik yeterli çalışmaların bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla burada kişilik özelliklerinin diğer farklı değişkenlerle aralarındaki ilişkileri ortaya koyan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Demirkan (2006) özel sektördeki yöneticilerin ve çalışanların bağlanma stillerini, kontrol odağı inançlarını, iş doyumunu düzeylerini ve beş faktör kişilik özelliklerini incelemiştir. Yöneticilerin ve çalışanların iş doyum düzeyleri, kontrol odağı inançları ve beş faktör kişilik modelinin alt boyutlarından olan duygusal tutarsızlık bakımından farklı oldukları bulunmuştur. Yöneticilerin iş doyumunu çalışanlardan daha yüksektir, çalışanlara göre daha fazla kontrol odağı inancına sahiptirler ve duygusal tutarsızlık alt boyutu özelliklerine daha az sahiptirler. Farklı

bağlanma stillerine sahip olan katılımcıların Dışadönüklük, yumuşak Başlılık, duygusal tutarsızlık ve Gelişime Açıklık puanları bakımından farklılaştıkları bulunmuştur. Dışadönüklük boyutunda güvenli bağlananlar korkulu bağlananlardan daha yüksek puan almışlardır. Yumuşak Başlılık boyutunda güvenli bağlananlar korkulu ve saplantılı bağlananlardan daha yüksek puan almışlar, kayıtsız bağlananlar ise korkulu bağlananlardan daha yüksek puan almışlardır. Duygusal Tutarsızlık boyutunda güvenli bağlananlar saplantılı ve korkulu bağlananlardan daha düşük puan almışlar, saplantılı bağlananlar kayıtsız bağlananlardan daha yüksek puan almışlardır. Gelişime açıklık boyutu bakımından güvenli bağlananların saplantılı ve korkulu bağlananlara göre puanları daha yüksektir, kayıtsız bağlananların korkulu ve saplantılı bağlananlara göre puanları daha yüksektir.

Yaşar (2006) farklı liselerde öğrenim görmekte olan 16-18 yaş grubundaki öğrencilerin denetim odağı düzeyleri ile bazı kişilik özelliklerini karşılaştırdığı araştırmasında, Genel lise öğrencilerinin Rotter Denetim Odağı Ölçeği puanları ile ACL kişilik özelliklerinden olan başarı, başatlık, özgüven ve yaratıcılık alt boyutları arasında anlamlı ilişki bulunurken Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin Rotter Denetim Odağı Ölçeği puanları ile ACL kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Öğrencilerin devam ettikleri okul ile bir kişilik özelliği olarak yaratıcılık arasındaki Endüstri Meslek Lisesi öğrencileri lehine farklılık saptanmıştır.

Tatar (2009), 117 kadın ve 159 erkek toplam 276 sporcu üzerinde yaptığı çalışmada Beş Faktör Kişilik Modeli çerçevesinde, sporcu kadın ve erkeklerin kişilik profillerini belirleyerek birbirlerinden farklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre kadınların Canlılık, Girişkenlik, Duygusal Değişkenlik, Endişeye Yatkınlık, Analitik Düşünme, Duyarlık ve Yeniliğe Açıklık alt boyut toplam puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Erkeklerin ise Sakinlik ve Uzlaşma alt boyutlarında kadınlardan daha yüksek puan ortalaması aldıkları gözlenmiştir.

Eryılmaz ve Öğülmüş (2010)'ün kişilik özelliklerinin ergen öznel iyi oluşu ile ilişkilerini inceledikleri araştırmalarında çalışmaya, 14-18 yaş arasında 270 kız ve 271 erkek olmak üzere toplam 541 ergen katılmıştır. Çalışmada Yaşam Doyumu Ölçeği, Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi kullanılmıştır. Çalışmada, kişilik özelliklerinin ergen öznel iyi oluşunu açıklama düzeyini

belirlemek amacıyla, aşamalı regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Dışa dönüklük, duygusal dengesizlik ve sorumluluk kişilik özelliklerinin ergen öznel iyi oluşunu açıklayan önemli kişilik özellikleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Aydoğdu (2010) araştırmasında üniversite öğrencilerinin romantik ilişkileri ile ilgili çeşitli psikolojik eğilimleri ile beş faktör kişilik özelliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı romantik ilişkilerle ilgili psikolojik eğilimleri yordayan kişilik özelliklerini saptamak bunun yanı sıra ilgili değişkenlerle kişilik özelliklerinin arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmaya Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesinin çeşitli bölümlerine devam eden ve romantik bir ilişki yaşayan 270 kız, 112 erkek, toplam 382 öğrenci katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Çok Boyutlu İlişki Ölçeği (ÇBGÖ), Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT) ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre romantik ilişkilerde dışadönüklük, deneyime açıklık, özdisiplin, yumuşak bağıllık kişilik özelliklerine sahip bireylerin ilişki başlatma ve sürdürme konusunda daha girişken ve başarılı oldukları, daha az kaygı yaşadıkları, ilişkilerinden daha fazla doyum aldıkları ve ilişkilerinin kendi kontrolünde geliştiğine inandıkları bulunmuştur. Buna karşın nevrotik bireylerin romantik bir ilişkide daha fazla kaygı yaşadıkları, kendilerine daha az güvendikleri ve ilişkilerinde başkalarının görüşlerine önem verdikleri, ilişkiyi başlatma ve sürdürmede sorunlar yaşadığı araştırmada elde edilen bir diğer sonuçtur.

Durak-Batıgün ve Kılıç (2011), üniversite öğrencileri arasında internetin kullanım amacı ve internet bağımlılığının yaygınlık oranı konusunda bilgiler elde etmek; internet bağımlılığı ile kişilik özellikleri, psikolojik belirtiler ve sosyal destek arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla yürüttükleri araştırmalarında 672 kız ve 525 erkek olmak üzere toplam 1198 üniversite öğrencisi çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışmada İnternet Bağımlılığı Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Kısa Semptom Envanteri ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan bir seri istatistik analiz sonucunda öğrencilerin günde ortalama 1.53 (S= .79) saat internete bağlı kaldıkları; %18.89'unun internet bağımlısı olarak tanımlanabileceği ve erkeklerin internet bağımlılığı puanlarının kadınlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, üst sosyo-ekonomik düzeyde yer alan öğrencilerin orta ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilere göre anlamlı düzeyde

daha yüksek internet bağımlılığı puanlarına sahip oldukları da dikkati çekmektedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda internetin gün içerisinde uzun süreli ve iletişim amacıyla kullanımı, üst sosyoekonomik düzey, erkek olmak, gelecek beklentisi, yaşam doyumu ve özdenetimin düşük; nörotizm, anksiyete ve somatizasyonun ise yüksek olması internet bağımlılığını yordayan değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yenihayat (2011), çalışmasında üniversite öğrencilerinin kimlik statüleri, kişilik özellikleri ve algıladıkları ebeveyn tutumları arasındaki ilişkileri ve algılanan ebeveyn tutumu ile kimlik statüleri arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisini incelemiştir. Araştırmaya yaş ortalamaları 22,5 olan 324 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcılara “Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği”, “Beş Faktör Kişilik Envanteri” ve “Genişletilmiş Objektif Ego Kimlik Statüsü Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, algılanan baba denetimi, anne kabulü ve denetimi başarılı kimlik statüsünü olumlu yönde; anne kabulü moratoryum kimlik statüsünü olumsuz yönde; baba denetimi ve kabulü ipotekli kimlik statüsünü olumlu yönde; anne kabulü ise kargaşalı kimlik statüsünü olumsuz yönde yordamaktadır. Gelişime açıklık, başarılı kimlik statüsünü olumlu yönde; ipotekli ve kargaşalı kimlik statüsünü olumsuz yönde yordamaktadır. Özdenetimin, başarılı ve ipotekli kimlik statüsünü olumlu yönde, moratoryum ve kargaşalı kimlik statüsünü olumsuz yönde yordadığı görülmektedir. Duygusal tutarsızlık ise, moratoryum kimlik statüsünü olumlu yönde yordamaktadır. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri değerlendirildiğinde, yüksek düzeyde özdenetime sahip öğrencilerin, anne denetimini yüksek düzeyde algılamasının ipotekli kimlik statüsü oranını arttırdığı bulunmuştur. Baba kabulünü yüksek düzeyde algılayan öğrencilerin yüksek özdenetime sahip olması moratoryum kimlik statüsü ile daha az, öğrencilerin düşük özdenetime sahip olması moratoryum kimlik statüsü ile daha fazla ilişkili olduğu görülmektedir. Düşük düzeyde yumuşak başlılık gösteren bireylerin baba denetimini yüksek düzeyde algılaması, daha yüksek oranda ipotekli kimlik statüsünü işaret etmektedir. Son olarak, yüksek özdenetime sahip bireylerin, düşük düzeyde özdenetime sahip olanlara nazaran, baba denetimini yüksek düzeyde algılaması durumunda daha yüksek oranda ipotekli kimlik statüsü sergileyecekleri görülmüştür.

Furnham, Hughesb ve Marshalla (2013) çalışmalarında, ‘normal’ ve ‘anormal’ kişilik özelliklerinin yaratıcılığı ne derece de yordadığını incelemişlerdir. Yaratıcılık ölçümleri Yaratıcılık Öz Değerlendirme Ölçeği ve Yaratıcı Davranışlar Biyografik Envanteri ile elde edilmiştir. Toplamda, 207 katılımcı iki yaratıcılık ölçeği ve büyük beşli, narsizm ve obsesif - kompulsifliği değerlendiren üç kişilik ölçeğini cevaplamıştır. Sonuçlar yaratıcılık ölçümlerinin her ikisi için de benzer kişilik ilişkileri ortaya çıkarmıştır. Dışa dönüklük, açıklık ve narsizm pozitif yaratıcılık ile ilişkili bulunmuştur. Narsizm en güçlü, yaratıcılığın öz değerlendirmesi ile ilişkili bulunmuştur. Obsesif-kompulsif bozukluk ise öz değerlendirmeye dayalı yaratıcılık ile ilişkili bulunmazken, yaratıcı davranışlar biyografik envanterinden elde edilen puanlarla ilişkili bulunmuştur. Büyük beşli ve OKB birlikte yaratıcılık varyansının toplamda %29 ve %32 arasında açıklamaktadır.

Vecchion, Alessandri, Barbaranelli ve Caprara (2012) çalışmalarında geç ergenlikten yetişkinlik dönemine kadar geçen dönemde büyük beşlinin ortalama düzeyinde ortaya çıkan değişiklikleri cinsiyet farklılıklarına göre araştırmayı amaçlamışlardır. Boylamsal olarak tasarlanan bu araştırmada çok gruplu “gizli büyüme model” kullanılmış ve veriler 192 erkek 211 kadından kendini değerlendirme yoluyla elde edilmiştir. Cinsiyet farklılıkları eğrisinin şekli ayrıca ortama ve büyüme varyansı eğrisinin parametreleri bulunmuştur (başlangıç seviyesi ve değişim hızı). 16 yaş ilk aşamada, kadınların puanları uyumluluk, sorumluluk ve açıklık alt boyutlarında anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bunun aksine erkeklerin puanları ise sorumluluk alt boyutundan kadınlardan daha yüksektir. Kadın ve erkeklerin 16 yaştan 20 yaşa kadar dışadönüklük puanları sabit kalırken, sorumluluk ve açıklık puanlarında ise yaşla birlikte doğrusal bir artış elde edilmiştir. Nevrotizm ise erkeklerde zayıf bir artış gösterirken kadınlarda sabit kalmıştır. Uyumluluk alt boyutunda yaşla birlikte erkeklerin puanlarında doğrusal bir artış varken, kadınlarda ise ikinci derecen bir eğilim olarak kendini göstermiş yani puanlarda önce artış yaşanmış ardından ise zaman içinde puanlarda düşüş gözlenmiştir. Son olarak ise, kadınlar sorumluluk ve nevrotizm istikrar yörüngeleri üzerinde erkeklerden daha yüksek bireylerarası değişkenlik göstermişlerdir.

Barlett ve Anderson (2012) çalışmalarında büyük beşli kişilik özellikleri ve saldırgan, şiddet davranışı arasında doğrudan ve dolaylı ilişkileri incelemişleridir.

Ancak, bugüne kadar hiçbir çalışmada agresif tutum ve agresif duygular arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki olup olmadığı olup olmadığını test edilmemiştir. Farklı büyük beşli ölçümleri kullanılan iki büyük örneklemden elde edilen veriler ile etkiler incelenmiştir. Genel olarak sonuçlar saldırgan davranışlar için büyük beşliden gelen yolların büyük beşli ölçümlerine ve saldırgan davranışların spesifik türlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Örneğin, açıklık ve uyumluluk alt boyutları hem doğrudan hem de dolaylı olarak fiziksel saldırganlık ile ilgili, ama dolaylı olarak şiddet davranışı (agresif tutumlar) ile ilişkili bulunmuştur. Benzer şekilde, nörotisizm hem doğrudan hem de dolaylı olarak (agresif duygular ile) fiziksel saldırganlık ile ilişkili, ancak şiddet davranışı ile ise ilişkili bulunmamıştır.

Sharpe, Martin ve Roth (2010) çalışmalarında büyük beşlideki kişilik özellikleri ile iyimserlik kişilik eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamışlardır. Veriler beş örneklemden 4332 kişinin katılımıyla, üç farklı iyimserlik ölçümü ve beş farklı büyük beşli ölçümü ile toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, iyimserlik ve nevrotizizm, dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk alt boyutları arasında güçlü bir ilişki elde edilmiştir.

Fry ve Debats (2009) beş faktörlü kişilik özellikleri ve mükemmeliyetçiliği, yaşlılardaki ölüm oranının yordayıcısı olarak, 450 katılımcıyı 6.5 yıldan fazla bir süre boyunca inceledikleri araştırmalarının sonucuna göre, ölüm riskinin mükemmeliyetçilik ve beş faktörlü kişilik kuramının alt boyutlarından olan nevrotizimden yüksek puanlar alan kişilerde düşük puanlar alanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ve bunun tersi olarak sorumluluk, dışa dönüklük ve uyumluluk boyutlarından yüksek puan alanlarda ise düşük olduğu bulunmuştur.

Komarraju ve Karau (2005) araştırmalarında beş faktör kişilik özellikleri ve akademik motivasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 172 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada, beş faktör kişilik özellikleri ve akademik motivasyon ölçeği 16 alt boyutu arasındaki anlamlı ilişkiler ile karışık bir desen ortaya çıkmıştır. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi kişilik ve akademik motivasyonun üç ana faktörü (sorumluluk, başarı ve kaçınma) açıklık getirmiştir. Özellikle akademik motivasyon alt boyutu sorumluluğu en iyi açıklayan kişilik özellikleri açıklık ve dışa dönüklük olarak belirlenmiştir. Başarının en iyi yordayıcıları ise sorumluluk nevrotizizm ve açıklık alt boyutlarıdır. Son olarak

kaçınma alt boyutunu en iyi yordayan kişilik özellikleri ise nevrozizm ve dışadönüklük iken; sorumluluk ve açıklık ile de arasında ters yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

2.4. DENETİM ODAĞI

İlk defa Rotter tarafından yapılan tanıma göre denetim odağı; bireyin iyi ya da kötü olarak kendisini etkileyen olayları kendi yetenekleri, özellikleri kaderi ya da güçlü olan başka insanlar gibi değişkenlere bağlama eğilimidir. Kendilerini etkileyen olayların, daha çok kendi denetimlerinde olduğu inancını taşıyan bireyler iç denetimli; yaşamlarını daha çok kendileri dışındaki güçlerin denetiminde olduğu inancını taşıyan bireyler ise dış denetimlidirler (Rotter, 1966).

Seligman ve Martin (1979), denetim odağını; bireylerin karşılaştıkları olaylara yaptığı yüklemeler yani neden bulma olarak tanımlamıştır. Bu yüklemeler genellenerek sonraki davranışlarına yansır. Birey, davranış ile sonuç arasındaki ilişki ile ilgili yüklemeleri iç ve dış etmenlerden birine yapar ve bu yüklemeler farklı sonuçlar ortaya çıkarır.

Denetim odağı, kişinin belli bir davranışını belli bir pekiştiricinin izleyeceğine dair ortaya çıkmış bir beklentinin kuvvetlenmesi/genellenmesi sonucunda oluşmaktadır. Birey kendi yaptığı bir davranışın olumlu ya da olumsuz pekiştirici ile sonuçlandığını algıladığında, o pekiştiricinin bu davranışı gelecekte de izleyeceğine ilişkin bir beklenti oluşturacaktır (Dağ, 2002).

Rotter kuramında anne- baba- çocuk ilişkisine ayrı bir önem vermiştir. Çocuk ebeveynlerinden aldığı olumlu pekiştirmelerle beklentiler oluşturmakta ve kişiliğin geliştirmektedir. Davranışların oluşması ve gelişmesinde bu pekiştirmelerin etkili olduğu belirtilmektedir. Özellikle ebeveyn tutumlarının bireyin denetim odağının iki ucundan birine yönelmede etkili olduğu ve ebeveyn tutumlarından etkilenecek denetim odağı şekil değiştirebilmektedir (Rotter, Change vePhares, 1972).

Denetim odağı, her zaman bireyin etrafında gelişen olayları algılama biçimi ile ilgilidir. İnsanlar, karşılaştıkları durumlar üzerinde ne kadar kontrol sahibi oldukları hakkında farklı düşünüş tarzlarına sahiptirler. İçten denetim, yaşantılar üzerinde kişisel kontrolün bulunabildiğini ifade ederken, dıştan denetim ise birey dışındaki örneğin; şans, başka insanlar, Tanrı, kader gibi değişkenlerin yaşantılar üzerinde

etkili olduğunu ifade etmektedir. İç denetimli bireylerde, yaşantıların sonuçlarında kendi davranışlarının etkili olduğu inancı ve beklentisi hâkimdir (Wong-McDonald ve Gorsuch, 2004).

Denetim odağı tipolojik bir kavram değildir. Diğer bir deyişle insanlar, değişmez bir biçimde, kesin olarak içten denetimliler ve kesin olarak dıştan denetimliler şeklinde iki sınıfa ayrılamazlar. Unutulmamalıdır ki, bir bireyin belli bir durumdaki davranışını birçok değişken birlikte belirler. Denetim odağına ilişkin olarak insanları değişmez ve kesin iki sınıfa ayırmak bu değişkenleri gözden kaçıran bir sınıflama hatası olur ve davranışı yordama sürecini çok yalına indirger (Rotter, 1975).

Diğer kişilik özellikleri gibi, denetim odağı sonuçları da zaman içinde kararlılık gösterir. Ancak bu sonuçlar da değişebilir. Örneğin insanlar üniversiteye başladıktan sonra daha içsel olmaktadır (Wolfe ve Robertshaw, 1982; Akt.Burger, 2006).

Denetim odağının içten ve dıştan denetim odağı şeklinde boyutlarının gelişmesinde çevresel faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Birey yaşamının ilk yıllarında yakın çevresine çok bağımlıdır. Bu durum bireyin dıştan denetim özelliğini geliştirir. Bireyin kendisi için önemli kararları alabilecek özgürlüğü kazanana kadar ve aile çevresine karşı bağımsızlığına kavuşana kadar dıştan denetimli olduğu belirtilmektedir. Ancak yaş ilerledikçe birey kendi başına daha yeterli hale gelmekte ve denetim odağı dıştan içe doğru bir kayma göstermektedir (Kaval, 2001).

2.4.1. İçten denetim odağı ve dıştan denetim odağı

Birey sosyal gelişim süreci içinde çocukluktan başlayarak hangi davranışların hangi sonuçları doğuracağı ve hangi sonuçların kendi davranışlarından kaynaklandığı, hangi sonuçların da kendisi dışından kaynaklandığı konusunda oldukça tutarlı beklentiler geliştirir. Rotter, bu beklentileri içsel ya da dışsal denetim kaynağına inanç olarak nitelendirerek yaşamdaki olumlu ya da olumsuz sonuçlan (ödül ve cezalan) belirleyen güçlerin yoğunlaştığı yere "Denetim Odağı" adını vermiştir. Denetim (kontrol) algısı ödül ve cezaların kişi tarafından mı yoksa bireyin dışında bir takım etkenlerce mi denetlendiğine ilişkin genel bir beklenti olarak tanımlanır. Böylece insanlar davranışlarının sonuçlarına ilişkin beklentilerini iki

eğilimden birine bağlı olarak genelleştirirler. Bu eğilimlerden biri; ödül ve cezaların - büyük ölçüde bireyin kendi eseri olduğu, bunların ortaya çıkışında daha çok kendi davranışlarının etkili olduğu doğrultusundaki genel beklentidir ki bu durum "İçten Denetimi" ifade etmektedir. Diğeri ise; ödül ve cezaların kişinin kendi dışındaki başka güçlerce (örneğin kader, şans, başka insanlar. . . vb.) uygulandığı, yönetildiği ya da denetlendiği, bu nedenle ödüle ulaşma ve cezadan kaçınma konusunda kişisel çabaların etkili olamayacağı doğrultusundaki genel beklentidir ki bu durum "Dıştan Denetim" i ifade etmektedir (Rotter 1966).

Lefcourt (1992) dıştan denetim odağını, ödül ve cezaların kişinin dışındaki başka güçlerce yönetildiği, denetlendiği; ödüllere ulaşma ve cezalardan kaçınmada kişisel çabaların etkili olmadığı doğrultusundaki bir beklentinin olması durumu olarak tanımlamaktadır. İçten denetim odağı ise ödül ve cezaların büyük ölçüde bireyin kendi eseri olduğu, bunların ortaya çıkışında daha çok kendi davranışlarının etken olacağı doğrultusunda oluşan beklentiler olarak tanımlamaktadır.

Rotter (1966) ise içsel denetim odaklı insanların dışsal denetimli insanlara göre kendi hedeflerini gerçekleştirmede çevresindeki fırsatlara karşı daha dikkatli olduğu; çevresini geliştirmek için daha çok eylemlere giriştiği; başarmak için uğraş vermeye daha çok vurgu yaptığı; kendi becerilerini geliştirmeye daha eğilimli olduğunu; daha çok soru sorduğunu ve daha çok bilgiyi hatırladığını vurgulamaktadır.

Araştırmalar, dışsal denetimlilerle karşılaştırıldığında içsel denetimlilerin; entelektüel ve akademik etkinliklerde daha fazla zaman harcadıklarını, okul başarılarının daha yüksek olduğunu, özellikle yarışma ortamlarında daha üstün başarı gösterdiklerini, toplumsal olaylarda daha etkin olduklarını göstermektedir. Yine içsel denetimlilerin, diğerleriyle karşılaştırıldığında, olumsuz etkilere daha fazla direnen, kişisel özgürlüklerinin kısıtlanmasına güçlü biçimde tepki gösteren, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algılayan, yüksek derecede özsaygı ve olumlu öz kavramına sahip, daha fazla kişisel sorumluluk üstlenebilen, atılgan, girişimci, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli kişiler oldukları; savunma mekanizmalarına daha az başvurdukları, daha sosyal ve daha özgür davranışlara sahip oldukları, çevreyle daha iyi baş etme davranışları gösterdiklerini, daha objektif olduklarını, etkili iletişim kurmada daha başarılı ve etkin olduklarını ortaya koymuştur. Yine birçok araştırma bulgusuna göre, içsel denetimlilerin zamanı daha

iyi kullandığı, davranışlarının daha tutarlı olduğu, engellemeler karşısında daha yapıcı tepkiler ortaya koydukları ve daha az uygucu (konfirmist) davrandıkları anlaşılmaktadır (Yeşilyaprak, 2006).

2.4.2. Julian Rotter’ın Sosyal Öğrenme Kuramı

Literatürde ilk defa Rotter (1966) tarafından kullanılmış olan denetim odağı kavramı, bireyin davranışlarını mümkün olabildiğince tahmin edebiliyor olmasını kapsamaktadır. Denetim odağı kavramı, genel olarak yine Rotter (1982) tarafından literatüre kazandırılmış olan Sosyal Öğrenme Kuramı temel alınarak oluşturulmuştur. Rotter’in sözünü ettiği Sosyal Öğrenme Kuramı, psikolojideki iki temel yaklaşım olan davranışlı ve kognitif yaklaşımların birleşimidir. İnsan davranışının kompleks yapısını dört ana değişken ile anlamlandırır (Rotter, Chance ve Phares, 1972).Denetim odağı bu değişkenlerden yalnızca birine, "beklentilere" ilişkindir.

Rotter’in kuramına “beklenti-değer” kuramı adı verilir. Birey belirli bir davranış içindeyse, o davranıştan elde edeceği sonucun bir bedeli vardır. Belirli bir durumda, beklenti ya da değerden biri çok düşükse, davranış ortaya çıkmaz (Altıntaş ve Gültekin, 2003).

2.4.2.1. Davranış Potansiyeli

Davranış potansiyeli Rotter’e göre iki değişkenin, beklenti ve pekiştirme değerinin fonksiyonudur. Davranışların sonucu beklenen pekiştirme değeri yüksek olduğunda bu davranışın görülme sıklığı artmaktadır. Davranış potansiyeli; belirli bir davranışın, belirli bir ya da bir dizi durumda, belirli bir ya da bir dizi pekiştirmeyle ilişkili olarak meydana gelme olasılığıdır. Bir davranışın gerçekleşme olasılığı, değişik kişiler ve durumlar için farklıdır (Rotter, 1982).

2.4.2.2. Beklenti

Rotter, geliştirdiği sosyal öğrenme kuramında, iki tür genelleştirilmiş beklentiden söz eder. Bunlardan biri başarı, bağımlılık, uyma, toplumsal kabul ve benzerleri gibi yalnızca belli sonuçlara ilişkin özgül beklentileri içerir. İkincisi genelleştirilmiş beklenti ise sonuçların kendi niteliklerinin değişebildiği, belli bir kararı ya da problem çözümünü içeren bir dizi psikolojik durumun başka özelliklerinden genelleştirilen beklentileri içerir, örneğin, ayrı türden sonuçları içinde

saklayan durumlarda, kendi kendimize, bir bireyin doğruyu söyleyeceğine güvenip güvenemeyeceğimizi ya da önceki planımız engellendiğinde çözümü nasıl bulacağımızı sorabiliriz. Belli bir durumda, herhangi bir sonucun davranışı izleyeceğine ilişkin beklentiyi ele alırken yalnızca bir sonuç için genelleştirilmiş beklentiyi değil, büyük bir olasılıkla, bir ya da daha fazla problem çözümüne ilişkin genelleştirilmiş beklentiyi göz önüne almak gerekecektir (Rotter, Chance ve Phares, 1972)

2.4.2.3. Pekiştirme Değeri

Rotter, pekiştirme değerini bir pekiştireci diğerini tercih etme derecesi olarak tanımlamaktadır. Belli bir pekiştirece verilen pekiştirme değeri zaman ve duruma göre değişiklik gösterir. Ancak bir pekiştirece diğerine göre ne kadar değer verileceğini belirleyen kararlı bireysel farklılıklar vardır. Rotter pekiştirme değerinin beklentiden bağımsız olduğunu söyler. Yani bir şeyin birey için pekiştirme değerinin yüksek ya da düşük olması, bu pekiştirmeyi elde etmek için sahip olunan beklentiyi etkilemez. Davranışı kestirmek için, davranış seçeneklerinin beklentisini ve pekiştirme değerini bilmek gerekir (Burger, 2006). Rotter'e göre belirli bir davranışı gösterme olasılığımız, bu davranışın bir etkisi olup olmadığına dönük algımıza bağlıdır. Pekiştirmeler yaşamda amaçlarımızı ifade eder. Pekiştirme değerinin çok düşük ya da yüksek olması ya da yaşamdan beklenenlerin akıldışı, ulaşılamaz ya da çok yetersiz, düşük düzeyde olması psikolojik sorunlara neden olur. Bu durumda yardım sürecinin bireyin gerçekçi hedefler belirlemesine yardımcı olması gerekmektedir (Rotter,1982).

2.4.2.4. Psikolojik Durum

Söz konusu durum aynı olsa dahi, farklı kişiler tarafından farklı yorumlanabilmektedir. Bu sebeple bir kişi için ödül olan diğeri için olmayabilir ya da aynı kişi için farklı zaman zarflarında ödül olabilir. Bu da davranışın tekrarlanmasını doğrudan etkileyeceği için oldukça önemli bir niteliktir.

2.4.3. Denetim Odağı ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Dağ (1990), üniversite öğrencilerinin denetim odağı, stresle başa çıkma ve psikolojik belirti gösterme düzeylerini incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre dış denetim ile psikopatoloji arasında anlamlı düzeyde ve olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür.

Dağ (1999)'ın bir diğer araştırmasında üniversite öğrencilerinde akıldışı inançlar, denetim odağı ve psikopatoloji değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sonuçta bu üç değişken arasında pozitif yönde küçük ama anlamlı ilişki bulunmuştur. Dış denetimliler, iç denetimlilere göre, akıldışı inançları olanlar, olmayanlara göre daha çok belirti bildirmişlerdir. Kız öğrenciler batıl inançlara sahip olmada, belirgin ölçüde erkeklerden daha yüksek puanlar almışlardır.

Özyürek (1992) grup rehberliğinin öğrencilerin denetim odağı üzerindeki etkilerini incelediği araştırma sonunda; denetim odağını etkilemeye yönelik olarak hazırlanan grup rehberliğinin öğrencilerin denetim odağı düzeyleri üzerinde herhangi bir etkiye yol açmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Cenkseven'in (2004), üniversite öğrencilerinin öznel ve psikolojik iyi olmalarının dışadönüklük, nevrozizm, denetim odağı, öğrenilmiş güçlülük, sosyal ilişkilerine, boş zaman etkinliklerine ve akademik durumlarına ilişkin hoşnutluk düzeyleri, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü ve algılanan sağlık durumu tarafından ne oranda yordandığını belirlemek amacıyla yaptığı araştırma; Çukurova üniversitesinde öğrenim gören 17-28 yaşları arasındaki 205 kız ve 295 erkek olmak üzere toplam 500 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi olma düzeylerini belirlemek amacıyla "Psikolojik İyi Olma Ölçekleri", öznel iyi olma düzeylerini belirlemek için "Olumlu-Olumsuz Duygu Ölçeği" ve "Yaşam Doyumu Ölçeği", dışadönüklük ve nevrozizmi belirlemek amacıyla "Eysenck Kişilik Envanteri", denetim odağı inançlarını belirlemek için "Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerini belirlemek için ise "Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Envanteri" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin dış denetim odağı ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerine göre hem "öznel iyi olma" ve bileşenleri, hem de "psikolojik iyi olma" ve boyutlarının anlamlı biçimde farklılaştıkları belirlenmiştir. Sonuçlar öğrenilmiş güçlülük ve iç denetim

odağı yüksek olan kişilerin daha fazla öznel ve psikolojik iyi olma ifade ettiklerini göstermiştir. Ayrıca, cinsiyet ve öğrenilmiş güçlülük etkileşiminin öznel ve psikolojik iyi olmanın bazı boyutları üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Yaşar (2006) çalışmasında denetim odağı ile iki farklı okulda okuyan öğrencilerin belirli kişilik özellikleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma bulgularında genel lise öğrencilerinin denetim odağı puanları ile kişilik özelliklerinden oluşan başarı, başatlık, özgüven ve yaratıcılık alt boyutları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Aynı çalışmada, endüstri meslek lisesi öğrencilerinin denetim odağı puanları ile kişilik özellikleri arasında da anlamlı ilişki bulunmuştur.

Cheong Cheng (1994), öğretmenlerin denetim odağının, iş davranışlarının çeşitli boyutları ve bir okulun örgütsel özelliklerinin algılanması ile ilgili Hong Kong'daki 52 ortaokuldaki 588 öğretmen üzerinde bir çalışma yapmıştır. Bulgular, batı toplumlarındaki nüfuslara ait bulgular ile şaşırtıcı derecede uyumlu çıkmıştır. Denetim odağının, öğretmenin iş tutumlarını ve örgütsel algılamalarını güçlü bir şekilde belirlediği görülmektedir. İçten denetimlilik özelliğine sahip öğretmenler; örgütsel bağlılık, içten tatmin, dıştan tatmin, sosyal tatmin, rol belirginliği ve işte başarılı olma duygusu bakımından daha olumlu iş tatminine sahiptir. Ayrıca, bu tip öğretmenler; okul müdürünün liderliği, örgütsel yapı, öğretmenlerin sosyal normları, örgütsel kültür ve etkinlik bakımından okul örgütünü daha olumlu algılamaktadırlar.

Abouserie (1994) 675 üniversite 2. sınıf öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasında denetim odağı ve benlik saygısının, stres düzeyleri ve stres kaynakları ile ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda dış denetimli öğrencilerin, iç denetim odağına sahip öğrencilere göre daha fazla stres altında olduğu ortaya çıkmıştır.

Njus ve Brockway (1999) tarafından yapılan çalışmada denetim odağı ve problem çözme konusunda yeterlik(competence) algısının öğrencilerin akademik ve sosyal uyumuna etkileri incelenmiştir. Sonuçta denetim odağı ve yeterlik algısı ile akademik ve sosyal uyum ve depresyon ilişkili bulunmuştur. Bireyin yaşamındaki değişiklikleri etkileme yeteneğine olan inancı, denetim odağı ile ilgili tepkileri yordayıcı niteliktedir.

Tony (2003) Hong Kong'daki orta dereceli okullarda öğrenim gören 300 öğrenci üzerinde yürüttüğü çalışmada; okul disiplin problemleri, yükleme tarzları ve

denetim odağı ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucu dışsal denetim odağı ile disiplin problemleri arasında anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir.

Muhonen ve Torkelson (2004)'un denetim odağının iş doyumu, sağlık ve stres ile olan ilişkisini inceledikleri araştırmalarında Telekom da görevli yöneticiler ve daha alt kademe görevli çalışanlardan oluşan 40'ı bayan ve 60'ı erkek yönetici, alt kademe kadrosundan ise 95 bayan çalışan ve 85 erkek çalışan örneklem grubunu oluşturuyordu. Araştırmada aynı konumda çalışanlar ve cinsiyetleri aynı olanlar karşılaştırıldı. Elde edilen sonuçlara göre yönetici kadrosunda çalışanların içten denetimli, alt kademe görevlilerin ise dıştan denetimli olduğu görülmüştür. Genel anlamda sonuçlar incelendiğinde dış denetim odağına sahip çalışanların sağlık problemlerinin daha azla olduğu ve strese daha fazla maruz kaldığı sonuçlar arasındadır. Ayrıca dış denetim odağına sahip bayan çalışanların sağlık problemlerinden fazla yakındıkları ve iş doyumlarının düşük olduğu görülmüştür.

Fiory, Brown, Cortina, Antonucci (2006) denetim odağı ile dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin yaşa ve ırka bağlı olarak değişimini incelemiştir. Dindarlık ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir ilişki bulunamamıştır. Bu ilişkide denetim odağı ara değişken olarak işlev görmektedir. İleri yaş gruplarında ve kadınlarda dindarlık ile içten denetimlilik arasında anlamlı, pozitif ilişki, erkeklerde negatif yönde ilişki belirlenmiştir.

Alade (2008) sağlık ve iş yönetimi alanında 125 üniversite öğrencisi ve mezunu ile öğrenci ve mezun olma ve cinsiyet ile denetim odağı ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda; genelde mezunların öğrencilerden daha yüksek denetim odağı puanları aldıkları, iş ve sağlık idaresi alanında mezun ya da öğrenci olanların içsel denetim odağı puanlarının benzer olduğu, iş idaresi öğrencilerinin daha yüksek dış denetim puanı aldıkları, mezun ya da öğrenci olmanın dış denetim odağı puanlarını etkilemediği bulunmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel analizlere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma genel tarama modelinde olup, değişkenler arasındaki birlikte değişimin derecesi ortaya konulmuştur. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. İlişkisel tarama modelleri ise iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2004).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni Selçuk Üniversitesi ile Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi; Selçuk Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesinin çeşitli bölümlerinde öğrenim görmekte olan 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasından tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırma örnekleme 486'sı kız, 261'i erkek olmak üzere toplam 747 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklemi oluşturan öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri üniversite ve fakülte değişkenlerine göre dağılımı Tablo-1, Tablo-2, Tablo-3, Tablo-4 ve Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin cinsiyetlerine göre sayısal dağılımı

Cinsiyet	Öğrenci Sayısı	Yüzdesi
Kız	486	% 65.1
Erkek	261	% 34.9

Araştırma 486'sı kız, 261'i erkek olmak üzere toplam 747 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kız öğrenciler örneklemin %65.1'ini erkek öğrenciler ise örneklemin %34.9'unu oluşturmaktadır.

Tablo 2. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin yaş düzeylerine göre sayısal dağılımı

Yaş	Öğrenci Sayısı	Yüzdesi
18	50	% 6.7
19	119	% 15.9
20	151	% 20.2
21	118	% 15.8
22	140	% 18.7
23	102	% 13.7
24	46	% 6.2
25 ve Üzeri	21	% 2.8

Araştırmaya 18 yaşında 50; 19 yaşında 119; 20 yaşında 151; 21 yaşında 118; 22 yaşında 140; 23 yaşında 102; 24 yaşında 46 ve 25 ve daha üzeri yaşta 21 öğrenci katılmıştır. 18 yaşındaki öğrenciler örneklemin %6.7'sini; 19 yaşındaki öğrenciler % 15.9'unu; 20 yaşındaki öğrenciler % 20.2'sini; 21 yaşındaki öğrenciler % 15.8'ini; 22 yaşındaki öğrenciler % 18.7'sini; 23 yaşındaki öğrenciler % 13.7'sini; 24 yaşındaki öğrenciler % 6.2'sini ve 25 ve üzeri yaşındaki öğrenciler % 2.8'ini oluşturmaktadır.

Tablo 3.Araştırma kapsamındaki öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sayısal dağılımı

Sınıf Düzeyi	Öğrenci Sayısı	Yüzdesi
1. Sınıf	260	% 34.8
2. Sınıf	144	% 19.3
3. Sınıf	163	% 21.8
4. Sınıf	180	% 24.1

Araştırmaya üniversite 1.sınıftan 260; 2.sınıftan 144; 3.sınıftan 163 ve 4.sınıftan 180 öğrenci katılmıştır. 1.sınıf öğrenciler örneklemin %34.8'ini; 2.sınıf öğrenciler %19.3'ünü; 3.sınıf öğrenciler % 21.8'ini ve 4.sınıf öğrenciler %'ünü 24.1'ini oluşturmaktadır.

Tablo 4.Araştırma kapsamındaki öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversitelere göre sayısal dağılımı

Üniversite	Öğrenci Sayısı	Yüzdesi
Selçuk Üniversitesi	425	% 56.9
Necmettin Erbakan Üniversitesi	322	% 43.1

Araştırmaya Selçuk Üniversitesi'nden 425 ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden 322 öğrenci katılmıştır. Selçuk Üniversitesi öğrencileri örneklemin % 56.9'unu, Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencileri ise % 43.1'ini oluşturmaktadır.

Tablo 5.Araştırma kapsamındaki öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülterlere göre sayısal dağılımı

Fakülteler	Öğrenci Sayısı	Yüzdesi
Eğitim Fakültesi	276	% 36.9
İlahiyat Fakültesi	46	% 6.2
Fen Edebiyat Fakültesi	245	% 32.8
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi	109	% 14.6
Mühendislik Mimarlık Fakültesi	71	% 9.5

Araştırmaya eğitim fakültesinden 276; ilahiyat fakültesinden 46; fen edebiyat fakültesinden 245; iktisadi idari bilimler fakültesinden 109 ve mühendislik mimarlık fakültesinden 71 öğrenci katılmıştır. Eğitim fakültesi öğrencileri, örneklemin % 36.9'unu; ilahiyat fakültesi %6.2'sini; fen edebiyat fakültesi % 32.8'ini; iktisadi idari bilimler fakültesi % 14.6'sını ve mühendislik mimarlık fakültesi % 9.5'ini oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; denetim odağı puanlarını belirlemek için “Rotter İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği”, beş faktör kişilik özellikleri puanlarını belirlemek amacıyla “Sıfatlara Dayalı kişilik Testi (SDKT)”, tevazu puanlarını belirlemek için “Tevazu Ölçeği” ve öğrencilerin cinsiyeti, sınıfı ve anne baba tutumu ile ilgili bilgilerini belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)

Rotter tarafından (1966) geliştirilen ölçek, 29 maddeden oluşmakta ve en az ortaöğretimden geçmiş bireylere uygulanmaktadır. Ölçek bireylerin genellenmiş kontrol beklentilerinin içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki konumu, pekiştiricilerin

bireyin kendi içindeki ya da dışındaki güçlerin (örneğin; şans, kader gibi) kontrolünde olduğuna dair sahip oldukları inanç ve beklentilerini ölçmektedir.

Ölçeğin Türkiye uyarlaması 1991 yılında Dağ (1991) tarafından yapılmış olup, Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı 0,71, KR-20 güvenirlik katsayısı 0,68, test-tekrar test güvenirliği ise 0,83 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlik çalışmasında ise; Temel Bileşenler Analizi sonucunda, toplam varyansın % 47.7'sini açıklayabilen 7 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler; (1) şans kontrolü eksikliği, (2) siyasal olaylarda dış kontrol, (3) şans kontrolü, (4) okul başarısı kontrolü eksikliği, (5) kişiler arası ilişkilerde kontrol eksikliği, (6) kadercilik inancı, (7) siyasal olaylarda kontrol eksikliği olarak belirlenmiştir. Ören (1989) yaptığı çalışmada Kişisel Yönelim Envanteri'nin bir alt ölçeği olan "desteği içten alma" boyutunu kullanarak her iki testten alınan puanlar arasındaki korelasyonu 0,51 olarak hesaplamıştır. Ölçekten alınabilecek puanlar 0-23 arasında değişmekte olup, yüksek puanlar dıştan denetimliliği göstermektedir. Toplam 29 maddeden oluşan ölçeğin 6 maddesinin boş olması nedeniyle toplam 23 madde değerlendirmeye girmektedir. Her maddenin bir boyutu içsel denetimli olmayı ölçerken, diğeri dışsal denetimli olmayı ölçmektedir. Zorunlu seçim sistemine dayalı olarak yanıtlanan ölçekte, her bir cevaplayıcı 23 maddenin (a) ya da (b) boyutunu cevaplama şansına sahiptir (Dağ, 1991).

3.3.2. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT)

SDKT Bacanlı, İlhan ve Aslan (2009) tarafından geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçek Beş Faktör Kişilik Kuramı'nın öne sürdüğü kişilik kavramına uygun 40 sıfat çiftinden oluşmaktadır. Duygusal Dengesizlik/Nevrotizm, Dışadönüklük, Deneyime Açıklık, Yumuşak başlılık ve Sorumluluk olmak üzere 5 alt boyuttan oluşan ölçek, Likert tipi yedi uygunluk derecelendirmesine sahiptir.

SDKT'nin güvenirlik çalışmaları kapsamında 285 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde aracın iç tutarlık katsayıları hesaplanmış ve 90 katılımcıya ise iki hafta arayla SDKT uygulanmıştır. SDKT'nin boyutlarının iç tutarlık katsayılarının .73 ile .89 aralığında değiştiği görülmektedir. En yüksek iç tutarlık katsayısının ise Dışadönüklük (.89), en düşük iç tutarlık katsayısının Duygusal Dengesizlik (.73) boyutuna ait olduğu görülmektedir. Duygusal Dengesizlik boyutunun iç tutarlık değerinin diğer boyutlara göre düşük çıkmasının bir nedeni madde toplam

korelasyon ranji incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır (.26-.55). Diğer taraftan, aracın test tekrarına ilişkin bulgulara bakıldığında en yüksek ilişkiyi Yumuşak Başlılık ($r=.86^{**}$, $p<.01$), en düşük ilişkiyi ise Deneyime Açıklık Boyutunun ($r=.68^{**}$, $p<.01$) ortaya koyduğu görülmektedir. Sonuç olarak kişilik boyutlarının iç tutarlık katsayıları kabul edilen .70 değerinin (Nunnally ve Bernstein, 1994;Akt: Bacanlı, İlhan ve Aslan, 2009) üzerinde olması SDKT'nin güvenilirliğinin bir kanıtı olarak görülmektedir (Bacanlı, İlhan ve Aslan, 2009).

3.3.3. Tevazu Ölçeği

“Tevazu Ölçeği” nin orijinal versiyonu Bollinger, Kopp, Hill ve Williams (2006) tarafından geliştirilmiştir. Tevazu ölçeği toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Maddelerin cevaplandırılmasında “Bu madde beni hiç tanımlamamaktadır” (1), “bu madde beni tamamen tanımlamamaktadır” şeklinde likert tipi derecelendirilme kullanılmıştır. Ölçek beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: dünya görüşü, sınırlılıklarını anlama ve tanıma, kendine düşük odaklanma, kişisel sonluluk ve bireyin kendisini doğru olarak değerlendirmesi alt boyutlarıdır. Alt boyutlardan elde edilen cronbach alpha katsayıları sırası ile şu şekildedir, .84, .74, .67, .67 ve .56'dır.

Ölçeğin Türkçe'ye adaptasyon bu doktora tezi kapsamında araştırmacı tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik analizleri birbirinden bağımsız dört çalışmada gerçekleştirilmiştir. Birinci çalışmada ölçeğin dil eşdeğerliğini ölçmek, ikinci çalışmada yapı geçerliğinin belirlenmesinde doğrulayıcı faktör analizi ve açıklayıcı faktör analizi, üçüncü çalışmada ölçüt bağımlı geçerlik çalışması, dördüncü çalışmada ise test tekrar test işlemleri uygulanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda ölçek 24 sorudan oluşan tek boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Ölçekten alınan yüksek puan tevazu düzeyinin yüksekliğe işaret etmektedir.

3.3.3.1. Ölçeğin Türkçe Formuna İlişkin Geçerlik Çalışmaları

Çalışma 1: Dil eşdeğerliği

Necemettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören öğrencilere, tevazu ölçeği uyarlama çalışmasının yapılacağı duyurulmuştur. Özellikle ölçeğin dil eşdeğerliğini ölçmek için İngilizce bilen öğrencilere ihtiyaç olduğu

belirtilmiş ve uygulama için gönüllü olan öğrencilerden 43 kişilik bir grup oluşturulmuştur (% 46.5 kız; % 53.5 erkek; $\bar{x}$ = 20.16 yaşları; S_s = .814).

“Tevazu Ölçeği” nin (TÖ) Türkçe uyarlamasını yapmak için Bollinger, Kopp, Hill ve Williams (2006) ile iletişime geçilmiş ve gerekli izin alınmıştır. İzin doğrultusunda ölçeğin kaynak dili olan İngilizceden hedef dil olan Türkçeye çevrilmesi süreci başlatılmıştır. İngilizce formun Türkçeye çevrilmesi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada hem Türkçe hem de İngilizceye hâkim beş akademisyen tarafından ölçek maddelerinin Türkçe çevirisi yapılmıştır. İkinci aşamada yapılan her beş çeviri araştırmacı ve bir uzman tarafından karşılaştırılmış ve en iyi ifadeye sahip maddeler kabul edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda oluşturulan Türkçe form alanında uzman iki akademisyen tarafından İngilizceye yeniden çevrilmiş ve orijinal form ile karşılaştırılarak maddelerin anlamları arasında bir fark olup olmadığı kontrol edilmiştir. Böylece gerekli düzeltmelerin yapılmasının ardından ölçek dil eş değeri yapmak için hazır hale getirilmiştir. İngilizce öğrencileri tarafından oluşturulan 43 kişilik gönüllü çalışma grubuna, önce ölçeğin orijinal İngilizce formu uygulanmış ve aynı gruba üç hafta sonra da ölçeğin Türkçe formu uygulanmıştır.

Dil eşdeğeri için çalışma grubundan elde edilen bulgulara göre, ölçeğin orijinal İngilizce formu ile Türkçe formu arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ölçek alt boyutlarına göre elde edilen bulgular (Worlview: r = .67, p < .01; Appreciation & Recognition of Limitations: r = .56, p < .01; Low Self-Focus: r = .73, p < .01; Personal Finiteness: r = .53, p < .01; Accurate Assessment of One’s Self: r = .49, p < .01) şeklindedir. Çalışma grubundan elde edilen sonuçlara göre ölçeğin Türkçe formunun, orijinal İngilizce formuna eşdeğer olduğu söylenebilir.

Çalışma 2: Yapı geçerliği

Tevazu Ölçeğinin yapı geçerliğini sınamak amacıyla öncelikle ölçeğin beş faktörlü yapısının Türkiye örneğinde iyi uyum gösterip göstermediği test edilmiştir. Doğrulamalı faktör analizi (DFA), Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi’nde 512 öğrenciyle (% 67 kız, % 33 erkek; $\bar{x}$ = 20.31 yaşları; S_s = 2.1) yürütülmüştür.

Ölçeğe ilişkin DFA analizi AMOS istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Modelin uyumunu değerlendirmek amacı ile χ^2 , χ^2 'nin serbestlik derecesine oranı (χ^2/sd), iyilik uyumu indeksi (GFI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA), standardize edilmiş artık ortalamaların karekökü (SRMR), karşılaştırmalı uyum iyiliği (CFI) değerleri kullanılmıştır. Modelin iyi uyum kriterleri olarak $\chi^2/df \leq 3$, GFI, CFI $\geq .90$ 'a, RMSEA, SRMR $\leq .08$ değerleri kabul edilmiştir (Çokluk ve diğ. 2012).

Ölçeğin beş faktörlü yapısının sınındığı doğrulayıcı faktör analizi elde edilen uyum indeksleri $\chi^2 = 1951.4$ (sd=584, $p < .01$), (χ^2/sd)=3.34, RMSEA=.64, SRMR=.078, CFI=.59, GFI=.81 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen uyum indeksleri orijinal ölçeğin beş faktörlü yapısının Türkiye örnekleminde kabul edilebilir iyi uyum değerlerine sahip olmadığını göstermektedir. Yapılan DFA sonucunda beş faktörlü yapı doğrulanmadığından dolayı ölçek farklı bir örnekleme uygulanarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Açımlayıcı faktör analizi (AFA), Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi'nde 312 öğrenciyle (% 56.7 kız, % 43.3 erkek; $\bar{x}$ = 20.45 yaşları; S_s = 2.12) yürütülmüştür.

Analize 36 madde ile başlanmıştır. Elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO katsayısı ve Barlett Sphericity testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO katsayısı .75, Barlett testi ise 1009.34 ($p < .000$) olarak hesaplanmıştır ve elde edilen bulgular, üzerinde çalışılan örneklemin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Yapılan analiz sonucunda, 36 maddenin özdeğeri 1'den büyük olan 4 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu 4 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans %60.13'tür. Sırasıyla birinci faktörün özdeğeri 5.14 (%41.32); ikinci faktörün özdeğeri 1.26 (%3.5); üçüncü faktörün özdeğeri 1.23 (%3.4); dördüncü faktörün özdeğeri 1.02 (%3.01)dir. Birinci faktörün açıkladığı varyansın toplam varyansın 2/3'den fazla olması ve çizgi grafiği incelendiğinde ilk faktörden sonra ani bir düşüşün olması, ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğuna yönelik bir kanaat oluşturmuştur. Aynı zamanda ölçeğin tek faktörlü yapısının açıkladığı varyansın %30'un üstünde olması bu ölçeğin tek faktörlü yapısının kabul edilebilir olduğunu

göstermektedir (Büyüköztürk, 2008). Bu bulgular ışığında analiz, ölçek tek faktöre zorlanarak yenilenmiş ve maddelere ilişkin faktör yük değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda faktör yükleri .30'un altında olan 11 madde (6-7-11-16-19-20-23-26-29-30-36) ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 24 maddenin madde faktör yükleri .37 ile .61 arasında değiştiği görülmüştür.

Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan tek faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizi ile tekrar sınanmıştır. Yapılan DFA sonucunda uyum indeksleri; $\chi^2 = 496$ (sd=260, $p < .01$), $(\chi^2/sd)=1.90$, RMSEA=.05, SRMR=.065, CFI=.91, GFI=.88 olarak bulunmuştur.

Çalışma 3: Ölçüt Bağımlı Geçerlik

Çalışma 3'te Tevazu Ölçeği'nin Türkçe formunun ölçüt-bağımlı geçerliği, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi'nden 185 (%65.5 kız, %33.7 erkek; $\bar{x} = 21.45$ yaşları; $Ss = 1.24$) öğrenci ile yürütülmüştür.

Tevazu Ölçeği'nin Türkçe formunun, ölçüt-bağımlı geçerliğini sağlamak için, Akın (2010) tarafından geliştirilen Sosyal İstenirlik Ölçeği, Türkçe uyarlaması Atay (2009) tarafından yapılan Narsistik Kişilik Envanteri ve Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyal İstenirlik Ölçeği: Sosyal İstenirlik Ölçeği Akın (2010) tarafından geliştirilen bir ölçme aracıdır. 5'li Likert tipindeki bu ölçek 29 madde iki alt boyuttan oluşmaktadır. İzlenim yönetimi alt boyutunda 16, öz-aldatma alt boyutunda ise 13 madde yer almaktadır. 13'tür. Yükselen puanlar bireyin sosyal istenirlik düzeyinin yükseldiğini göstermektedir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçeğin faktör yükleri .34 ile .97 arasında, madde-toplam korelasyonlarının ise .34 ile .93 arasında sıralanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları izlenim yönetimi için .96, öz-aldatma için .95 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının ise izlenim yönetimi için .83, öz-aldatma için .79'dur (Akın, 2010).

Narsistik Kişilik Envanteri: Ames, Rose ve Anderson tarafından (2006) yılında 16 soruya indirgenen Narsistik Kişilik Envanteri-NKE'nin (Narcissistic Personality Inventory-NPI) Türkçe standardizasyonu Atay (2009) tarafından yapılmıştır. 16

maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alpha değeri .62 olarak hesaplanmıştır (Atay, 2009).

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Bugün birçok çalışmada benlik saygısı ölçümü için kullanılan güvenilir dört ana ölçekten biri olarak literatürde yer alan ölçek 1968 yılında Rosenberg tarafından geliştirilmiştir. Çoktan seçmeli 12 alt kategoriden oluşan ölçekte 63 madde yer almaktadır. Bu çalışmada 10 maddeden oluşan Benlik Saygısı alt kategorisi kullanılmıştır. Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonunda benlik saygısı kategorisinin geçerliğini sınamak için psikiyatrik görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerle yapılan değerlendirmede öğrencilerin benlik saygıları, kendilerine ilişkin görüşlerine göre, yüksek, orta ve düşük olarak gruplandırılmıştır. Görüşlerden ve benlik saygısı ölçeğinden elde edilen sonuçların arasındaki ilişkiler hesaplanmış ve geçerlik oranı .71 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısının ise .75 olduğu belirtilmiştir (Çeçen, 2008).

Tevazu Ölçeğinin ölçüt bağımlı geçerliğinin sağlanabilmesi için yapılan korelasyon analizleri sonucunda; öğrencilerin Tevazu Ölçeğinden aldıkları puanlar ile Sosyal İstenirlik Ölçeği arasında pozitif yönde, anlamlı düzeyde ($r=.21$, $p<.001$), Narsistik kişilik Envanteri ile negatif yönde, anlamlı düzeyde ($r= -.202$, $p<.001$) ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ile pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde ($r= .478$, $p<.001$) ilişkiler saptanmıştır.

3.3.3.2. Ölçeğin Türkçe Formuna İlişkin Güvenirlik Çalışmaları

Çalışma 4: Güvenirlik Çalışmaları

Tevazu Ölçeği'nin güvenilirlik çalışmaları Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi PDR ABD'nda öğrenim gören 176 öğrenci (%67.6 kız, %32.4 erkek; $\bar{x}= 20.26$ yaşlar; $Ss=2.35$) üzerinde yapılmıştır.

Tevazu Ölçeği'nin Türkçe formunun güvenilirliği için test-tekrar test işlemi yapılmıştır. Tevazu Ölçeği üniversite öğrencilerine üç hafta ara ile iki kez uygulanmıştır.

Test-tekrar test yöntemi ile Tevazu Ölçeği 176 üniversite öğrencisine üç hafta ara ile iki kez uygulanmıştır. Test-tekrar test yöntemi ile ölçeklerden elde edilen

güvenirlik katsayıları $r = .76$ olarak bulunmuştur. Ölçekten elde edilen Cronbach Alpha Katsayı ise $.80$ olarak hesaplanmıştır.

3.3.4. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada inceleme konusu olan cinsiyet, sınıf düzeyi ve ebeveyn tutumlarına (her bir ebeveyn tutumu özellikleri yönünden beş boyutta; otoriter, demokratik, koruyucu, ilgisiz ve tutarsız olmak üzere bilgi formunda detaylı olarak açıklanmıştır.) ilişkin bilgiler hakkında araştırmacı tarafından geliştirilen sorular yer almaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması

Verileri toplamak amacıyla daha önce tesadüfi olarak belirlenen örneklem grubundaki sınıflara ölçeklerin uygulanacağı saatler belirlenmiştir. Kararlaştırılan saatlerde araştırmacı tarafından "Denetim Odağı Ölçeği", "Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi", "Tevazu Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" birlikte uygulanmıştır. Uygulamadan önce ölçeklerle ilgili yönergeler araştırmacı tarafından okunmuş ve uygulamayla ilgili bilgi verilmiştir. Uygulama yaklaşık 30-35 dakika sürmüştür. Uygulamada herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Değerlendirmenin ilk aşamasında Denetim Odağı Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi, Tevazu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu'ndaki veriler bilgisayar ortamında sınıflandırılmıştır ve eksik dolduran 47 öğrenci örneklemden çıkarılmıştır.

Bu araştırmanın bağımsız değişkenleri; "beş faktör kişilik özellikleri, denetim odağı, cinsiyet, sınıf ve algılanan anne baba tutumu"ndan oluşmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise tevazudur. Verilerin istatistiksel analizi bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini ortaya koyacak bir desen içinde ele alınmıştır. Her üç ölçekten elde edilen puan dağılımları ve diğer bağımsız değişkenler bilgisayara kodlanarak girilmiştir. Kodlama işleminden sonra verilerin analizi için SPSS 18.00 paket programı kullanılmıştır.

Tevazu puanlarının cinsiyet değişkenine göre gruplar arasındaki farkın önem kontrolü t testi ile yapılmıştır. Tevazu ortalamalarının sınıf ve algılanan anne baba tutumu değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş, farklılaşma gözlenen durumlarda farklılaşmanın kaynağının belirlenmesi için ileri analiz olarak Tukey testi kullanılmıştır. Tevazu, denetim odağı, beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin analizinde Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı tekniğinden yararlanılmıştır. Denetim odağı ve beş faktör kişilik özelliklerinin tevazuyu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı ise regresyon analizi ile hesaplanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin tevazu puanlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve algılanan anne baba tutumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı; denetim odağı ve beş faktör kişilik özelliklerine ilişkin puanlarının tevazu puanlarını açıklama gücü incelenmiştir.

4.1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 6. Kız ve erkek üniversite öğrencilerinin tevazu puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t testi sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	t	P
Tevazu	Kız	486	96.39	10.08	5.27	.000*
	Erkek	261	92.11	11.45		

p<.05

Tablo 6 incelendiğinde kız öğrencilerin tevazu puan ortalamaları 96.39 iken, erkek öğrencilerin ise tevazu puan ortalamalarının 92.11 olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını kontrol etmek amacıyla t testi yapılmış .05 düzeyinde aradaki fark önemli bulunmuştur (t= 5.27, p<.05). Bu durum kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek tevazu düzeyine sahip olduklarını göstermektedir.

4.2. Sınıf Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 7. Sınıf değişkenine göre üniversite öğrencilerinin tevazu puanlarına ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss
Tevazu	1.	260	94.59	10.27
	2.	144	93.79	10.56
	3.	163	93.82	11.67
	4.	180	97.18	10.54

Tablo 7 incelendiğinde 1. sınıf öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları 94.59, 2. sınıf öğrencilerinin 93.79, 3. sınıf öğrencilerinin 93.82, 4. sınıf öğrencilerinin ise 97.18 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı varyans analizi ile test edilmiş sonuçlar tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Üniversite öğrencilerinin sınıf değişkenine göre tevazu puanlarına ilişkin varyans analizi sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Gruplar Arasında	1329.55	3	443.185	
Gruplar İçinde	85256.71	743	114.747	3.862*
Toplam	86586.26	746		

* $p < .05$

Tablo 8’de üniversite öğrencilerinin sınıf değişkenine göre tevazu puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığına varyans analizi ile bakılmış, ortalamalar arası farka ilişkin elde edilen 3.862 F değeri .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Farklılaşmanın kaynağının belirlenmesi amacıyla ileri analiz olarak tukey testi yapılmış sonuçlar tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9.Üniversite öğrencilerin sınıf değişkenine göre tevazu puanlarına ilişkin Tukey testi sonuçları

(I) Sınıf	(J) Sınıf	Ortalamalar arası Fark (I-J)	Std. Hata	p
1.	2.	.79	1.11	.892
	3.	.76	1.07	.892
	4.	-2.59	1.03	.061
2.	3.	-.02	1.22	1.000
	4.	-3.39*	1.19	.025*
3.	4.	-3.36*	1.15	.020*

Sınıf değişkenine göre üniversite öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları incelendiğinde dördüncü sınıf öğrencilerinin tevazu puanları ($\bar{X}=97.79$) ikinci sınıf öğrencilerinden ve yine dördüncü sınıf öğrencilerinin tevazu puanları, üçüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

4.3. Algılanan Anne-Baba Tutumu Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 10.Algılanan anne baba tutumlarına göre üniversite öğrencilerinin tevazu puanlarına ilişkin n, $\bar{X}$ ve SS değerleri

	Algılanan Anne Baba Tutumları	N	$\bar{X}$	Ss
Tevazu	Otoriter	86	90.04	10.40
	Demokratik	459	97.39	10.32
	İlgisiz	31	89.58	11.31
	Koruyucu	138	91.09	10.06
	Tutarsız	33	93.69	9.75

Tablo 10 incelendiğinde algılanan anne baba tutumları otoriter olan öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları 90.04, algılanan anne baba tutumları

demokratik olan öğrencilerinin 97.39, algılanan anne baba tutumları ilgisiz olan öğrencilerinin 89.58, algılanan anne baba tutumları koruyucu olan öğrencilerin 91.09, algılanan anne baba tutumları tutarsız olan öğrencilerin ise 93.69 olarak gözlemlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı varyans analizi ile test edilmiş sonuçlar tablo 11’de verilmiştir.

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Gruplar Arası	7810.326	4	1952.581	
Gruplar İçi	78775.942	742	106.167	18.392*
Toplam	86586.268	746		

* $p < .01$

Tablo 11’de üniversite öğrencilerinin algılanan anne baba tutumlarına göre tevazu puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığına varyans analizi ile bakılmış, ortalamalar arası farka ilişkin elde edilen 18.392 F değeri .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Farklılaşmanın kaynağının belirlenmesi amacıyla ileri analiz olarak tukey testi yapılmış sonuçlar tablo 12’de verilmiştir.

(I) Algılanan Anne Baba Tutumları	(J) Algılanan Anne Baba Tutumları	Ortalamalar arası Fark (I-J)	Std. Hata	p
Otoriter	Demokratik	-7.35	1.21	.000*
	İlgisiz	.46	2.15	1.00
	Koruyucu	-1.04	1.41	.947
	Tutarsız	-3.65	2.10	.416
Demokratik	İlgisiz	7.81	1.91	.000*
	Koruyucu	6.30	1.00	.000*
	Tutarsız	3.69	1.85	.271
İlgisiz	Koruyucu	-1.51	2.04	.947
	Tutarsız	-4.11	2.57	.500
Koruyucu	Tutarsız	-2.60	1.99	.689

Algılanan anne baba tutumlarına göre üniversite öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları incelendiğinde algılanan anne baba tutumları demokratik olan öğrencilerinin ($\bar{X}$ =97.39) algılanan anne baba tutumları otoriter ($\bar{X}$ =90.04), algılanan anne baba tutumları ilgisiz ($\bar{X}$ =89.58) ve algılanan anne baba tutumları koruyucu ($\bar{X}$ =91.09) olan öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

4.4. Denetim Odağı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Tevazu Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 13. Tevazu, Denetim Odağı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki

	Denetim Odağı	Duygusal Dengesizlik Nevrotizm	Dışa dönüklük	Deneyime Açıklık	Yumuşak Başlılık	Sorumluluk	
Tevazu	r	-0.51	-.271**	.144**	.288**	.298**	.249**
	p	.161	.000**	.000**	.000**	.000**	.000**
	N	747	747	747	747	747	747

Üniversite öğrencilerinin duygusal dengesizlik/nevrotizm puanları arasında ($r=-.271$, $p<.05$) anlamlı ve negatif yönde bir ilişki varken; dışadönüklük ($r=.144$, $p<.05$), deneyime açıklık ($r=.288$, $p<.05$), yumuşak başlılık ($r=.298$, $p<.05$) ve sorumluluk ($r=.249$, $p<.05$) alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

4.5. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Tablo 14. Beş faktör kişilik özelliklerinin tevazu puanlarını açıklamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları

R	R ²	F		β	t
.442	.195	35.932	Duygusal Den./Nevrotizm	-.268	-7.96*
			Dışadöklük	-.175	-3.81*
			Deneyime Açıklık	.277	5.72*
			Yumuşakbaşlılık	.122	2.90*
			Sorumluluk	.127	3.14*

Beş faktör kişilik özellikleri ile tevazu puanları arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($R=.442$, $R^2=.195$, $F=35.932$, $p<.001$). Beş faktör kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik/nevrotizm, dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk alt boyutları tevazudaki toplam varyansın %19.5'ini açıklamaktadır.

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde, dengesizlik/nevrotizm ($\beta=-.268$), dışadönüklük ($\beta=-.175$), deneyime açıklık ($\beta=.277$), yumuşak başlılık ($\beta=.122$) ve sorumluluk ($\beta=.127$) alt boyutlarının tevazunun önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir.

4.6. Denetim Odağının Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Tablo 15. Denetim odağının tevazu puanlarını açıklamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları

R	R ²	F		β	t
.051	.003	1.96	Denetim Odağı	-.051	-1.40

Tablo incelendiğinde denetim odağının tevazu puanlarını açıklamadığı görülmektedir ($R=.051$, $R^2=.003$, $F=1.965$).

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde araştırmada ele alınan bağımsız değişkenlerin üniversite öğrencilerinin tevazu düzeylerine etkisine ilişkin bulgular alt problemlerdeki sıraya uygun olarak tartışılmış ve yorumlanmıştır.

5.1. Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Tevazu Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Bu alt problemde, öğrencilerin tevazu düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet değişkeni açısından kız öğrencilerin tevazu puan ortalamaları 96.39 (Ss: 10.08) iken, erkek öğrencilerin tevazu puan ortalamaları ise 92.11 (Ss: 11.45) olarak hesaplanmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda cinsiyet değişkeni açısından tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur.

Araştırma sonucunu destekler nitelikte bazı araştırmalarda da kadınların erkeklere göre daha çok tevazu sahibi oldukları ve cinsiyetin tevazu ile ilişkisini belirten çalışmalar mevcuttur (Heatherington, Burns, ve Gustafson, 1998; Quiros, 2006; Siahpous, 2008; Lee ve Ashton, 2004; De Vries ve Van Gelder, 2013).

Ancak literatürdeki bazı çalışmalarda ise tevazunun cinsiyete göre farklılaşmadığı ifade edilmiştir. Örneğin, Exline (2012) çalışmasında 217 üniversite öğrencisine başka bir bireyin kendileri için yaptığı bir iyiliği hatırlamalarını ve durumla ilgili olarak duygusal tepkilerini puanlamalarını istemiştir. Bulgulara göre tevazunun daha çok şükran, sevgi gibi olumlu duygulara ilişkili olduğu ve utanç, güvensizlik, zayıflık gibi olumsuz duygularla ise daha az ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Ancak araştırmadan elde edilen diğer bir sonuca göre neredeyse tüm durumlarda tevazu dindarlık, benlik saygısı, düşük unvan, sosyal istenirlik ve cinsiyet gibi pek çok bireysel farklılık tarafından açıklanamamaktadır. Elliott (2010), Johnson, Rowatt ve Petrini (2011), De Vries, De Viries ve Born (2011) tarafından yapılan çalışmalarda da tevazu ve cinsiyet arasında bir ilişki saptanamamıştır.

Exline ve Geyer (2004) çalışmalarında cinsiyet ve tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Fakat dini aramada ya da liderlikte kadınların erkeklere göre daha fazla oranda tevazuyu bir güç olarak değerlendirdiklerini ve bu anlamsız korelasyonun bu anlamda kadınların erkeklerden biraz daha fazla tevazu ile iyi uyum gösterme ilişkisini düşündürdüğünü ifade etmişlerdir. Sonuç olarak kadınların tevazuya karşı tutumlarının erkeklere kıyasla kısmen daha uyumlu olduğuna dair bir öneri sunmuşlardır.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda tevazunun cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı konusunda araştırmacıların ortak bir paydada buluşamadıkları söylenebilir. Bunun nedeni tevazunun kısa süredir kavramsallaştırılmaya çalışılan bir çalışma konusu olması ve ölçümünde karşılaşılan zorluklar olabilir. Ancak pek çok çalışmada belirtildiği gibi tevazunun değerlendirilmesinde kültür önemli bir etmendir (Furnham, Hosoe ve Tang, 2002; Oyer, 2011; Yeager ve Bauer-Wu, 2013). İçinde bulunulan kültürün toplumsal ya da bireysel yapıyı desteklemesi, bireylerden beklediği cinsiyet rolleri ve bunları öğretme süreci pek çok kişilik özelliğini etkilediği gibi, bir kişilik eğilimi olarak tevazuyu da etkilediği düşünülebilir. Bireylerin yaşadıkları toplumun kültürel özelliklerine dayanarak farklı duygusal beceri ve tutumlara sahip olması beklenir. İçinde bulunduğumuz kültürün erkekleri kadınlardan daha değerli bir konuma yerleştirmesi erkeklerin yaşam içinde pek çok alanda daha etkin ve avantajlı olmasına neden olmaktadır. Sosyalleşme süreçlerinde, erkekler kadınlara göre daha büyük ölçüde bireycilik ve hâkimiyeti arayan değerleri öğrenmektedirler. Ülkemizde erkek cinsiyetine tanınan özgürlükler, haklar ve değer daha fazladır. Bu kültürel aktarım da erkeklerin daha dışa dönük, kendilerini daha rahat ifade edebilen, atılgan bireyler olmasına yol açarken kızların ise içgörüsü daha yüksek, işbirliğine daha yatkın, uyumlu ve sosyal olaylara duyarlı bireyler olmasına katkı sağlamaktadır. sonuç olarak, bireylerin bu yapıda, bu bakış açısıyla yetişmiş olmaları kızların tevazu düzeylerinin daha yüksek olması sonucunu açıklar niteliktedir.

5.2. Üniversite Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Tevazu Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

İlgili alt problemde üniversite öğrencilerinin tevazu puan ortalamalarının sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Sınıf değişkeni açısından birinci sınıf öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları 94.59 (Ss: 10.27), ikinci sınıf öğrencilerinin 93.79 (Ss: 10.56), üçüncü sınıf öğrencilerinin 93.82 (Ss: 11.67), dördüncü sınıf öğrencilerinin ise 97.18 (Ss: 10.54) olarak bulunmuştur. Puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşmanın olup olmadığını saptamak amacıyla uygulanan analiz sonucuna göre sınıf değişkeni açısından tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmıştır ($t= 3.86$, $p<.05$). bu sonuca göre dördüncü sınıf öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Literatürde tevazu ve sınıf değişkeninin birlikte ele alındığı bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Ancak yaşın tevazu düzeyinde bir farklılık yaratmadığına dair araştırmalar mevcuttur (Elliott, 2010; Exline, 2012). Bunun yanı sıra kişilik özelliklerinin yaşla birlikte değiştiğini ve yaştan etkilendiğini ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır (Charles, Reynolds, ve Gatz, 2001; Mroczek, 2001; Mroczek ve Kolarz, 1998; Mroczek ve Almeida, 2004). Tevazu da bir kişilik özelliği olarak değerlendirildiği için bu araştırmada yaşla birlikte farklılık göstermesi beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Kişilik bireyin doğumundan itibaren gelişen bir yapıdır. Birey, gelişimi boyunca değişik yaş dönemlerini yaşar ve bu yaş dönemlerinin gerektirdiği olgunluğu kazanır. Her yaş döneminin bir kazanımı olarak ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel gelişim, bir taraftan bireyin bazı istidatları elde etmesine katkı sağlarken diğer taraftan da kişiliğinin oluşmasına ve gelişmesine etki eder. Birey, gelişim süreci boyunca farklı sosyal çevrelerin tesirini hisseder. Okul çağına kadar ailesi onun kişilik gelişmesinde etkin rolü oynarken, okul döneminde okul çevresi bu rolü üstlenir. Bireyin yetişkinlik devresi ile birlikte sosyal çevresi sürekli değişir ve çeşitlenir. Bireyin yetişmesi ve şekillenmesinde yaş değişkeninin etkisi dikkate alındığında yaşın, kişilik özellikleri bağlamında fark doğuracak bir faktör olduğu öngörülebilir (Turan, 2009). Sandage ve arkadaşları (2000) tevazuyu en üst

düzeydeki erdem olarak değerlendirmişlerdir, kendinin ve başkalarına zamana ve değişime tabi olduklarını bilmek olarak tanımlamışlardır. Mütevazı kişiler kendilerinin evrene kıyasla küçük olduklarının farkında olan ve her şeyi olduğu gibi kabul eden kimselerdir. Ağırbaşlı ve geniş fikirlilerdir. Mütevazılık, kişinin kendini reddetmeden, utanç ve değersizlik hissetmeden kendi yetersizliklerini kabul edebilmesi ayrıca başkalarının hataları ve kusurlarına karşı yargılayıcı olmamasıdır. Bu görüşe göre gerçekçi bütüncül bir perspektiften ele alınan tevazu tam bir öz anlayış halidir. Öz-anlayış ise, bireyin kendi acılarına karşı açık ve duyarlı olması, kendine karşı nazik ve şefkatli olması, birilerinin yetersiz ve başarısızlıkları karşısında yargılayıcı olmayan bir tavır sergileyebilmesi ve de bireylerin kendi deneyimlerinin insanların ortak deneyimlerinin bir parçası olduğunun farkında olmasıdır (Neff, 2003). Araştırmanın bu bulgusunun sebebi üniversitenin ilk yıllarında aileden yeni ayrılmış olmanın etkisiyle kurdukları yeni hayatla ilgili yaşadıkları uyum süreci olabilir. Bu süreçte ergenlik döneminin de etkisiyle kendilerine daha eleştirel yaklaşabilir, henüz olgunlaşmadıkları için yaşadıkları sorunlar karşısında bu sorunu yaşayan tek kişi olduklarını ya da bu sorunun sadece onun başına geldiğini düşünebilirler. Ancak ilerleyen zaman içerisinde yeni yaşam deneyimleri ile kendilerini ve hayatı daha iyi tanıyıp, yetişkin sorumluluğuna erişirler. Çünkü son sınıf yetişkin yaşama geçişin başlangıcıdır. Bu süreçte evlilik, iş hayatı gibi ciddi konularla karşı karşıya kalınır ve tüm bu sorunların insanlığın ortak paydası olduğunu düşünerek kendilerine çevrelere daha gerçekçi yaklaşabilirler. Olayları büyültmeden ya da küçültmeden olduğu gibi kabul edip çözüm bulma arayışı içerisinde oldukları. Kişiliğin yaşla şekillenen bir yapı olması ve öz-anlayışın yaşla birlikte geliştiği düşünüldüğünde son sınıf öğrencilerinin tevazu puan ortalamalarının yüksek olması tüm bu bilgiler doğrultusunda açıklanabilir.

5.3. Algılanan Anne Baba Tutumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin Tevazu Puanlarına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

İlgili alt problemde üniversite öğrencilerinin tevazu puan ortalamalarının algılanan anne baba tutumlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları algılanan anne baba tutuma göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan ileri analiz sonuçlarına göre ise; tevazu puan ortalamaları, algılanan anne baba tutumları demokratik olan öğrencilerin 97.39 (Ss: 10.32), algılanan anne baba tutumları otoriter 90.04 (Ss: 10.40), algılanan anne baba tutumları ilgisiz 89.58 (Ss: 11.31) ve algılanan anne baba tutumları koruyucu 91.09 (Ss: 10.06) olan öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Farbstein (2011) yaş aralığı 19-22 olan 69 üniversite öğrencisi ile yürüttüğü çalışmasında kişilik özellikleri, algılanan anne baba tutumu, denetim odağı ve sosyal destek arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada kişilik özelliklerinin ölçümü için HEXACO kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kişilik özellikleri alt boyutlarından tevazu ve otoriter anne baba tutumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur. Yani otoriter anne baba tutumu algısı düştükçe tevazu düzeyi yükselmiştir.

Xu, Farver, Zhang, Zeng, Yu, and Cai (2005) çalışmalarını 149 Asyalı Amerikan üniversite öğrencisi ile gerçekleştirmişlerdir. Kollektivist Asya değerlerine bağlılık, normalara uygunluk, duygusal öz kontrol ve tevazunun otoriter ebeveyn tutumu ile yüksek ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Demokratik yapıya sahip aile ortamlarındaki çocuklar küçük yaşlardan itibaren rahat bir ortamdadır. Düşüncelerini, duygularını açıkça ortaya koyabilmekte, kendisi ile ilgili kararları kendisinin düşünceleri alınarak verilmesi çocukta kendine güvenin iyice yerleşmesine yardımcı olmaktadır. Çocuk kendini ifade etme yeteneğini, dışadönük, yaratıcı olabilme özelliğini kazanabilmektedir. Böylece birey, yetişkinlik hayatında ve öncesinde kişiler arası ilişkilerinde rahat olabilecektir (Schmidt, Polak ve Spooner, 2005; Yavuzer, 1998).

Demokratik tutuma sahip aile ortamlarında yetişen çocuklar düşüncelerini daha rahat söyleyebildiği gibi diğer düşüncelerinde önemli olduğunu öğrenmekte ve bu süreci ileriki yaşta genelleştirerek gireceği sosyal ortamlarda diğer kişilerin olumsuz eleştirisi ve fikirlerine daha kolay uyum sağlamaktadır. Sıcak, desteklenen, net beklentiler koyabilen anne babaların çocukları, salt itaatten uzak, kendine güvenli, farklı görüş ve önerilere açık yetişkinler olarak yaşamlarına devam ettikleri

düşünüldüğünde tüm bu özelliklerin tevazunun tanımı ile ortak bir payda da bulunduğu söylenebilir. Öyle ki tevazu sahibi bireyler diğer insanları manipüle etmekten kaçınma eğilimi gösteren ve kuralları çiğneme noktasında imtina gösteren (Lee ve Ashton, 2004) ayrıca empati, saygı, eşitlik duygusu yüksek ve başkalarına değer veren bireyler olarak tanımlanmışlardır (Sandage, 1999). Tüm bu bireysel özellikler ve olumlu kişilik yapısının oluşmasında pek çok faktörün etkili olduğu gibi bireyin yetiştiği aile yapısının da etkisi de yadsınamaz. Bu açıdan değerlendirildiğine tevazu düzeyi yüksek bireylerin aile yapılarını demoktarik olarak algılamaları beklenen bir sonuçtur. Çünkü tevazu sahibi bireyin sahip olduğu özellikler ve demokratik aile yapısının bireye kazandırdığı özellikler oldukça paralellik göstermektedir.

5.4. Denetim Odağı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Tevazu Arasındaki İlişisine Ait Bulguların Tartışma ve Yorumu

İlgili alt problemde denetim odağı, beş faktör kişilik özellikleri ve tevazu arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları ile duygusal dengesizlik/nevrotizm puanları arasında ($r=-.271$, $p<.05$) negatif yönde bir ilişki varken; dışadönüklük ($r=.144$, $p<.05$), deneyime açıklık ($r=.288$, $p<.05$), yumuşak başlılık ($r=.298$, $p<.05$) ve sorumluluk ($r=.249$, $p<.05$) alt boyutları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde araştırma bulgusunu destekleyen, tevazu ve nevrotizm arasında negatif yönde ilişki gösteren başka çalışmaların da olduğu görülmektedir (De Vries, De Vries, De Hoogh ve Feij 2009; Johnson, Rowatt ve Petrini, 2011; Rowatt ve diğ. 2006; Peters, Rowatt, Johnson, 2011; Ashton, Lee, Pozzebon, Visser ve Worth, 2010).

Nevrotiklik boyutu, insanları duygusal kararlılık ve kişisel uyum sürekliliği üzerinde bir noktaya yerleştirir. Duygusal sıkıntı yaşayan ve duyguları aşırı değişiklik gösteren insanlar, nevrotiklik boyutundan yüksek bir puan alacaktır. Nevrotiklik düzeyi yüksek olan insanlar düşük olan insanlara göre günlük olaylar karşısında daha sık stres yaşarlar. Nevrotikliğin başlıca özellikleri kaygı, öfke, düşmanlık, depresyon, dürtüsellik ve savunmasızlıktır. Nevrotizm düzeyi düşük olan bireyler sakin, iyi uyum göstermiş, aşırı ve uyumsuz tepkilere yatkın olmayan

kimselerdir (Cervone ve Pervin, 2008; Burger, 2006; Costa ve McCrae, 1992). Tevazu sahibi bireyler ise, çatışma durumunda diğerlerine karşı öfkeyle tepki verme olasılıkları daha az olan bireylerdir (Bushman ve Baumeister, 1998). Buna ek olarak Krause (2010) yaptığı araştırmada tevazunun yaşamdaki stres ve yarışla baş etmede yardımcı olduğunu ve böylelikle iyi oluşu, sağlığı arttırdığını bulmuştur. Araştırmacıya göre gerçek tevazu, sağlığın kaynağı olan baş etme stratejilerinin önemli bir yordayıcısıdır. Tüm bu bilgiler ışığında nevrozmin ruh sağlığındaki olumsuz etkisi, stresle başa çıkmadaki yetersizliği bunun tam aksine ise tevazunun tüm bu değişkenler açısından destekleyici ve kolaylaştırıcı bir unsur olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak nevrozizm ve tevazu arasında negatif yönde bir ilişki bulunması beklenen bir bulgudur.

İlgili alt problemlerden elde edilen diğer bir bulgu tevazu ve dışadönüklük arasındaki pozitif ilişkidir. Bu sonucu destekleyen pek çok araştırma mevcuttur (Lee ve Ashton, 2005; Lee ve Ashton, 2008; Oh, Lee, Ashton ve De Vries, 2011; De Vries, De Vries ve Born, 2011; Rowatt ve diğ. 2006; Exline, 2012).

Dışadönükler oldukça sosyal kişilerdir; aynı zamanda enerjik, iyimser, sıcakkanlı ve girişkendirler (Burger, 2006). Kişiler arası etkileşime duyarlı, aktivite seviyeleri ve uyarılma ihtiyaçları yüksek, eğlence için kapasitesi olan bireylerdir (Cervone ve Pervin, 2008). Tersine düşük dışadönüklük veya içedönüklük sessizlik ve içekapanık davranış kalıpları ile karakterize edilir. Yapılan araştırmalar, dışadönüklerin içedönüklere göre daha çok arkadaşı olduğunu ve sosyal ortamlarda daha çok zaman geçirdiklerini göstermektedir (Burger, 2006; Costa ve McCrae, 1992). Dışadönük bireylerin kişiliğinin kilit noktası kişiler arası ilişkilere duydukları ihtiyaç ve bu alandaki hünerleridir. Genellikle ilişkiyi başlatmada problem yaşamadıkları gibi kişiler arası ilişkilerin nitelikli ve sağlıklı sürdürülmesi için gereken pek çok özelliği de sahiptirler. Bu açıdan tevazu da kişiler arası ilişkiler için iyi bir yapılandırıcıdır. Tevazunun pek çok tanımı kişilerarası ilişkilerin niteliğini de içerisine alacak şekilde yapılmıştır. Sandage (1999) tevazuyu empati, saygı, eşitlik, başkalarına değer verme ile birlikte tanımlamıştır. Kişilerarası ilişkilerde, tevazu ve empati daha olası affetme ve uzlaşma olabilmesi için çatışmaların çözümünde bir yol sağlamaktadır (Elliott, 2010) ayrıca kişisel ve kişilerarası hayatın önemli bir yapı taşı olarak değerlendirilmektedir (Sandage, 1999). Her dışadönük bireyin tevazu sahibi

olduğu ya da her tevazu sahibi bireyin mutlaka dışadönük bir yapı sergileyeceği genellemesine varmak yanlıştır ancak her iki kavramında sosyal ilişkileri başlatma ve sürdürmede önemli derece işlevsel olduğu düşünüldüğünde buluştukları ortak paydanın bu nokta olduğu ifade edilebilir.

Yeni duyguları ve düşünceleri tecrübe eden, entelektüel faaliyetlerle ilgilenen kimselerdir. Bu faktör zeka, kültür ve yaratıcılık olarak bilinir. Fantezi, estetik duygular, eylemler, fikir ve değerler temel özellikleri kapsar. Genel anlamda deneyime açıklık, estetik duyarlılık, canlı hayal gücü ve davranışsal esneklikle ilişkilidir. Deneyime açıklığı yüksek olan bireyler, yaratıcı, hayalperest ve düşünce ve görüşlerinde muhafazakar olmayan bireylerdir (Costa ve McCrae, 1992). Kendi iyiliği için ileriye yönelik düşünerek davranan ve her yaşantının değerini bilen ayrıca bilinmedik durum ve davranışları keşfetmeye açık ve tolere düzeyi yüksek bireylerdir (Cervone ve Pervin, 2008). Açıklık ve tevazu arasında anlamlı bir ilişki olması aslında beklenen bir sonuçtur. Çünkü açıklık tevazuyu oluşturan bileşenlerden bir tanesidir ve tevazu kapsamında açıklık, bir insanın tüm bilgilere sahip olamayacağını içerdiği için tevazuyu yansıtır. Açık bir bireyin bilgi ve becerilerinin sınırları vardır ve diğer insanların da bilgi ve becerilere sahip olduğunu kabul eder. Bu nedenle Tangney (2000)'ye göre mütevazı insan aynı zamanda açık insandır. Açıklık yeniliklere karşı eğilimli olmayı, farklı değer ve inancalara toleranslı bakabilmeyi ve yine farklı mizaç ve yaşam stillerine karşı ilgi göstermeyi ifade etmektedir (Burger, 2006). Templeton (1997), tevazunun bilgide ilerlemek için kapıları açması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Bilgide ilerlemenin imkansız olduğu durumlarda tevazu açık fikirlilikle eş görülmektedir. Rowatt ve diğ. (2002) tevazunun değişime açıklık, esneklik, tavsiye almaya açıklıkla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Vera ve Rodriguez-Lopez (2004)'de açıklığı kişisel hata ve sınırlılıkları kabul etmenin yanında, başkaları ile görüş alışverişi yapmaya yatkınlık, kendi fikirlerinin eleştirilmesine açıklık ve yardım almaktan çekinmeyen bireyler olarak tanımlamaktadır. Vera ve Rodriguez-Lopez (2004)'e göre mütevazı kişiler başkalarında saygı duyar onları dinler, onlarla işbirliğine açıktır, fikir alışverişi yapabilir ve diğerlerinden öğrenmeye açıktır. Literatürde bu bulguyu destekleyen çok sayıda araştırma mevcuttur (Ashton ve Lee, 2005; Rowatt, Powers, Targhetta,

Comer, Kennedy ve Labouff, 2006; Exline, 2012; Johnson, Rowatt, Petrini, 2011; Rowatt ve diğ. 2006; Oyer, 2011; Lee, Ashton, Ogunfowora, Bourdage ve Shin, 2010).

Graziano ve Tobin, (2009) uyumluluğu kibar, nazik, güvenilir olma eğilimi ile tanımlamış ve fedakarlık ve alturizm ile güçlü bir ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca uyumluluk dürüstlük, tevazu, korkusuzluk, kibarlık ve merhamet gibi hayati değerler ile güçlü bir ilişki göstermektedir (MacDonald ve diğ., 2008). Ashton (2013) bireysel farklılıklar ve kişiliği incelediği kitabında uyumluluk ve tevazuyu alturizmin bir formu olarak birlikte değerlendirmiştir. Bu formda bu iki kişilik özelliği alturistik (saldırgan olmayan) ve alturistik olmayan (saldırgan) davranışlar arasında dengeyi belirleyen bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle, uyumluluk ve tevazu düzeyi yüksek bireyler başkalarına yardım etme (zarar vermekten kaçınma) eğilimi gösterirken; düşük düzeyde bu kişilik özelliklerine sahip bireylerin başkalarına zarar verme (yardımdan kaçınma) eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Tevazu ve uyumluluk karşılıklı alturizm olarak adlandırılabilir, genellikle bu karşılıklı etkiden bireyler fayda sağlasa da bazen bu etki yıkıcı da olabilmektedir. Tevazu düzeyi yüksek bireyler kendilerine zarar veren saldırgan ve kaba davranışlara karşı işbirliği ve yardımlaşma içinde olmayı tercih edebilir ancak düşük düzeyde uyumluluk gösteren bireyler diğer insanlar tarafından kötüye kullanılacaklarına dair hızlı bir karara varabilirler. Özetle bu açıklamalar göre alturistik olan bireylerin yüksek tevazu ve uyumluluk göstereceği; aksine agresif bireylerin ise bu özellikleri daha düşük düzeyde gösterecekleri söylenebilir (Lee ve Ashton, 2004). Bu iki özelliğin bireysel farklılık ve kişilik özelliği olarak ortak bir payda da birleştirilerek birlikte değerlendirilmesi bu çalışmada aralarındaki anlamlı ilişkiyi açıklar niteliktedir. Bu bulguyu destekleyen diğer araştırmalar ise (Silvia, Kaufman, Reiter-Palmon ve Wigert, 2011, Ashton ve Lee, 2009; Lee ve Ashton, 2012; Zettler, Hilbig ve Heydasch, 2013; Bourdage, Lee, Ashton ve Perry, 2007; Johnson, Rowatt ve Petrini, 2011; Sheppard ve Boon, 2012; Aghababaei, 2012; Ashton, Lee, Marcus, ve De Vries, 2007; Zettler, Friedrich, ve Hilbig, 2011; Hilbig, Zettler, Leist, Heydasch, 2013; Holden, Zeigler-Hill, Pham ve Shackelford, 2014) olarak sıralanabilir.

Sorumluluk düzeyi yüksek bireyler organizasyon becerisi yüksek, istikrarlı, direk amaca yönelik motivasyonu olan bireylerdir. Sorumluluk boyutunun tam tersinde yer alan bireyler ise güvensiz, zor beğenen, tembel ve dağınık olarak tanımlanabilirler (Cervone ve Pervin, 2008). Ayrıca sorumluluk boyutu öz-disiplin ile ilişkilidir. Bu faktör yönetim, başarı çabası, öz-disiplin, müzakere ve yetkinlik temel özelliklerini içerir. Bu bireyler çalışkan, dakik, iyi organize olmuş, hırslı ve azimli insanlardır (McCrae ve Cota, 1992; Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2008). Tevazu ve sorumluluk arasında anlamlı ilişki bulgusunu elde eden çok sayıda araştırma mevcuttur (De Vries, De Vries ve Born, 2010; Hilbig, Zettler ve Heydasch, 2013; Rowatt ve diğ., 2006; Exline, 2012; De Vries ve Gelder, 2013; Aghababaei, 2012; Holden, Zeigler-Hill, Pham ve Shackelford, 2014; Johnson, Rowatt ve Petrini, 2011; Sheppard ve Boon, 2012). Ancak araştırmalar incelendiğinde bu iki kişilik özelliğinin genellikle liderlik ve özellikleri ile ilgili çalışmalarda birlikte ele alındığı görülmektedir (Oh, Lee, Ashton ve De Vries, 2011; Witt ve diğ., 2002). Sorumluluk pek çok çalışmada iş performansını artırıcı ve olumlu iş ortamı sağlayıcı bir değer olarak ele alınırken aynı zamanda iyi bir liderde bulunması gereken önemli bir özellik olarak ifade edilmiştir. Ayrıca karizmatik bir liderin taşıması gereken ayırt edici özellikler başta sorumluluk olmak üzere dışadönüklük, uyumluluk ve tevazu olarak sıralanmaktadır. Tevazu sadece yakın aile ilişkileri kurmada avantajlar sunmaz ayrıca iş, din, sosyal organizasyonlar ve liderlik rolleri gibi diğer türdeki ilişkileri güçlendirir ve devamını sağlar. Sosyal olarak problematik pek çok eylem, kişinin kendini kontrol etmesinde başarısızlık yaratabilir ama tevazu özelliği açıkça yüksek ve etkili kendini kontrol oranını içermektedir (Baumeister ve Exline, 1999). Kendine odaklı, gururlu insanların grup ya da organizasyonlara katkıları muhtemelen daha azdır ve başkalarının iyiliği için kendilerini dışarıda bırakmaya isteksizdirler. Tevazu sahibi bireyler daha fazla diğer bireylere odaklıdır ve bunun sonucunda doğal olarak başkalarının ihtiyaçlarına daha duyarlı ve bu ihtiyaçları karşılamada daha olumlu yaklaşım sergilemektedirler (Kunz, 2002). Bir iş ortamında, tevazu gösteren bireyler diğer bireyleri dinlemek için, öğrenmek için, olumsuz geribildirimlere olumlu bir şekilde karşılık vermek için, sadece onların kaygılarına duyarlı olmak için değil aynı zamanda onların güzel fikirlerini tanıma ve saygı duymak için de isteklidirler (Reave, 2005). Etkili, coşkulu, sosyal, çalışanlarına destek olan liderler iş

performansının arttırmada daha başarılıdırlar. Sosyalliğe ek olarak iyi organize olabilmek ve öz disiplin çalışanların gözünde iyi bir lider örneği olabilmek için taşınmaları gereken vasıflar olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu kombinasyonun tevazu ile birleşimi ise verimliliği ve rol model olarak liderlerin önemini arttırmaktadır (De Vries, 2008). Bu bilgiler ışığında tevazu ve sorumluluk arasındaki anlamlı ilişki beklenen bir sonuç olarak açıklanabilir.

5.5.Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

İlgili alt problemde beş faktör kişilik özellikleri ile tevazu puanları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir ($R=.442$, $R^2=.195$, $F=35.932$, $p<.001$). Beş faktör kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik/nevrotizm, dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk alt boyutları tevazudaki toplam varyansın %19.5'ini açıklamaktadır.

Tevazu beş faktörlü kişilik kuramında uyumluluk alt boyutuyla örtüşse de uyumluluk alt boyutunda tevazunun tam olarak temsil edilmediği bilinmektedir. Bir kişilik özelliği olarak tevazu, bazı kuramcılar tarafından kişiliğin altıncı faktörü olarak önerilmiştir. Ashton, Lee, Perugini, Szarota, De Vries, Di Blas, Boies, ve De Raad (2004) bu altı faktörlü çözümü araştırmışlardır. Farklı dil ve kültürlerde çalışmalar yürüterek bu altıncı boyutun varlığı ile ilgili sağlam kanıtlar sunmuşlardır (Elliott, 2010).

Beş faktörlü modele alternatif olarak geliştirilen HEXACO modeli her biri 4 bölümden oluşan dürüstlük-tevazu, duygusallık, dışa dönüklük, uyumluluk, dürüstlük ve deneyime açıklık boyutlarını içermektedir. Aslında beş faktörlü modelle benzerlikler göstermektedir. Ancak HEXACO'daki duygusallık boyutu beş faktörlü modeldeki duygusal denge boyutu ile farklılıklar göstermektedir. Yine uyumluluk boyutu iki modelde birbiriyle aynı kapsamda değildir. HEXACO'nun genel katkısı alçak gönüllük-tevazu alt boyutunu katmış olmasıdır. Bu alt boyut içtenlik, adalet, açgözlülüğten kaçınma ve alçakgönüllülük olmak üzere 4 bölüm içermektedir (Christiansen ve Tett, 2013).

Tevazunun bir kişilik özelliği olarak ilk ölçümleri HEXACO modeli içinde altıncı alt boyut olarak değerlendirilmesi ile başlamıştır. Araştırmalar büyük beşlide yer alan özellikler dışında başka bir özellik varsa bu ne olabilir sorusuyla başlatılmış ve tevazu bu incelemelerin sonucunda bir diğer boyut olarak ortaya çıkmıştır. Ashton, Lee ve Son (2000) var olan pek çok kişilik özellikleri ve büyük beşli arasında anlamlı bir ilişki elde edilememişken; tevazu ve büyük beşli arasında güçlü bir ilişkinin varlığını kaydetmişlerdir.

Yine Lee, Ogunfowora ve Ashton (2005) tevazu ve büyük beşlinin ötesinde yer alan kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu araştırma sonucuna göre tevazu büyük beşliden daha büyük bir ölçüde varyanstaki değişimi açıklamaktadır. Araştırma tersine çevrilerek yürütülmüş ve büyük beşli ve ekstra kişilik özelliklerinin tevazuyu açıklama gücü incelenmiştir. Tüm bu kişilik özelliklerinin tevazudaki varyansın önemli bir miktarını açıkladığı ifade edilmiştir.

Tevazu ve büyük beşli arasındaki ilişkiyi ya da büyük beşlinin tevazuyu yordama gücünü araştıran pek çok araştırma mevcuttur (Silvia, Kaufman, Reiter-Palmon ve Wigert, 2011, Ashton ve Lee, 2008; Lee ve Ashton, 2012; Zettler, Hilbig ve Heydasch, 2013; Bourdage, Lee, Ashton ve Perry, 2007; Johnson, Rowatt ve Petrini, 2011; Sheppard ve Boon, 2012; Aghababaei, 2012; Ashton, Lee, Marcus, ve De Vries, 2007; Zettler, Friedrich, ve Hilbig, 2011; Hilbig, Zettler, Leist, Heydasch, 2013; Holden, Zeigler-Hill, Pham ve Shackelford, 2014). Bu araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular ya güçlü bir ilişkinin varlığına işaret etmiş ya da büyük beşlinin tevazunun önemli bir yordayıcısı olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak mevcut araştırmada elde edilen bulgu yukarıdaki bilgiler ve araştırma sonuçları göz önüne alındığında beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

5.6. Denetim Odağının Tevazu Puanlarını Açıklamasına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

İlgili alt problem incelendiğinde denetim odağının tevazu puanlarını açıklamadığı görülmektedir ($R=.051$, $R^2= .003$, $F= 1.965$). Birey, sosyal gelişim süreci içinde, çocukluktan başlayarak hangi davranışının hangi sonuçları doğuracağı ve hangi sonuçların kendi davranışlarından kaynaklandığı, hangilerinin kendi davranışları ile bağlantısız olduğu konusunda oldukça tutarlı beklentiler geliştirir.

Rotter, bu beklentilerin iki eğilimden birine bağlı olarak genelleştiğini ileri sürer. Eğer kişinin yaşadığı ya da yaşamayı umduğu olumlu olayları ödül, olumsuzları da ceza olarak nitelersek, bu eğilimlerden ilki; ödül ve cezaların kişilerin dışındaki başka güçlerce uygulandığı, yönetildiği ya da denetlendiği, böylece, ödüllere ulaşım cezalardan kaçınma konusunda kişisel çabaların etkili olamayacağı doğrultusundaki genel beklentidir. Öteki ise, ödül ve cezaların büyük ölçüde kişinin kendi eseri olduğu, bunların ortaya çıkışında daha çok kendi davranışlarının etkili olduğu doğrultusundaki genel beklentidir. Rotter (1966), bu beklentileri içsel ya da dışsal denetim kaynağına inanç olarak adlandırarak, yaşamdaki olumlu ya da olumsuz olayları (ödül ve cezaları) belirleyen güçlerin yoğunlaştığı yere “denetim odağı” adını vermiştir.

Araştırmalar, dışsal denetimlilerle karşılaştırıldığında içsel denetimlilerin; toplumsal olaylarda etkin olduklarını, yarışma ortamlarında daha üstün başarı gösterdiklerini, olumsuz etkilere daha fazla direndiklerini, kişisel özgürlüklerinin kısıtlanmasına güçlü bir biçimde tepki gösterdiklerini, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız bireyler olarak algıladıklarını, atılgan, girişimci, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli kişiler olduklarını, daha az uygucu (konformist) davrandıklarını göstermektedir (Yeşilyaprak, 2004).

Dışsal denetimlilerin özellikleri ise, çeşitli konularda yeterlilik düzeyi düşük olan ve daha düşük beklenti düzeyine sahip, artan depresif özellikler taşıyan, kendini kabul ve öz saygı düzeyi düşük, başka kişi ya da güçlerce değiştirilip denetlendiğine inanan, kaygılı, edilgen, kuşkucu, saldırgan tutumları daha çok sergileyen, içe bakışları yetersiz kişilerdir (Yeşilyaprak, 2004).

Farklı sosyal destek düzeylerine sahip öğrenciler arasında algılanan anne-baba tutumu, kişilik özellikleri (tevazu da bu kişilik özellikleri arasındadır) ve denetim odağı arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada kişilik özelliği olarak tevazu ve denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusu elde edilmiştir (Farbstein, 2011). Bu araştırma dışında tevazu ve denetim odağının birlikte ele alındığı bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu tevazunun yeni gelişmekte olan bir kavram olması ve ölçümü ile ilgili sıkıntılardan dolayı olabilir. Mevcut araştırma sonucu içinse dışsal denetim odağının tevazunun bir yordayıcısı olmaması muhtemel bir sonuç olarak

değerlendirilebilir. Çünkü tevazu olumlu bir kişilik özelliği olarak değerlendirilirken dışsal denetim odağı ise tam tersi olumsuz bir yapı olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla olumsuz bir yapının olumlu bir özelliği yordamaması beklenen bir bulgudur.

İçsel denetim odağı ve tevazu arasında bir bağ kurulamaması ise başlangıçta beklenmedik bir bulgu gibi değerlendirilebilir. Çünkü her iki özellik de öz-saygı, yeniliklere açık olma, problemlerle baş etme ve uyum gösterme gibi, ortak bazı duygu ve davranış kalıplarına sahiptir. Ancak tevazu içsel denetim odağından farklı olarak bireyin evrenin küçük bir parçası olduğuna, kendisinin de yer aldığı daha büyük bir resim olduğuna dair inancı içermektedir. Bu bilgi tevazunun “Kişinin Dünyadaki Yeri İçinde Yetenek ve Bilgilerini Bir Perspektif İçinde Tutabilme” bileşeni ile açıklanabilir. Tamamen kendisine odaklanmadan dış dünyaya da bakabilen kişi kendisinin bu bütünlüğün sadece bir parçası olduğunu fark ederek resmin bütününe görebilir. Eğer birey bu farkındalığa izin verirse kendisini, diğer insanları, evreni bir bütün olarak görebilir dolayısıyla evrendeki yerini tanımlamada bu anlayış bireye rehberlik eder. Plante (2012). Tevazunun diğer bir bileşeni ise “Düşük düzeyde kendine odaklanma”dır. Bu bileşen bireyin kendisine daha geniş bir perspektiften bakabilmesi ve kendisine daha az odaklanması olarak tanımlanmaktadır (Bollinger, 2010). Tevazunun bu iki bileşeni göz önüne alındığında içsel denetim odağına kıyasla daha düşük olarak benliğe ve kendine odaklanmaya vurgu yaptığı görülmektedir. Buna ilaveten tevazu ölçeği içinde “Benim hayal ettiğim ve anladığımdan daha üstün güçlerin var olduğuna inanırım. Evrende idrak edilen ya da anlaşılmanın ötesinde güçler vardır.” gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin içsel denetim odağı ile çelişki gösterdiği söylenebilir. İçsel denetim odağının tevazunun bir yordayıcısı olmaması tüm bu bildiler doğrultusunda açıklanabilir

BÖLÜM VI

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak genel sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

1. Cinsiyet değişkeni açısından kız ve erkek öğrencilerin tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır. Bu bulgu, göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek tevazu düzeyine sahip olduklarını göstermektedir.
2. Sınıf değişkeni açısından tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmuştur. Dördüncü sınıf öğrencilerinin tevazu puan ortalamaları ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir.
3. Algılanan anne-baba tutumu değişkeni açısında tevazu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmuştur. Ebeveynlerinin tutumunu demokratik olarak değerlendiren öğrencilerin tevazu puan ortalamaları ebeveynlerinin tutumunu otoriter, ilgisiz ve koruyucu olan öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksektir.
4. Öğrencilerin tevazu puanları ile beş faktör kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik/nevrotizm puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken, dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Denetim odağı ve tevazu puanları arasında ise bir ilişki bulunmamıştır.
5. Beş faktör kişilik özelliklerinin tevazuyu anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür.
6. Denetim odağının ise tevazunun bir yordayıcı olmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir;

Araştırma bulgularına yönelik öneriler;

1. Araştırma kullanılan Tevazu Ölçeği araştırmacı tarafından Türkçe adaptasyonu yapılmış ve ilk kez bu çalışmada kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin yeni çalışmalar yapılarak farklı yaş grupları üzerinde geçerlik ve güvenilirliği saptanabilir.
2. Tevazu ile ilgili boylamsal çalışmalar yapılarak tevazunun bir kişilik özelliği olarak tutarlılığı ve ilişkili olduğu değişkenlerle ilişkisinin sürekliliği araştırılabilir.
3. Kişilik özelliklerinin yine bir kişilik özelliği olarak ele alınan tevazu üzerindeki etkisi dikkate alındığında ebeveynlere çocuklarda ve ergenlerde kişilik gelişimi süreci konusunda seminerler düzenlenebilir.
4. Demokratik anne baba tutumunun tevazu üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bu tutumun gelişimini destekleyen seminerler ve grup oturumları düzenlenebilir.

Gelecek araştırmalara yönelik öneriler:

1. Affetme, empati, merhamet, öz anlayış, iyi oluş gibi değişkenlerin tevazu ile ilişkisi incelenebilir.
2. Kültürler arası bir çalışma yapılarak tevazuyu etkileyen etmenler karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Abouserie, R. (1994). Sources and levels of stres in relation to locus of control and self esteem in university students. *Educational Psychology*, 14(3), 323-330.
- Aghababaei, N. (2012). Religious, honest and humble: Looking for the religious person within the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Difference*, 53, 880–883.
- Akın, A. (2010). İki boyutlu sosyal istenirlik ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin araştırılması. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (3), 771-784.
- Akiskal, HS., Hirschfeld, R. & Yerevanian, B. (1983) The relationship of personality to affective disorders. A critical review. *Arch Gen Psychiatry*, 40, 801-810.
- Alade, T.J. (2008). Gender, college major selections, classifications within majors, and its relationship with locus of control: An empirical evidence for counseling educators. *Journal of College Teaching & Learning*, 5(7), 58-65.
- Allen, B. P. (2000). *Personality theories development, growth, and diversity*. 3th edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2003). *Psikolojik danışma kuramları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Asendorpf, J.B., & Ostendorf, F. (1998). Is self-enhancement healthy? Conceptual, psychometric, and empirical analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*. 74, 955-966.
- Ashton, M. C. & Lee, K. (2005). Honesty-Humility, the Big Five, and the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 73, 1321–1353.
- Ashton, M. C. & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality. *Journal of Personality Assessment*, 91, 340–345.

Ashton, M.C., Lee, K., Marcus, B. & De Vries, R.E. (2007). German lexical personality factors: Relations with the HEXACO model. *European Journal of Personality*, 21, 23–43.

Ashton, M.C., Lee, K., Pozzebon, J.A., Visser, B.A. & Worth, N.C. (2010). Status-driven risk taking and the major dimensions of personality. *Journal of Research in Personality*, 44, 734-767.

Ashton, M.C. (2013). *Individual differences and personality*. Academiz press is an imprint of elsevier.

Ashton, M.C. & Lee, K. (2008). The prediction of Honesty–Humility-related criteria by the HEXACO and Five-Factor Models of personality. *Journal of Research in Personality*, 42(5), 1216-1228.

Ashton, M.C., Lee, K. & Son. C. (2000). Honesty as the sixth factor of personality: correlations with machiavellianism, primary psychopathy, and social adroitness. *Europeen Journal of Personality*, 14(4), 359-368.

Atay, S. (2009). Narsistik kişilik envanterinin türkçe'ye standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 181-196.

Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J., Nolen-Hoeksena, S. (1996). *Psikolojiye giriş*. (Çeviri: Yavuz Alagon). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Aydoğdu, İ. (2010). *Romantik ilişkilerin kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bacanlı, H., İlhan, T. & Arslan, S. (2009). Beş faktör kişilik kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.

Barlett, C.P. & Anderson, C.A. (2012). Direct and indirect relations between the big 5 personality traits and aggressive and violent behavior. *Personality and Individual Differences*, 52, 870-875.

Durak-Batıgün, A.D. & Kılıç, N. (2011). İnternet bağımlılığı ile kişilik özellikleri, sosyal destek, psikolojik belirtiler, ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 1-10.

Baumeister, R.F. & Exline, J.J. (1999). *Virtue, personality, and social relations: self-control as the moral muscle*. *Journal of Personality*, 67(6). 1165-1194.

Baurain, B. (2007). Christian witness and respect for persons. *Journal of Language, Identity, and Education*, 6(3), 201-219.

Baymur, F. (1985). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Berndt, T.J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Direction İn Psychological Science*, 11, 7-10.

Block, J. & Block, J.H. (2006). Venturing a 30-year longitudinal study. *American Psychologist*, 61, 315-327

Bollinger, R.A., Kopp, K.J., Hill, P.C. & Williams, J. (2006). Validation of a measurement of dispositional humility. Poster session presented at the american Psychological Association's annual Convention, New Orleans, L.A.

Bollinger, R. (2010). *Humility: An integrative analysis and validation of a dispositional measure*. Unpublished doctoral dissertation, Rosemead School of Psychology, Biola University, La Mirada, California.

Bouchard, T. J.(2004). Genetic influence on human psychological traits: a survey. *Current Direction in Psychological Science*, 13, 148-151.

Bourdage, J.S., Lee, K., Ashton, M.C. & Perry, A. (2007). Big Five and HEXACO model personality correlates of sexuality. *Personality and Individual Differences*, 43, 1506–1516.

Bozkurt, G. (1991). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bradley, R.H. & Corwyn, R.F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53, 371-399.

Burger, J.M. (2006). *Kişilik*. (Çeviren: İnan Deniz ERGUVAN SARIOĞLU), İstanbul: KaknüsYayıncılık.

Buri, J.R. (1988). The nature of humankind, authoritarianism, and self-esteem, *Journal of Psychology and Christianity*, 7, 32-37.

Busato, VV., Prins, FJ., Elshout, JJ. & Hamaker, C. (2000). Intellectual ability, learning style, personality, achievement motivation and academic success of psychology students in higher education. *Personality and Individual Differences*, 29(6), 1057-1068.

Bushman, B.J. & Baumeister, R.F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219-229.

Cavalli-Sforza, L.L. & Cavalli-Sforza, F. (1995). *The great human diasporas: the history of diversity and evolution*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Cattell, R. (1965). *The scientific analysis of personality*, Baltimore: Penguin Books.

Cenkseven, F. (2004). *Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cervone, D., Pervin, L.A. (2008). *Personality theory and research*. (10th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

Chamorro-Premuzic, T.,& Furnham, A. (2005). *Personality and intellectual competence*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Chamorro-Premuzic, T. (2008). *Personality and individual differences*. Blackwell publishing.

Charles, S.T., Reynolds, C.A. & Gatz, M. (2001). Age-related differences and change in positive and negative affect over 23 years. *Journal of Personality and Social Psychology*. 80 (1), 136-151.

Cheong Cheng, Y. (1994). Locus of control as an indicator of Hong Kong teachers' job attitudes and perceptions of organizational characteristics. *The Journal of Educational Research*, 87(3), 180-188.

Chittister, J.D. (1991). *Wisdom Distilled from the Daily. Living the Rule of St. Benedict Today*. San Francisco: Harper Collins.

Christiansen, N., & Tett, R. (Eds.). (2013). *Handbook of Personality at Work*. Routledge.

Clark, A.T. (1992). Humility. In D. H. Ludlow (Ed.), *Encyclopedia of Mormonism* (pp. 663-664). New York: Macmillan.

Cook, M. (1993). *Levels of personality*. 2nd edition. London: Cassell Publishers.

Cooper, C. (2002). *Individual differences*. NY: Oxford University Press.

Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. (Çev.T. Ergene), Ankara: Mentis Yayıncılık.

Costa, P.T. & McCrae, R.R. (1992). *NEO-PI-R Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Cüceloğlu, D. (2002). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çeçen, A.R. (2008). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordamada bireysel bütünlük (tutarlılık) duygusu, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4 (1), 19-30.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. (2. basım). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Dağ, İ. (1990). *Kontrol Odağı, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dağ, İ. (2002) Kontrol odağı ölçeği: ölçek geliştirme güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 77-90.

Dağ, İ. (1999). The relationship among paranormal beliefs, locus of control and psychopathology in a turkish college sample. *Personality and Individual Differences*, 26, 723-737.

Dağ, İ. (1991). Rotter'in iç-dış kontrol odağı ölçeğinin üniversite öğrencileri için güvenirliği ve geçerliliği. *Psikoloji Dergisi*, 26(7), 10-16.

De Vries, A., De Vries, R.E. & Born, M.Ph. (2010). Broad versus narrow traits: conscientiousness and honesty–humility as predictors of academic criteria. *European Journal of Personality*, 25, 336–348.

De Vries, R. E. & Van Gelder, J.L. (2013). Tales of two self-control scales: Relations with Five-Factor and HEXACO traits. *Personality and Individual Differences*. 54, 756-760.

De Vries, R. E., De Vries, A., De Hoogh, A., & Feij, J. (2009). More than the Big Five: Egoism and the HEXACO model of personality. *European Journal of Personality*, 23, 635–654.

De Vries, R.E. (2008).What are we measuring? Convergence of leadership with interpersonal and non-interpersonal personality. *Leadership*, 4(4), 403–417.

Demirkan, S. (2006). *Özelsektördeki yöneticilerin ve çalışanların bağlanma stilleri, kontrol odağı, iş doyumu ve beş faktör kişilik özelliklerinin*

araştırılması.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elliott, J.C. (2010). *Humility: Development and analysis of a scale*. Unpublished Doctoral Dissertation. University of Tennessee, Knoxville.

Emmons, R.A. (1998). The psychology of ultimate concern: Personality, spirituality, and intelligence. Unpublished manuscript, University of California at Davis.

Emmons, R. A. (1999). *The psychology of ultimate concerns*. New York: Guilford.

Eren, E. (2010). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*.12. Baskı, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Eryılmaz, A. & Ögülmüş, S. (2010). Ergenlikte öznel iyi oluş ve beş faktörlü kişilik modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (3), 189-203.

Ewen, R.B. (2003). *An introduction to theories of personality*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Exline, J. J. & Geyer, A. L. (2004). Perceptions of humility: A preliminary Study. *Self and Identity*, 3, 95-114.

Exline, J. J. (2012). Humility ant the ability to receive from others. *Journal of psychology and christianity*. 31 (1), 40-50.

Exline, J. J., Campbell, W. K., Baumeister, R. F., Joiner, T., & Krueger, J. (2004). Humility and modesty. In C. Peterson & M. Seligman (Eds.), *The Values InAction (VIA) classification of strengths*. Cincinnati, OH: Values in Action Institute.

Eysenck, H. J. (1977). *Crime and personality* (3rd ed.). London: Routledge & Kegan Paul.

Eysenck, H.J., Wilson, G.D. (1991). *Manual fort he Eysenck Personality Profiler*, Cymeon, Guildford.

Farbstein, J.A. (2011). *Does social support impact the prediction of locus of control for university students differentiated on personality and parenting?* Unpublished Master Thesis. Mount Saint Vincent University.

Farmer A, McGuffin P & Williams J. (2002). *Measuring Psychopathology*. New York, Oxford University Press.

Feixas, G., Erazo-Caicedo, M.I., Harter, S.L. & Bach, L. (2008). Construction of self and others in unipolar depressive disorders: a study using repertori grid technique, *Cognitive Therapy and Research*, 32, 386-400.

Fiory, K.L, Brown, E.E., Cortina, K.S. & Antonucci, T.C. (2006) Locus of control as a mediator of the relationship between religiosity and life satisfaction: age, race and gender differences, *Mental Health, Religion and Culture*, 9(3), 239-263.

Frankl, V. E. (2013). *İnsanın anlam arayışı*, İstanbul: Okyanus Yayınları.

Fry, P.S. & Debats, D.L. (2009). Perfectionism and the five-factor personality traits as predictors of mortality in older adults. *Journal of Health Psycholog*, 14(4), 513-514.

Furnham, A., Hosoe, T., & Tang, T.L. (2002). Male hubris and female humility? A crosscultural study of ratings of self, parental, and sibling multiple intelligence in America, Britain, and Japan. *Intelligence*, 30,101-115.

Furnham, A., Hughesb, D.J. & Marshalla, E. (2013). Creativity, ocd, narcissism and the big five. *Thinking Skilss and Creativity*, 10, 91-98.

Gerrig, R. J., Zimbardo, P. G. (2012). *Psikolojiye giriş*. (Çeviren: Gamze Sart). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Graziano, W. G. And Tobin, R. M. (2009). Agreeableness. Leary, Mark R. (Ed); Hoyle, Rick H. (Ed), (2009). *Handbook of individual differences in social behavior*. (pp.46-61). New York, US: Guilford Press.

Gürün, O. A. (1991). *Psikoloji sözlüğü*. İstanbul: İnkilap Kitapevi.

Hall, C.S., Lindzey, G. & Campbell, J.D. (1997). *Theories of personality*, New York: John Wiley & Sons, Inc.

Halling, S., Kunz, G., & Rowe, J. O. (1994). The contributions of dialogal psychology to phenomenological research. *Journal of Humanistic Psychology*, 34, 109–131.

Harris, J.R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458-489.

Harvey, J.H., & Pauwels, B.G. (2004). Modesty, humility, character strength, and positive psychology. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 620-623.

Heatherington, L., Burns, A.B. & Gustafson, T.B. (1998). When another stumbles: gender and self-presentation to vulnerable others. *Sex Role*. 38(11). 889-913.

Heilbroner, R.L. (1986). *The worldly philosophers: the lives, times and ideas of the great economic thinkers*. New York: Simon and Schuster.

Hilbig, B.H., Zettler, I., Leist, F. & Heydasch, T. (2013). It takes two: Honesty–Humility and Agreeableness differentially predict active versus reactive cooperation. *Personality and Individual Differences*, 54, 598–603.

Holden, C.J., Zeigler-Hill, V., Pham, M.N. & Shackelford, T.K. (2014). Personality features and mate retention strategies: Honesty–humility and the willingness to manipulate, deceive, and exploit romantic partners. *Personality and Individual Differences*, 57, 31–36

Jennings, L., Sovereign, A., Bottorff, N., Mussell, M. P., & Vye, C. (2005). Nine ethical values of master therapists. *Journal of Mental Health Counseling*, 27, 32-47.

Johnson, M.K., Rowatt, W.C. & Petrini, L. (2011). A new trait on the market: Honesty–Humility as a unique predictor of job performance ratings. *Personality and Individual Differences*. 50, 857-862.

Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları

Kaval, K. (2001). *12 yaş çocuklarında denetim odağını etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Kelly, G. A. (1963). *A theory of personality*. New York: W. W. Norton & Company.

Klein, D. C. (1992). Managing humiliation. *The Journal of Primary Prevention*, 12(3), 255-268.

Knight, P.A. & Nadel, J.I. (1986). Humility revisited: Self-esteem, information search, and policy consistency. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 38, 196-206.

Komarraju, M. & Karau, S. J. (2005). The relationship between the big five personality traits and academic motivation. *Personality and Individual Differences*, 39, 557-567.

Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. İstanbul: Altın kitaplar Yayınevi.

Krause, N. (2010). Religious involvement, humility, and self-rated health. *Social indicators research*, 98(1), 23-39.

Kunz, G. (2002). Simplicity, humility, patience Gantt, Edwin E. (Ed); Williams, Richard N. (Ed), (2002). *Psychology for the other: Levinas, ethics and the practice of psychology*. , (pp. 118-142). Pittsburgh, PA, US: Duquesne University Press.

Larsen, R.J. & Buss, D.M. (2008). *Personality psychology: domain of knowledge about human nature (4th edn.)*. Boston: MA: McGraw Hill.

Lee, K. & Ashton, M.C. (2012). Getting mad and getting even: Agreeableness and Honesty-Humility as predictors of revenge intentions. *Personality and Individual Differences*, 52, 596–600.

Lee, K., & Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329–358.

Lee, K., Ashton, M.C., Ogunfowora, B., Bourdage, J. S. & Shin, K. (2010). The personality bases of socio-political attitudes: The role of Honesty–Humility and Openness to Experience. *Journal of Research in Personality*, 44(1), 115-119.

Lee, K., Ogunfowora, B. & Ashton, M.C. (2005). Personality traits beyond the big five: are they within the hexaco space? *Journal of Personality*, 73(5), 1437-1463.

Lefcourt, H.M. (1992). Durability and impact of the locus of control construct. *Psychological Bulletin*, 112, 411-414.

Lopez, S. J. (2011). *The encyclopedia of positive psychology*. Wiley-Blackwell Publishers.

Matthews, G., Deary, I.J. & Whiteman, M.C. (2009). *Personality traits*. New York: Cambridge University Press.

McCrea R. R. & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood*. New York: Guilford Press.

MacDonald, C., Bore, M. & Munro, D. (2008). Values in action scale and the big 5: an empirical indication of structure. *Journal of Research in Personality*, 42(4), 787-799.

Means, J.R., Wilson, G L., Sturm, C., Biron, J.E., & Bach, P.J. (1990). Theory and practice: Humility as a psychotherapeutic formulation. *Counseling Psychology Quarterly*, 3, 211–215.

Morgan, C.T. (2009). *Psikolojiye giriş*. (editörler: Sirel Karakaş, Rükzan Eski). Konya: Eğitim Akademi.

Mroczek, D.K. (2001). Age and emotion in adulthood. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 87–90.

Mroczek, D.K.,& Almeida, D.M. (2004). The effects of daily stress, age, and personality on daily negative affect. *Journal of Personality*, 72, 354 –378.

Mroczek, D. K., & Kolarz, C. M. (1998). The effect of age on positive and negative affect: A developmental perspective on happiness. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 1333-1349.

Muhonen, T., & Torkelson, T. (2004). Work locus of control and its relationship to health and job satisfaction from a gender perspective. *Stress and Health, 20*, 21-28.

Neff, K. D. (2003). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity, 2*, 223-250

Nisbett, R. E., Peng, K., Choi, I. & Norenzayan, A. (2001). Culture and systems of thought: holistic versus analytic cognition. *Psychological Review, 108*, 291-310.

Njus, M.D. & Brockway, J.H.(1999) Perception of competence and locus of control for positive and negative outcomes: predicting depression and adjustment to college, *Personality and Individual Differences, 26*, 531-548.

Ogunfowora, B. & Bourdage, J.S. (2014). Does Honesty–Humility influence evaluations of leadership emergence? The mediating role of moral disengagement. *Personality and Individual Differences, 56*, 95–99.

Oh, I., Lee, K. Ashton, M.C. & De Vries, R.E. (2011). Are Dishonest Extraverts More Harmful than Dishonest Introverts? The Interaction Effects of Honesty-Humility and Extraversion in Predicting Workplace Deviance. *Applied Psychology: An International Review, 60* (3), 496–516.

Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi*, Ankara: İmge Kitapevi.

Oyer, B.J. (2011). *The relationship between principals' confidence, humility, and effectiveness: a study of teacher perceptions*. Unpublished Doctoral Dissertation. College Of Bowling Green State University.

Öztürk, O. (1997). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Özyürek, D. (1992). *Denetim odağını etkilemeye dönük deneysel bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Park, R. (2004). Development in the family. *Annual review of psychology*, 55, 365-399.

Peters, A.S., Rowatt, W.C. & Johnson, M.K. (2011). Associations between Dispositional Humility and Social Relationship Quality. *Psychology*. 2(3), 155-161.

Peterson, C. & Seligman, M.E.P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Washington, DC: American Psychological Association; New York: Oxford University Press.

Plante, T.G. (2011). *Contemporary Clinical Psychology*. John Wiley and Sons: Canada.

Plomin, R. & Caspi, A. (1999). *Behavioral genetics and personality*. In L.A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: theory and research* (pp. 251-276). New York: Guilford.

Quiroste, A. E. (2006). Development, construct validity, and clinical utility of the healthy humility inventory. Unpublished Doctoral Dissertation. Texas A&M University.

Reave, L. (2005). Spiritual values and practices related to leadership effectiveness. *The Leadership Quarterly*, 16, 655 – 687.

Richards, N. (1992). *Humility*. Philadelphia: Temple University Press.

Roberts, R.C. (1983). *Spirituality and Human Emotion*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing.

Roberts, R.C. (2007). *Spiritual emotions: A psychology of Christian virtues*. Grand Rapids, MI/ Cambridge, UK: Eerdmans.

Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal vs. external control of reinforcement, *Psychological Monographs*, 80, 1-28.

Rotter, J.B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 56- 67.

Rotter, J.B. (1982). *The Development and Application of Social Learning Theory*. New York: Preager.

Rotter, J.B., Chance, J., Phares, E.J. (1972). *Application Of Social Learning Theory Of Personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Rowatt, W.C., Powers, C., Targhetta, V., Comer, J., Kennedy, S. & Labouf, J. (2006). Development and initial validation of an implicit measure of humility relative to arrogance. *Journal of Positive Psychology*, 1, 198-211.

Rowatt, W., Ottenbreit, A., Nesselroade, K., & Cunningham, P. (2002). On being holier-than thou or humbler-than-thee: A social-psychological perspective on religiousness and humility. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2), 227-237.

Ryan, D.S. (1983). Self-Esteem: An operational definition and ethical analysis, *Journal of Psychology and Theology*, 11, 295-302.

Sandage, S.J. (1997). *An Ego-humility model of forgiveness*. Unpublished Doctoral Dissertation. Virginia Commonwealth University.

Sandage, S.J. & Wiens, T.W. (2001). Contextualizing models of humility and forgiveness: A reply to Gassin. *Journal of Psychology and Theology*, 29, 201-211.

Sandage, S.J., Worthington, E.L., Hight, T.L. & Berry, J.W. (2000). Seeking forgiveness: Theoretical context and an initial empirical study. *Journal of Psychology and Theology*, 28, 21-35.

Sandage, S.J. (1999). An ego-humility model of forgiveness. *Marriage and Family: A Christian Journal*, 2, 259-276.

Scherwitz, L. & Canick, J. C. (1988). *Self-reference and coronary heart disease risk. In type a behavior pattern: research, theory and intervention.* (Ed: K. Houston, CR Snyder), New York: Wiley.

Schmidt, A., Polak, C.P. & Spooner, A.L. (2005) Biological and environmental contribution to childhood shyness: a diathesis-stress model. W.R. Crozier ve L. E. Alden (ed). *The essential handbook of social anxiety for clinicians.* West Sussex: John Wiley.

Schmidt, L.A. & Fox, N.A. (2002). *Individual differences in childhood shyness: origins, malleability, developmental course.* In D. Cervone & W. Mischel (Eds.), *advances in Personality science* (pp.83-105). New York: Guilford Press.

Sedikides, C. & Strube, M. J. (1997). Self-evaluation: To thine own self be good, to thine own self be sure, to thine own self be true, to thine own self be beter. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental and social psychology.* 29, 209-269. New York: Academic Pres.

Seligman, W.H. & Martin, E.P. (1979). *Helplessness on Depression. Development and Death.* Freeman and Company. San Fransisko.

Seward SK. (2007). *Are Narcissists Bad for Relationships or are Relationships Bad for Narcissists?: The Effect of Narcissism on Close Relationships.* Narcissism And Relationships. Department of Psychology St. Francis Xavier University.

Sharpe, J.P., Martin, N.R. & Roth, K.A. (2010). Optimism and the big five factors of personality: beyond neuroticism and extraversion. *Personality and Individual Differences,* 51, 946-951.

Sheppard, K.E. ve Boon, S.D. (2012). Predicting appraisals of romantic revenge: The roles of Honesty–Humility, Agreeableness, and vengefulness. *Personality and Individual Differences,* 52, 128–132.

Siahpoush, F. (2008). *Humility and its implication for therapist epistemology and Practice.* Unpublished Doctoral Dissertation. University of Florida.

Silvia P.J., Kaufman, J.C., Reiter-Palmon, R. ve Wigert, B. (2011). Cantankerous creativity: Honesty–Humility, Agreeableness, and the HEXACO structure of creative achievement, *Personality and Individual Differences*, 51, 687–689.

Smith, M.B. (1950). The phenomenological approach in personality theory: some critical remarks. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 45, 516-522.

Statman, D. (1992). Modesty, pride, and realistic self-assessment. *Philosophical Quarterly*, 42, 420-438.

Strelau, J. (1998). *Temperament: a psychological perspective*. New York: plenum press.

Tangney, J.P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 70-82.

Tangney, J.P. (2002). Humility. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.). *Handbook of Positive psychology* (pp. 411-419). Oxford: Oxford University Press.

Tatar, A. (2009). Beş faktör kişilik modeline dayalı olarak sporcu kadın ve erkeklerin kişilik profillerinin karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 20 (2), 70-79.

Templeton, J.M. (1997). *Worldwide laws of life: Two hundred eternal spiritual principles*. Radnor, PA: Templeton Press.

Thomas, J.C. & Segal D.L.(2006). *Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology*. New Jersey, Wiley.

Tony, K.S.T. (2003). Locus of control, attributional style and discipline problems in secondary school. *Early Child Development and Care*. 173(5), 455.

Topses, G. ve Bulut Serin, N. (2012). *Psikolojik danışma ve kişilik kuramları*. Ankara: Nobel Yayınları.

Turan, Y. (2009). *Kişilik özellikleri ve dinsel yönelimler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vecchion, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C. & Caprara, G. (2012). Gender differences in the big five personality development: a longitudinal investigation from late adolescence to emerging adulthood. *Personality and Individual Differences*, 53, 740-746.

Vera, D. & Rodriguez-Lopez, A. (2004). Strategic Virtues: Humility as a Source of Competitive Advantage. *Organizational Dynamics*, 33(4), 393-408.

Violato, C. & Lockyer, J. (2006). Self and Peer assessment of pediatricians, psychiatrists and medicine specialists: Implications for self-directed learning. *Advances in Health Sciences Education*, 11, 235-244.

Westen, D. & Shedler, J. (2007). Personality diagnosis with the Shedler-Westen assessment procedure (SWAP): integrating clinical and statistical measurement and prediction. *Journal Of Abnormal Psychology*, 116, 810-22.

Winter, E. (1997). Negotiations in multi-issue committees. *J. Public Econ.* 65, 323–342.

Wong-McDonald, A., & Gorsuch, R. L. (2004). A multivariate theory of God concept, religious motivation, locus of control, coping, and spiritual well-being. *Journal for Psychology and Theology*, 32, 318–334.

Worthington, E. L. (1998). An empathy-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20, 59-76.

Yanbastı, G. (1990). *Kişilik kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Yaşar, V. (2006). *Farklı liselerde öğrenim görmekte olan 16-18 yaş grubundaki öğrencilerin denetim odağı düzeyleri ile bazı kişilik özelliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Yavuzer, H. (1998). *Ana baba okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E., (2012). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Yeager, K.A. and Bauer-Wu, S. (2013). Cultural humility: essential foundation for clinical researchers. *Applied Nursing research*, 26(4). 251-256.

Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (2), 198.

Yenihayat, T. (2011). *Üniversite öğrencilerinin kimlik statüleri, kişilik özellikleri ve algıladıkları ebeveyn tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yeşilyaprak, B. (2006). Eğitimde Bireysel Farklılıklar. (Ed:Kuzgun Y., Deryakulu D). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Xu, Y., Farver, Jo A. M., Zhang, Z., Zeng, Q., Yu, L. & Cai, B. (2005). Mainland Chinese parenting styles and parent–child interaction. *International Journal of Behavioral Development*, 29(6), 524-531.

Zausner, T. (2003). Humility, empathy, and rebirth: The dynamics of Ferenczi’s metapsychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 43, 46-58.

Zel, U. (2001). *Kişilik ve liderlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zettler, I. & Hilbig, B. E. (2010). Honesty–humility and a person–situation interaction at work. *European Journal of Personality*, 24, 569–582

Zettler, I., Friedrich, N. & Hilbig, B.E. (2011). Dissecting work commitment: The role of Machiavellianism. *Career Development International*, 16, 20–35.

Zettler, I., Hilbig, B.E. & Heydasch, T. (2013). Two sides of one coin: Honesty–Humility and situational factors mutually shape social dilemma decision making. *Journal of Research in Personality*, 47, 286–295.

EKLER

EK 1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Bu çalışmanın amacı bireylerin kendilerine ilişkin görüşleri hakkında bilgi toplamaktır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler bu çalışma dışında herhangi bir yerde kullanılmayacaktır. Alınan bilgiler toplum hakkında genel bir fikir edinmeyi amaçlamaktadır ve tek tek bireylere yönelik hiçbir sonuca varılmayacaktır. Sizden, kimliğinizi açığa çıkarabilecek hiçbir bilgi istenmemektedir. Katılımınız ve gösterdiğiniz ilgiden dolayı teşekkür ederim.

Cinsiyetiniz: Kız Erkek

Bölümünüz:

Sınıfınız:

Yaşınız:

ANNE BABANIZIN SİZE YÖNELİK TUTUMLARI:

Anne babanızı, size yönelik duygu, düşünce ve davranışları bağlamında kişisel, akademik ve kişilerarası özelliklerinizi de değerlendirdikleri noktada sergiledikleri ebeveyn tutumları bakımından nasıl algılamaktasınız?

Aşağıdakilerden size uygun olan bir tanesini işaretleyiniz...

Otoriter Çocuğunu yanlış yapacağından korktuğu için sürekli kontrol eden, kuralcı, cezalandırıcı, her zaman kendisinin doğru olduğuna inanan, “ya hep ya hiç” türü mantık dışı inançları olan ve kendi gibi düşünmediğinde çocuğuna değer vermeyen anne baba tutumudur.

Demokratik: Çocuğunu farklı bir kişi olarak kabul eden, ona saygı duyan, başarısını ödüllendiren, sevgisini esirgemeyen, sorumluluk sahibi bir kişi olabilmesi için fırsatlar ve olanaklar sağlayan anne-baba tutumudur.

İlgisiz: Çocuğunu etkin olarak dinlemeyen, çocuğun zamanını nerede, nasıl, kiminle geçirdiğine duyarsız kalan, çocuğuna yeterli uyarıcı sağlamayan, çocuğunun birçok uyarısına tepkisiz kalan anne baba tutumudur.

Koruyucu Çocuğunun işini, kararını, sorumluluğunu ve yetkisini elinden alarak –ki bu durum çocuğun iyiliği içindir diye düşünülen- çocuğu adına kararlar veren, çoğu kez sevecenlikle ve böylece çocuğunda eksiklik duygularının oluşmasına engel olan anne baba tutumudur.

Tutarsız Çocuğuna bazen çok sert bazen de çok olumlu tepkiler veren, ne zaman ödüllendireceği, ne zaman cezalandıracağı belli olamayan, anne babanın tutumları arasında tutarsızlık –anne babanın birbirine aykırı ceza ve eğitim anlayışlarına sahip olmasının da etkisi ile- olan, çocuğu ikilem içinde, tutarsız ve güvensiz olmasına neden olan anne baba tutumudur.

EK 2. TEVAZU ÖLÇEĞİ ÖRNEK MADDELER

Aşağıda sizi kişisel olarak tanımlayan ya da tanımlamayan durumlar yer almaktadır. Aşağıda yer alan ifadeler sizi hangi ölçüde tanımlamaktadır? Lütfen 1'den 5'e kadar olan değerlendirme ölçeğini kullanarak belirtiniz.

1. Bu madde beni **HİÇ** tanımlamamaktadır
2. Bu madde beni tanımlamamaktadır
3. Bu madde beni **BİRAZ** tanımlamaktadır
4. Bu madde beni tanımlamaktadır
5. Bu madde beni **TAMAMEN** tanımlamaktadır

1	Güçlü ve zayıf yönlerimi tarafsız bir biçimde değerlendirebilirim.	1	2	3	4	5
3	Hangi konularda iyi olmadığımı iyi bilirim ve sınırlılıklarımın farkındayım.	1	2	3	4	5
4	Arkadaşımın başarısı beni kendi başarılarım kadar heyecandırır.	1	2	3	4	5
5	Sürekli kendimi geliştirmenin yollarını ararım.	1	2	3	4	5
9	Evrende idrak edilen ya da anlaşılanın ötesinde güçler vardır.	1	2	3	4	5
10	Diğer insanlardan tavsiye almakta zorlanırım.	1	2	3	4	5
12	Diğerlerine göre daha ayrıcalıklı olduğumu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
15	Birileri hatalarımı gösterdiği zaman rahatsız olurum.	1	2	3	4	5
17	Dünya hakkında ne kadar az şey bildiğimin farkındayım.	1	2	3	4	5
18	İnsan zihni var olan büyük gerçekliğin ancak belli bir kısmını anlayabilir	1	2	3	4	5
20	Benim hayal ettiğim ve anladığımdan daha üstün güçlerin var olduğuna inanırım.	1	2	3	4	5
22	İnsanlar benden farklı düşündüğü zaman onların önerilerini göz ardı etme eğilimindeyim.	1	2	3	4	5
23	Kişisel sınırlarımın çoğunu görmezden gelirim.	1	2	3	4	5
24	Biri bana bazı şeyleri yapmam için daha iyi yollar gösterse bile değişim için direnirim.	1	2	3	4	5

EK 4. RIDKOÖ ÖRNEK MADDELER

Bu anket bazı önemli olayların insanları etkileme biçimini bulmayı amaçlamaktadır. Her madde 'a' ya da 'b' harfleriyle gösterilen iki seçenek bulunmaktadır. Lütfen, her seçenek çiftinde sizin kendi görüşünüze göre gerçeği yansıttığına **en çok inandığınız cümleyi (yalnız bir cümleyi)** seçiniz ve yuvarlak içine alınız.

1. a. Ana-babaları çok fazla cezalandırdıkları için çocuklar problemlili oluyor.
b. Günümüz çocuklarının çoğunun problemi ,ana-babaları tarafından aşırı serbest bırakılmalıdır.
2. a. İnsanların yaşamındaki mutsuzlukların çoğu, biraz da şanssızlıklarına bağlıdır.
b. İnsanların talihsizlikleri kendi hatalarının sonucudur.
3. a. Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.
b. İyi bir iş bulmak, temelde, doru zamanda doğru yerde bulunmaya bağlıdır.
4. a. Hükümetin kararlarında sade vatandaş da etkili olabilir.
b. Bu dünya güç sahibi birkaç kişi tarafından yönetilmektedir ve sade vatandaşın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur.
5. a. Yaptığım planları yürütebileceğimden hemen hemen eminimdir.
b. Çok uzun vadeli planlar yapmak her zaman akıllıca olmayabilir, çünkü birçok şey zaten iyi ya da kötü şansa bağlıdır.
6. a. Hiçbir yönü olmayan insanlar vardır.
b. Herkesin iyi bir tarafı vardır.
7. a. Benim açımdan istediğim, elde etmenin talihle bir ilgisi yoktur.
b. Çoğu durumda, yazı-tura atarak da isabetli kararlar verebiliriz.
8. a. Kimin patron olacağı, genellikle doğru yerde ilk önce bulunma şansına kimin sahip olduğuna bağlıdır.
b. İnsanlara doğru şeyi yaptırmak bir yetenek işidir; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.
9. a. İnsan, hatalarını kabul edebilmelidir.
b. Genelde en iyisi insanın hatalarını örtbas etmesidir.
10. a. Bir insanın sizden gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığını bilmek zordur.
b. Kaç arkadaşınız olduğu, ne kadar iyi olduğunuza bağlıdır.
11. a. Başıma ne gelmişse, kendi yaptıklarımıdır.
b. Yaşamının alacağı yön üzerinde bazen yeterince kontrolümün olmadığını hissediyorum.
12. a. Siyasetçilerin neden öyle davrandıklarını çoğu kez anlayamıyorum.
b. Yerel ve ulusal düzeydeki kötü idareden uzun vadede halk sorumludur.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Yeliz SAYGIN	İmza:	
Doğum Yeri:	Beyşehir		
Doğum Tarihi:	30.01.1985		
Medeni Durumu:	Bekâr		

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Gazi İlkokulu		Beyşehir	1990-1995
Ortaöğretim	Alaaddin Orta Okulu		Beyşehir	1995-1998
Lise	Atatürk Kız Lisesi		Konya	1998-2002
Lisans	Selçuk Üniversitesi	PDR	Konya	2002-2006
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	PDR	Konya	2006-2008
Becerileri:				
İlgi Alanları:	Pozitif psikoloji, kişilik, psikolojik testler			
İş Deneyimi:	2007-2008 Rehber Öğretmen, Konevi İşitme Engelliler İ.Ö.O. 2008- 2013 Araştırma Görevlisi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013- Araştırma Görevlisi, N.E.Ü. Eğitim Bilimleri Ens.			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar	Prof. Dr. M. Engin DENİZ Prof. Dr. Ramazan ARI Prof. Dr. Ömer ÜRE Doç. Dr. Erdal HAMARTA			
Tel:				
Adres:	Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu eğitim Fakültesi Meram-KONYA			

